

Komparativna analiza obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

Jančik, Franka

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:839786>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Franka Jančik

KOMPARATIVNA ANALIZA OBRAZOVANJA ODRASLIH U REPUBLICI
HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Franka Jančik

KOMPARATIVNA ANALIZA OBRAZOVANJA ODRASLIH U REPUBLICI
HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

Prof. dr. sc. Anita Zovko

Rijeka, 2023.

UNIVERSITY OF RIJEKA

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF EDUCATION

Franka Jančik

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ADULT EDUCATION SYSTEM IN
CROATIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA

MASTER THESIS

Mentor: Professor Anita Zovko, PhD

Rijeka, 2023

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao/la rad pod naslovom: *Komparativna analiza obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini* te da sam njegov autor/ica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime studenta/ice: Franka Jančik

Datum:

Vlastoručni potpis: _____

Sažetak

S obzirom na zahtjeve i potrebe tržišta rada, obrazovanje odraslih je neizostavan koncept današnjeg društva. Pri tome se misli na to da znanje koje je stečeno formalnim obrazovanjem nije dovoljno pojedincu već on mora stalno nadopunjavati svoje znanje i stjecati nove vještine zbog konkurentnosti na tržištu rada. Predmet ovog istraživanja su dvije države, Republika Hrvatska i Bosna i Hercegovina. Ove dvije države su komparirane s obzirom na povijesni razvoj obrazovanja odraslih, institucije nadležne za obrazovanje odraslih, zakonodavni okvir obrazovanja odraslih, financiranje obrazovanja odraslih, programe i pružatelje obrazovanja odraslih te participaciju stanovništva u obrazovanju odraslih i prepreke za sudjelovanje u obrazovanju odraslih. Cilj ovog rada je bio usporediti sustav obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini kako bi se uočile sličnosti te razlike i donijeli zaključci. Komparativnom analizom su uočene značajnije razlike u područjima povijesnog razvoja obrazovanja odraslih, institucija obrazovanja odraslih, zakonodavnog okvira obrazovanja odraslih te financiranja obrazovanja odraslih. Kada govorimo o aspektima programa i pružatelja obrazovanja odraslih te participacije stanovništva u obrazovanju odraslih i prepreka za sudjelovanje razlike nisu značajne. Naime, u području zakonodavstva obrazovanja odraslih i financiranja obrazovanja odraslih je razlika značajna i nije zadovoljavajuća za Bosnu i Hercegovinu. U obje zemlje bi trebalo uložiti dodatne napore kako bi sustav obrazovanja odraslih bio kvalitetniji. Međutim, ova izjava se posebno odnosi na Bosnu i Hercegovinu s obzirom na stanje u mnogim područjima obrazovanja odraslih.

Ključne riječi: cjeloživotno učenje, obrazovanje odraslih, komparativna analiza, Republika Hrvatska, Bosna i Hercegovina

Summary

Considering the demands and needs of the labor market, adult education is an indispensable concept in today's society. This means that the knowledge acquired through formal education is not enough for an individual, but it must constantly supplement it's knowledge and acquire new skills due to competitiveness in the labor market. The subject of this research are two countries, the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina. These two countries are compared with regard to the historical development of adult education, institutions responsible for adult education, financing of adult education, programs and providers of adult education, participation of the population and barriers to participation in adult education. The aim of this thesis was to compare the system of adult education in Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina in order to observe similarities and differences and draw conclusions. Through comparative analysis, significant differences were observed in the areas of historical development of adult education, adult education institutions, legislative framework of adult education and financing of adult education. When we talk about the aspects of programs and providers of adult education and participation of the population in adult education and barriers to participation, the differences are not significant. Namely, in the field of adult education legislation and financing of adult education, the difference is significant and not satisfactory for Bosnia and Herzegovina. In both countries, additional efforts should be made to improve the quality of the adult education system. However, this statement particularly applies to Bosnia and Herzegovina, considering the situation in many areas of adult education.

Keywords: lifelong learning, adult education, comparative analysis, Republic of Croatia, Bosnia and Herzegovina

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. O OBRAZOVANJU ODRASLIH.....	2
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	8
3.1. Opis problema.....	8
3.2. Cilj istraživanja.....	9
3.3. Metodološki pristup	9
4. SUSTAV OBRAZOVANJA ODRASLIH U HRVATSKOJ	11
4.1. Povijesni razvoj obrazovanja odraslih u Hrvatskoj.....	11
4.2. Institucije nadležne za obrazovanje odraslih.....	15
4.3. Zakonodavni okvir obrazovanja odraslih.....	20
4.4. Pružatelji usluga i programi obrazovanja odraslih.....	28
4.5. Participacija stanovništva u obrazovanju odraslih i prepreke za sudjelovanje	33
5. SUSTAV OBRAZOVANJA ODRASLIH U BOSNI I HERCEGOVINI	39
5.1. Povijesni razvoj obrazovanja odraslih	39
5.2. Institucije nadležne za obrazovanje odraslih.....	44
5.3. Zakonodavni okvir obrazovanja odraslih.....	48
5.4. Financiranje obrazovanja odraslih	54
5.5. Pružatelji usluga i programi obrazovanja odraslih.....	61
5.6. Participacija stanovništva u obrazovanju odraslih i prepreke za sudjelovanje	65
6. KOMPARATIVNA ANALIZA OBRAZOVANJA ODRASLIH U REPUBLICI HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI.....	70
6.1. Povijesni razvoj obrazovanja odraslih	70
6.2. Institucije nadležne za obrazovanje odraslih.....	76
6.3. Zakonodavni okvir obrazovanja odraslih.....	81
6.4. Financiranje obrazovanja odraslih	86
6.5. Pružatelji usluga i programi obrazovanja odraslih.....	89
6.6. Participacija stanovništva u obrazovanju odraslih i prepreke za sudjelovanje	94
7. ZAKLJUČAK	98
8. POPIS TABLICA	100
9. LITERATURA	101

1. UVOD

Svi ljudi trebaju imati odgovarajuće kompetencije kao što su znanja, vještine i oblikovana stajališta iz razloga što je današnji svijet globaliziran, ima brzi tehnološki razvoj, te automatizaciju i digitalizaciju. Također, postoje gospodarski scenariji te izazovi u društvu kao što su klimatske promjene, krize kojima je uzrok pandemija i demografske promjene. Potrebno je u velikoj mjeri ulagati u ljude, kako bi se ostvario prijelaz na novo zeleno i digitalno gospodarstvo te podržali socijalni i gospodarski programi. Obrazovanje i osposobljavanje su presudni za osobni, građanski te profesionalni razvoj. Važni su i za socijalnu koheziju, gospodarski rast, inovacije te temelj za budućnost koja je održivija (MZO, 2023).

Tržište rada je promjenjivo te dinamično te ono osobe koje su radno aktivne selektira po stupnju obrazovanja i vještinama koje su te osobe stekle formalnim ili neformalnim putem. Najjače sredstvo za osobni i profesionalni rast i razvoj je cjeloživotno učenje i obrazovanje iz razloga što pomoću njega pojedinac ostvaruje veću mobilnost i veću zapošljivost (Pauković & Bačić).

Cilj je ovog rada usporediti sustav obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kako bi se uočile sličnosti i razlike ove dvije države. Kriteriji komparacije koji su se odabrali s ciljem potpunije slike sustava obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini su povijesni razvoj obrazovanja odraslih, institucije nadležne za obrazovanje odraslih, zakonodavni okvir obrazovanja odraslih, financiranje obrazovanja odraslih, pružatelji usluga i programi obrazovanja odraslih te participacija stanovništva u obrazovanju odraslih i prepreke za sudjelovanje. Svrha ovog rada je otkriti koji su prednosti te koji su nedostaci sustava obrazovanja odraslih u ove dvije zemlje i donijeti zaključke.

2. O OBRAZOVANJU ODRASLIH

Obrazovanje i obrazovanost važan je čimbenik kvalitete življenja (Matijević, 2007), a ujedno predstavlja i pravo svakog pojedinca. Osim prava na rad, svaka osoba ima pravo na cjeloživotno obrazovanje, što mu država mora i omogućiti. Točnije rečeno, obveza je države poštivati ljudsko pravo na provođenje cjeloživotnog obrazovanja i stvaranja uvjeta kako bi se ono ostvarilo (Žiljak, 2006). Pri tome, pojam cjeloživotnog obrazovanja najbolje opisuje potrebe odraslih ljudi upravo zbog toga što se znanje stečeno formalnim obrazovanjem mora stalno nadopunjavati (Gudelj, 2004).

O važnosti cjeloživotnog obrazovanja pronalaze se podaci kroz cijelu povijest ljudskog postojanja – još u Sparti su stupovi bili cjeloživotno učenje i cjeloživotno obrazovanje, a tada je bio aktualan program pod nazivom “*Agoge*”. Spartancima je prepoznavanje potrebe učenja i obrazovanja tokom cijelog života donijelo istaknuto mjesto u povijesti. Također, zbog toga su imali poštovanje od strane drugih naroda¹.

Unatoč tome što ideja o cjeloživotnom učenju nije nova već su njeni korijeni iz antičkog razdoblja, obrazovanje odraslih se kao pojam pojavljuje u doba prosvjetiteljstva (Vekić, 2015), a usprkos tome što se ubrzano počinje razvijati krajem 18. i početkom 19. stoljeća, važnost njegove uloge počinje se shvaćati tek nešto kasnije (Miljanović & Jaramaz, 2016). U 20. stoljeću je obrazovanje odraslih dobilo na značaju jer je postojao demografski problem starenja stanovništva i velika nezaposlenost (Vekić, 2015). Naime, prva međunarodna organizacija o obrazovanju odraslih je organizirana od strane UNESCO-a 1949. godine (Babić i Tomašević, 2021).

Za nastanak obrazovanja odraslih zaslužan je UNESCO te njegova tijela i instituti koji se bave izazovima cjeloživotnog učenja i obrazovanja. UNESCO-va godina obrazovanja je 1970. godina koja je važna za nastanak, utemeljenje i razvoj obrazovanja odraslih. Tada je bila promovirana i knjiga Pola Langrana pod nazivom *Uvod u permanentno obrazovanje* (Miljanović & Jaramaz, 2016). Obrazovanje odraslih nije bio jedini termin koji se koristio u svim zemljama, već su se koristili i brojni drugi termini poput daljnje obrazovanje, kontinuirano obrazovanje, povratno obrazovanje, neformalno obrazovanje, daljnje obrazovanje i drugi (Pastuović, 2018).

¹ Mentorica.biz. (2021). *Cjeloživotno obrazovanje u Hrvatskoj – koliko je zaista aktualno?* Preuzeto s <https://mentorica.biz/pitanja-i-odgovori/osnove-poduzetnistva/cjelozivotno-obrazovanje-92/>, pristupljeno 23.01.2023.

Obrazovanje odraslih kao oblik formalnog i neformalnog obrazovanja te pitanje pismenosti odraslih je bilo istraženo u Coombsovu izvješću o svjetskoj krizi obrazovanja iz 1968. godine, dok je u Faureovom izvješću iz 1972. godine obrazovanje odraslih smješteno unutar koncepta cjeloživotnog obrazovanja. U tom izvješću su napisane i detaljne upute koje pomažu stvaranju i razvoju obrazovne politike što bi rezultiralo ostvarivanju osnovnih obrazovnih ciljeva (Žiljak, 2018). Postoje različite definicije obrazovanja odraslih. Primjerice, UNESCO je 1976. godine obrazovanje odraslih definirao kao “korpus organiziranih edukacijskih procesa svih sadržaja, razina i metoda (formalnih i drugih) bez obzira je li odrasli nastavljaju ili zamjenjuju započeto školovanje ili naukovanje, bez obzira razvija li odrasla osoba svoje sposobnosti, proširuje svoje znanje, poboljšava svoje tehničke ili stručne kvalifikacije ili ih preusmjerava te dovodi do promjene svojih stavova ili ponašanja i u perspektivi potpunog osobnog razvitka i u perspektivi sudjelovanja u uravnoteženom i nezavisnom socijalnom, gospodarskom i kulturnom razvoju” (Recommendation on Adult Education, 1977; prema Ministarstvo prosvjete i športa, 2002: 107). Suprotno od definicije UNESCO-a, OECD je 1977. godine obrazovanje odraslih definirao kao aktivnost ili program učenja koji je osmišljen da bi osoba u bilo kojoj svojoj životnoj fazi, bez obzira na to što je završila školovanje mogla zadovoljiti svoje potrebe za učenjem (Žiljak, 2018). Klapan i Lavrnja (2004) definiraju obrazovanje odraslih kao najdužu fazu cjeloživotnog učenja i obrazovanja te nadograđuju na prethodne faze cjeloživotnog učenja i obrazovanja.

Izvješće pod nazivom “*Učenje, blago u nama*” je doneseno 1996. godine od strane radne skupine UNESCO-a a na čelu sa Delorsom te ovo izvješće promiče ideju obrazovanja u svakoj dobi. Također, s obzirom da prijelazom u 21. stoljeće obrazovanje ima razne oblike te zadatke, podržava koncepciju obrazovanja tokom cijelog života. Samim tim nastaju i tekstovi te publikacije čiji je cilj osvijestiti javnost o ovom području. Međutim, osim publikacija, značajan je i Tjedan cjeloživotnog učenja koji je pokrenut 1999. godine. Ova inicijativa se od tada širi u raznim zemljama te je njen cilj informirati javnost o cjeloživotnom učenju organizirajući okrugle stolove, predavanja, dane otvorenih vrata, različite projekte i slično (Rogić, 2014).

Sama koncepcija cjeloživotnog učenja je dobila na važnosti 1992. godine Ugovorom iz Maastrichta. U sklopu ove koncepcije se nalazi i obrazovanje odraslih. Tada kreće oblikovanje

europskog obrazovnog prostora te se uspostavljaju višerazinske obrazovne politike, povezivanje subjekata te dionika. Krajnji cilj je ostvaranje zajedničkih ciljeva obrazovanja (Baketa, 2012).

Iako se termini cjeloživotno učenje i obrazovanje odraslih često isprepliću, između ova dva termina postoji razlika. Cjeloživotno učenje ima neformalni karakter, a obrazovanje odraslih je strukturirano i formalizirano, provode ga osposobljeni andragoški djelatnici, ima ishode učenja, strukturu sata te kurikulume. Za razliku od pedagoških djelatnika, andragoški djelatnici trebaju imati drugačije kompetencije kada govorimo o znanjima, vještinama, vrijednostima i stavovima. Odrasle osobe su specifična populacija koja zahtijeva drugačiji pristup u smislu metoda i oblika rada uzimajući u obzir njihove interese (Brčić Kuljiš, 2016).

Koncept cjeloživotnog učenja je usko povezan sa društvom koje uči odnosno društvom znanja. S obzirom na to da ljudi trebaju učiti cijeli život, a ne mogu cijeli život ići u školu, trebaju učiti izvan škole, na mjestu gdje žive i gdje rade. Ukoliko se ostvari ideja cjeloživotnog učenja, velika je vjerojatnoća da će se društvo razvijati u smjeru društva koje uči. Najvažniji ciljevi cjeloživotnog učenja su osposobiti ljude za zapošljavanje i za aktivno građanstvo što utječe na smanjivanje društvene isključenosti i poboljšava društvenu koheziju (Pastuović, 2006). Cjeloživotno učenje se sastoji od četiri temeljne pretpostavke na osnovu kojih pojedinac mora učiti znati, učiti činiti, učiti biti i učiti živjeti zajedno (Brčić Kuljiš, 2016). Postoji niz deklaracija, međunarodnih akcijskih planova, dokumenata i konferencija u kojima se ističe važnost cjeloživotnog učenja a to su *“Memorandum Europske komisije o cjeloživotnom učenju”*, *“Stvaranje jedinstvenog europskog prostora cjeloživotnog učenja”*, *“Akcijski plan za obrazovanje odraslih”*, *“Nikada nije prekasno za učenje”*, *“Uvijek je dobro vrijeme za učenje”* i mnogi drugi (Perin & Terihaj, 2019).

Kako bi se ostvarilo društvo koje uči, važno je da svi akteri cjeloživotnog obrazovanja budu partneri u tom procesu. Važan je suradnički odnos državnih institucija, neformalnog obrazovanja, nevladinih organizacija te radnih organizacija kako bi se uspostavilo formalno obrazovanje, neformalno obrazovanje te informalno učenje (Ministarstvo prosvjete i športa, 2002).

Lisabonska strategija je donesena 2000. godine od strane Europske komisije čime je Europska unija potvrdila svoju orijentaciju prema cjeloživotnom učenju (Perin & Terihaj, 2019). Unutar ove strategije je postalo važno učenje odraslih te formalni, neformalni i informalni oblici učenja. Za početak Lisabonskog procesa je važna sjednica Europskog vijeća. Na toj sjednici je određena strategija razvitka EU-a do 2010. godine a cilj je bila izgradnja najkonkurentnijeg i najdinamičnijeg gospodarskog prostora koji se temelji na znanju. Na taj način bi došlo do

povećanja zaposlenih ljudi i povećanja životnog standarda (Puljiz & Živčić, 2009). Obrazovni ciljevi Europske unije su usmjereni na ekonomsku dimenziju, socijalnu i političku dimenziju te osobnu razinu. Važno je spomenuti *“Program za cjeloživotno učenje”* koji predstavlja jako značajan pristup cjeloživotnom učenju, a sastoji se od predškolskog i školskog obrazovanja, strukovnog obrazovanja i osposobljavanja, visokoškolskog obrazovanja i obrazovanja odraslih. Sa ovim konceptom su u nekoj mjeri bile povezane strategije kao što su Europa 2020 te Agenda 2030. Za razliku od ovih strategija, unutar Europskog stupa socijalnih prava se naglašava koliko je važno cjeloživotno obrazovanje (Babić & Tomašević, 2021).

Od strane Vijeća Europske Unije i Europskog Parlamenta su 2006. godine donesene Preporuke pod nazivom Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje – Europski kompetencijski okvirni dokument. Prema navedenim Preporukama ključne kompetencije su komunikacija na maternjem jeziku, komunikacija na stranim jezicima, digitalne kompetencije i matematičke kompetencije. Prema ovim Preporukama postoje i osnovne kompetencije u tehnici i u prirodoslovlju, zatim kompetencije učiti kako učiti, građanske kompetencije, socijalne kompetencije, kulturna svijest i druge (MZO, 2013). Kako bi se smanjilo siromaštvo, zaštitio okoliš te poboljšalo zdravlje važno je poticanje inkluzivnog i održivog ekonomskog rasta a to sve kreće od sveobuhvatnog učenja i obrazovanja odraslih (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

Rezultati teorijskih istraživanja su pokazali da produženje obveznog obrazovanja ne može poboljšati gospodarsku učinkovitost obrazovanja. S obzirom na ubrzanost društvenih promjena i znanstvenih otkrića znanje brzo zastarijeva (Pastuović, 2006). Dakle, znanja više nije moguće savladati tijekom vremenski ograničenog formalnog obrazovanja (Nikolić, 2014), stoga se izlaz pronalazi u cjeloživotnom učenju koje se odvija izvan škole (Pastuović, 2006), uz pomoć oblika neformalnog i informalnog obrazovanja (Nikolić, 2014). Formalno obrazovanje je ono obrazovanje koje se provodi u različitim akreditiranim obrazovnim institucijama prema odobrenim programima. Cilj ovih programa je unaprjeđenje znanja, vještina i kompetencija kako za osobne, tako i za društvene i profesionalne potrebe. Nakon ovih programa se stječu diplome i kvalifikacije koje su priznate. Za razliku od formalnog obrazovanja, neformalno obrazovanje predstavlja oblik obrazovanja kojim se ne dobivaju kvalifikacije ili diplome. Po time se podrazumijevaju procesi učenja koji su organizirani a usmjeravaju se na to da se odrasle osobe osposobe za rad, za osobni razvoj ili za socijalne aktivnosti. Informalno učenje predstavlja učenje koje nema organizaciju i

struktuiranost, odnosno nema cilj, vrijeme ili podršku tom učenju. Osoba uči kroz aktivnosti koje su povezane s obitelji, provođenjem slobodnog vremena ili poslom (Puljiz & Živčić, 2009).

Postoje dvije glavne funkcije obrazovanja odraslih, a to su kompenzacijska funkcija te funkcija daljeg trajnog obrazovanja i odgoja. Kompenzacijska funkcija obrazovanja odraslih se odnosi na to da odrasle osobe nadopunjavaju zaostatke u obrazovanju. Osobe koje su u mlađoj dobi imale propuste u obrazovanju mogu postati socijalno isključene osobe, a razlog tome su ubrzani razvoj te globalizacija. Stoga se odrasle osobe trebaju osposobiti za glavne životne uloge pomoću profesionalnog kvalificiranja. To može biti završavanjem osnovnog obrazovanja, funkcionalnog opismenjavanja, prekvalifikacijom i sl. Druga funkcija obrazovanja odraslih je funkcija daljeg trajnog obrazovanja i odgoja. S obzirom na znanstveni, tehnološki, društveni razvoj, osoba putem ovog obrazovanja stječe nova znanja, vještine te vrijednosti. Na ovaj način se može osposobiti kako bi se na uspješan način suočila s novim zahtjevima (Ministarstvo prosvjete i športa, 2002).

Naime, prethodno spomenuta globalizacija je povezana s ubrzanjem vremena, s ekonomskim, političkim, društvenim te ekološkim promjenama. U obrazovanju se mogu vidjeti pozitivne ali i negativne posljedice globalizacije. Naime, olakšan je pristup informacijama o obrazovnim politikama, manji su troškovi obrazovanja te je više zastupljeno učenje na daljinu. Međutim, negativno je to što se obrazovanje svodi na komercijalni proizvod. Za razliku od globalizacije, europeizacija je, najjednostavnije rečeno, modernizacija obrazovnog sustava. Ono predstavlja podršku kako bi se izgradio suvremeniji obrazovni prostor (Puljiz & Živčić, 2009).

Nadalje, došlo je do ubrzanja u učenju i radu a sve je to posljedica pandemije COVID-19 te digitalne i zelene tranzicije (European Commission, 2021). Ova tranzicija za ljude i gospodarstvo Europske unije pruža nove mogućnosti. Kako bi se ljudi uključili u društvo te uspješno nosili sa promjenama na tržištu rada, potrebno je da posjeduju vještine koje su relevantne, a radna snaga je važna i zbog održivog rasta te stvaranja inovacija (Europska komisija, 2022). Vijeće Europske unije je 29.11.2021. godine donijelo Rezoluciju o novom europskom programu za obrazovanje odraslih. U toj Rezoluciji se navodi da bi više odraslih osoba trebalo sudjelovati u formalnom, neformalnom te informalnom učenju. Postoji pet područja koji su prioriteti u Europi do 2030. godine a to su upravljanje u području obrazovanja odraslih, mogućnost cjeloživotnog učenja koje je održivo, fleksibilnost i dostupnost u smislu prilagođavanja potreba koje imaju odraslih ljudi, kvalitet i uspjeh u obrazovanju odraslih u cilju razvoja osoblja u obrazovanju odraslih. Također,

prioritet su mobilnost osoblja i učenika, podržavanje skupina koje su u nepovoljnom položaju te zelena i digitalna tranzicija te vještine koje su s njima povezane (European Commission, 2021).

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Opis problema

Znanje je glavni pokretač u svrhu razvijanja društvenog i gospodarskog života te iz tog razloga postoji potreba za cjeloživotnim obrazovanjem i učenjem. Cilj je da pojedinac unaprijedi svoja znanja te stekne nove vještine zbog zahtjeva na tržištu rada. Težnja postoji ka društvu znanja a ono je ubrzano zbog informacijsko – komunikacijskih tehnologija (Pauković i Bačić, 2018). Kada se spomene pojam obrazovanje odraslih, to se u prvom redu odnosi na osposobljavanje za tržište rada. Međutim, to je jedna od dimenzija u širokom spektru obrazovanja odraslih. Ponuda obuhvaća obrazovne programe koji su gospodarski usmjereni a čiji je cilj omogućiti pojedincu trajnu zapošljivost te obrazovne programe koji su društveno usmjereni. Ovo se čini kako bi pojedinac aktivno sudjelovao u zajednici te kako bi se razvila sredstva protiv socijalnog isključivanja. Također, postoje orijentirani obrazovni programi u cilju izgrađivanja osobnosti (Brčić Kuljiš, 2016). Pravo svakog građanina je obrazovanje, stoga ono njemu treba biti omogućeno. Također, treba imati moć utjecaja na obrazovanje kao ljudsko pravo i javno dobro. Ranije je postojala tradicija nacionalne obrazovne politike u kojoj je obrazovanje odraslih određeno na osnovu odnosa države te građanina, a sada se, na nacionalnoj i međunarodnoj razini, isprepliću područja djelovanja države, civilnog društva i tržišta (Puljiz i Živčić, 2009).

Republika Hrvatska je članica Europske unije, dok Bosna i Hercegovina to nije. Stoga, možemo pretpostaviti da u ove dvije zemlje ne vrijede slične smjernice.

Što se tiče konkretnijih podataka, u Republici Hrvatskoj obrazovanje odraslih najvećim dijelom financiraju sami polaznici. Također, niska je stopa sudjelovanja osoba u obrazovanju odraslih. Prema Eurostatu iz 2021. godine, u nekom od programa je sudjelovalo samo 3,5% odraslih osoba, a posebno važan podatak je da u obrazovanju odraslih sudjeluje samo 0,5% osoba bez završene osnovne škole (EURYDICE, 2023g). Međutim, kako bi se dobila cjelovita slika sustava obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj, potrebno je u detaljnijoj mjeri analizirati mnoge aspekte obrazovanja odraslih.

S obzirom da postoje određeni nedostaci sustava obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj, usporedba će se vršiti u odnosu na sustav obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini koji ima jednu od najkompliciranijih političkih struktura na svijetu (DVV, 2018). U Bosni i Hercegovini

postoji 14 vlada na različitim razinama, a 12 ih je nadležno za obrazovanje. Ova država se sastoji od dva entiteta – Federacije Bosne i Hercegovine, koja se sastoji od 10 kantona, Republike Srpske te Brčko Distrikta koji predstavlja posebnu administrativnu jedinicu (DVV, 2018).

S obzirom na razrađene kriterije komparacije sustava obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini, smatramo da se može otkriti kakvo je stanje sustava obrazovanja odraslih u ove dvije zemlje, koje su sličnosti i razlike između ove dvije zemlje te da će se donijeti konkretni zaključci.

3.2. Cilj istraživanja

Cilj je ovog istraživačkog rada usporediti sustav obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kako bi se uočile sličnosti i razlike ove dvije države.

S obzirom na navedeni cilj i kriterije komparacije, specifična istraživačka pitanja su sljedeća:

1. Kako je povijesni razvoj djelovao na razvoj sustava obrazovanja odraslih u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini?
2. Koja nacionalna tijela imaju nadležnost za pitanje obrazovanja odraslih u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini?
3. Kako je zakonski uređen sustav obrazovanja odraslih u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini?
4. Tko je zadužen za pitanje financiranja obrazovanja odraslih u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini?
5. Koji pružatelji usluga postoje i koji dionici pružaju usluge obrazovanja odraslih u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini?
6. Koliko građana je uključeno u programe obrazovanja odraslih u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i koje su prepreke za uključivanje?

3.3. Metodološki pristup

Kako bi se ostvario cilj i odgovorilo se na specifična istraživačka pitanja, biti će korišten kvalitativan metodološki pristup te će se za prikupljanje podataka koristiti metoda analize sadržaja. Kada govorimo o povijesnom razvoju analize sadržaja, u 17. stoljeću je u istraživanjima zabilježena primjena nekog oblika analize sadržaja, međutim u 19. stoljeću su zabilježena prva

sistematska istraživanja. Analiza sadržaja predstavlja specifičnu tehniku prikupljanja podataka a cilj joj je dobivanje novih spoznaja o društvenim pojavama. Dakle, to je tehnika istraživanja dokumenata, medijskog materijala, slovnih, slikovnih ili zvučnih zapisa. Također, pod time se misli i na druge oblike pismenog ili usmenog općenja među ljudima (Kukić, 2015). Analiza sadržaja je postupak kojim se proučava i raščlanjuje verbalna i neverbalna građa (Trbojević, 2021). Istraživač želi kroz kvalitativnu analizu pronaći osnovni smisao poruke koju prenosi taj dokument (Mužić, 1986). Postoje dvije osnovne vrste analize sadržaja a to su kvalitativna i kvantitativna, Dok kvalitativna nije vođena metodologijskim kriterijima koji su strogo definirani, kvantitativna je temeljena na objektivnosti i sustavnosti. Kvantitativna analiza sadržaja više udovoljava kriterijima koje ima znanstvena metoda (Trbojević, 2021).

4. SUSTAV OBRAZOVANJA ODRASLIH U HRVATSKOJ

4.1. Povijesni razvoj obrazovanja odraslih u Hrvatskoj

Početak obrazovanja odraslih u Hrvatskoj je povezan s Katoličkom crkvom, s osnivanjem cehovskih bratovština, te u 15. stoljeću osnivanjem obrtničkih cehova koji su poticali obrazovanje odraslih postavljajući pravila za stjecanje zvanja majstora obrta (Petričević, 2012). Značajno poglavlje predstavlja Ilirski pokret koji je nastao 30-tih godina 19. stoljeća kada se u Hrvatskoj počinje izgrađivati nacionalna kultura (Klapan, 2004). U 19. stoljeću se u Hrvatskoj postavljaju temelji za razvitak obrazovanja odraslih (Pongrac, 2004) te tada nastaju Matica ilirska (hrvatska), narodne knjižnice i čitaonice, škole te prosvjetna društva (Klapan, 2004). U razdoblju od 1870. do 1900. godine se obrazuju poljoprivrednici te žene, otvaraju se škole za žensku i mušku omladinu te se otvaraju tkalačke, ratarske, škole za kućanstvo i škole za ženski ručni rad (Klapan, 2004). Također, u tom razdoblju se u Hrvatskoj otvara oko 100 narodnih čitaonica (Samolovčev, 1963).

Uzimajući u obzir kontekst društvenih, gospodarskih, kulturnih i političkih prilika u Hrvatskoj, obrazovanje odraslih se može sagledati u sljedećih osam faza: obrazovanje odraslih početkom 20. stoljeća i razdoblje između dva svjetska rata; obrazovanje odraslih tijekom Drugog svjetskog rata; obrazovanje odraslih od 1945. do ranih pedesetih godina; obrazovanje odraslih od ranih pedesetih do 1965. godine; obrazovanje odraslih od 1965. do 1980. godine; obrazovanje odraslih tijekom osamdesetih godina; obrazovanje odraslih od 1990. godine te faza od 2004. godine (Lavrnja & Pongrac, 2001).

Početak 20. stoljeća se veći naglasak stavlja na opismenjavanje odraslih ljudi. Zagrebački akademičari su 1905. godine osnovali Društvo hrvatskih sveučilišnih građana za poučavanje alfabeta te su putem tečajeva opismenili oko sedam tisuća odraslih ljudi. Iako je to mala brojka s obzirom na broj nepismenih ljudi, aktivnosti akademičara su privukle pozornost javnosti (Pongrac, 2004). Postojala su predavanja iz higijene, predavanja iz gospodarstva, a postojala je i mogućnost pravnog savjetovanja (Petričević, 2012). U ovom razdoblju je nastalo Pučko sveučilište u Zagrebu, osnovano je 1907. godine od strane dr. Alberta Bazale (Klapan i Živčić, 2011). Albert Bazala je ustanovu za obrazovanje odraslih želio osnovati u glavnom gradu Hrvatske po uzoru na Prag i Beč (Obad, 2008). Međutim, na Pučkom sveučilištu su tek 1912. godine počela sveučilišna

predavanja za javnost. Kasnije su se takve ustanove otvorile i u Karlovcu, Varaždinu, Splitu te drugim gradovima Hrvatske (Nikić, 2005).

Udruženja i organizacije koje su zaslužne za opismenjavanje odraslih, za otvaranje narodnih knjižnica i čitaonica, za organiziranje priredbi, kulturnih i zabavnih susreta te drugih djelatnosti su “Seljačka sloga”, “Seljačko kolo”, “Kulturno društvo Napredak” te “Hrvatsko pedagoški književni zbor” (Klapan, 2004). Bitno je istaknuti i rad Seljačkog sveučilišta koje je osnovano 1928. godine po uzoru na visoke narodne škole u Danskoj. Osnovao ga je dr. Jure Turić (Maić, 2017). U to vrijeme je to bila prva i jedina andragoška ustanova koja je odraslim poljoprivrednicima pružala temeljitije obrazovanje. U tu školu su se mogli upisati samo odrasli pismeni poljoprivrednici te je za muškarce tečaj trajao pet zimskih mjeseci, a za žene tri proljetna mjeseca (Pongrac, 2004).

Što se tiče zakonske regulative obrazovanja odraslih, ona je počela 1919. godine međutim tek deset godina kasnije, točnije 1929. godine je donesen Zakon o narodnim školama (Maić, 2017). Na ovom zakonskom aktu se dugo radilo, međutim njegov cilj nije bio unaprijediti i razviti odgoj i obrazovanje odraslih. Suprotno tome, željela se uvesti državna kontrola te se ugroziti privatna inicijativa pojedinaca i udruga (Nikić, 2005).

Prije Drugog svjetskog rata Hrvatska je bila dio Kraljevine Jugoslavije. Tada je djelovao veliki broj ustanova za obrazovanje odraslih koje su širile ne samo znanstvena znanja nego i obrazovne i kulturne aktivnosti (Pongrac, 2004). Međutim, zbog ratnih zbivanja i siromaštva, prestaje rad Seljačkog Sveučilišta. Bez obzira na te okolnosti, potiče se izdavačka djelatnost s fokusom na udžbenike te eniklopedijska izdanja (Maić, 2017).

Nakon Drugog svjetskog rata Hrvatska je dio socijalističke Jugoslavije. Cijela država je pod sovjetskim utjecajem pa i obrazovanje odraslih (Klapan, 2004). U tim godinama je naglasak na opismenjavanju, političkom obrazovanju te stjecanju stručnih kvalifikacija. Ovo se odnosi na sve ljude koji to u razdoblju rata nisu započeli ili nisu uspjeli završiti. U svim većim gradovima Hrvatske se osnivaju narodna sveučilišta za organizaciju kulturnih i obrazovnih programa (Matijević, 2018). Potiče se opće formalno i u večernjim školama strukovno skraćeno obrazovanje. Počele su se uspostavljati veze sa zemljama Zapada što je značilo promjenu u obrazovanju odraslih. Rezultat toga su i boravci stručnjaka u drugim državama, nabavljanje strane literature iz područja andragogije, rad stranih stručnjaka za obrazovanje odraslih u Hrvatskoj (Klapan, 2004).

Od sredine 50-tih do 1965. godine traje “zlatno razdoblje” razvoja andragoške teorije i prakse (Kušić, Vrcelj, & Zovko, 2016). Tada dolazi do značajnog razvoja formalnog i neformalnog obrazovanja odraslih (Klapan, 2004). Nastaju nove andragoške ustanove te počinje sustavno obrazovanje andragoških kadrova nakon 1958. godine kada je unutar Saveza narodnih i radničkih sveučilišta osnovana Škola za andragoške kadrove (Maić, 2017). Savez narodnih sveučilišta je izdalo časopis “Andragogija”, a taj časopis je bio jedini časopis takve vrste u Jugoslaviji. Također, pokrenulo je biblioteku “Obrazovanje odraslih”. Ova biblioteka je objavila pedeset naslova (Klapan, 2004). Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Visokoj industrijsko – pedagoškoj školi u Rijeci te Filozofskom fakultetu u Zadru se krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina uvode predavanja i katedre andragogije (Kušić, Vrcelj, & Zovko, 2016).

U razdoblju od 1965. do 1980. godine u području obrazovanja odraslih dolazi do oscilacija. Važni događaji koje vrijedi spomenuti su studentske demonstracije (1968.) i Hrvatsko proljeće (1971.). Ova dva događaja su na neizravan način utjecala na obrazovanje odraslih. Negativan događaj za obrazovanje odraslih je bila i reforma odgoja i obrazovanja 1974. godine jer su narodna i radnička sveučilišta izgubila pravo provoditi formalno obrazovanje te se ukidaju i više škole u kojima se provodilo školovanje uz rad. Dolazi do smanjenja radničkih sveučilišta i to u razdoblju od 1965. do 1978. godine. Obrazovanje odraslih opstaje zbog marljivosti andragoških kadrova te fleksibilnog neformalnog obrazovanja (Pongrac, 2004). Nadalje, društvena kriza je nastupila 70-tih godina, nekoliko desetaka tisuća ljudi odlazi iz zemlje što rezultira promjenama. Sve je manje ulaganja u obrazovanje odraslih od strane državnih ustanova te poduzeća, a ukida se i obrazovanje analfabeta i polupismenih radnika (Lavrnja i Pongrac, 2001). Unatoč izazovima u području obrazovanja odraslih, Škola za andragoške kadrove je iskazala veliki uspjeh. U sklopu nje je sudjelovalo više od 13.000 sudionika, realizirano je više od 600 programa, a angažirano je bilo oko 1000 cijenjenih stručnjaka (Klapan, 2001).

Od početka 80-tih godina do 1990. godine vlada ekonomska, politička, moralna i kulturna kriza. Formalno i neformalno obrazovanje je u stagnaciji. Interes postoji jedino za učenje stranih jezika i usavršavanje kompjuterskih vještina. Od 1990. godine je obrazovanje odraslih u Hrvatskoj stavljeno u drugi plan što je posljedica promjene društvenog sistema, političkog ustroja kao i ratnih dešavanja (Klapan, 2004). Tada su se realizirale tri vrste obrazovanja a to su formalno, neformalno i informalno obrazovanje (Maić, 2017). Veliki interes postoji za formalno obrazovanje koje se organizira u školama i putem tečajeva (Lavrnja & Pongrac, 2001). Ustanove za pohađanje

formalnog i neformalnog obrazovanja odraslih su srednje strukovne škole, visoka učilišta te pučka otvorena učilišta (Petričević, 2012). Registrirane su 324 ustanove za izvođenje verificiranih oblika obrazovanja u Hrvatskoj. Učenje stranih jezika i rad na kompjuteru se dalje razvija, dok se općenarodna obrana mijenja u intenzivnu vojnu obuku (Maić, 2017). U najvećim otvorenim i narodnim sveučilištima postoji veća ponuda programa koje sudionici mogu pohađati dok je u drugim ustanovama znatno manja te oni uglavnom sami moraju snositi sve troškove obrazovanja. Ugrožena skupina ljudi je u nepovoljnom položaju jer ne postoje škole i tečajevi za polupismene i nepismene (Lavrnja & Pongrac, 2001). U tom razdoblju je bilo izazovno to što je Zavod za andragogiju u Otvorenom Sveučilištu zatvoren početkom 90-tih godina. Također, postojale su teškoće pri objavljivanju knjiga o obrazovanju odraslih te stručnih časopisa. Časopis Andragogija je prestao izlaziti 1990. godine, ali je Andragoški centar izdavao Theleme: časopis za istraživanje edukacije i kulture. Ovo se činilo kako bi se održala tradicija časopisa Andragogija, međutim 1995. godine je izašao posljednji broj i tog časopisa (Žiljak, 2018). Kad je prestao rat, proširuje se obrazovanje za hobi aktivnosti te se proširuje obrazovanje treće životne dobi. Također, informalno obrazovanje se širi putem medija, biblioteka, osobnih kontakata i sl. Međutim, posljedice rata su visok stupanj nezaposlenosti i siromaštvo (Lavrnja & Pongrac, 2001). Sustav obrazovanja odraslih se usmjerio na rad s izbjeglicama i žrtvama rata (Klapan & Lavrnja, 2004).

Početak 21. stoljeća je suvremena faza razvoja sustava obrazovanja odraslih (Kušić, Vrcelj, & Zovko, 2016). Nakon 2000. godine i početka europeizacije dešava se promjena. Počinje izgradnja novog općeg sustava, strukovnog obrazovanja, visokog obrazovanja i obrazovanja odraslih. Prema odluci nove koalicijske Vlade, Hrvatska počinje sa procesom ulaska u Europsku Uniju. Također, prioritetno postaje cjeloživotno učenje kako bi se građani brže zapošljavali i važna je konkurentnost gospodarstva a razlog tome je što su europski obrazovni ciljevi iz Lisabonskog procesa prihvaćeni od strane Hrvatske. Dakle, društvo znanja je u fokusu (Žiljak, 2018).

Sa velikim kašnjenjem, s obzirom na ratne okolnosti, 2001. godine je donešena Strategija razvoja obrazovanja u Hrvatskoj. Tom strategijom obrazovanje odraslih postaje dio cjeloživotnog učenja (Klapan & Lavrnja, 2004). Zatim, za ovo razdoblje je značajno to što je Vlada Republike Hrvatske 2004. godine osnovala Povjerenstvo za obrazovanje odraslih, a 2006. godine je osnovala Agenciju za obrazovanje odraslih (AOO). Zakon o obrazovanju odraslih je donesen 2007. godine te je tada osnovano i Vijeće za obrazovanje odraslih. Agencija za strukovno obrazovanje (ASO) i Agencija za obrazovanje odraslih (AOO) su se početkom 2010. godine spojile u Agenciju za strukovno

obrazovanje i obrazovanje odraslih (ASOO) (Kušić, Vrcelj, & Zovko, 2016). Nadalje, Novi zakon o obrazovanju odraslih donesen je 2021. godine te se tada dogodilo nekoliko promjena. Uvedeni su pojmovi cjelovita, djelomična i mikrokvalifikacija. Uvedeni su i vaučeri pomoću kojih se mogu financirati formalni i neformalni programi obrazovanja odraslih.

4.2. Institucije nadležne za obrazovanje odraslih

Nositelji obrazovanja odraslih u Hrvatskoj postoje na razini države i na razini neposrednih nositelja. Na razini države za djelatnost obrazovanja odraslih odgovorni su Hrvatski sabor, Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih i drugi. Na razini neposrednih nositelja to su ustanove za formalno obrazovanje, javne i privatne obrazovne ustanove za obrazovanje odraslih, ustanove i nevladine udruge za neformalno obrazovanje kao što su Hrvatsko andragoško društvo, Hrvatski pedagoško – književni zbor, Hrvatska zajednica pučkih i otvorenih učilišta, Zajednica ustanova za obrazovanje odraslih, zatim poduzeća, političke stranke i drugi (Petričević, 2012). Naime, vrlo važno je spomenuti rad Pučkog otvorenog učilišta u Zagrebu koje je osnovano 1907. godine. Ova ustanova ima više od 100 godina iskustva u poučavanju odraslih osoba, a njeno težište je usmjereno na strukovno obrazovanje i na osposobljavanje odraslih osoba. Misija ovog učilišta je pridonositi kako osobnom, tako i profesionalnom te društvenom razvoju građana Hrvatske. Uključiti će ih se u procese cjeloživotnog učenja i omogućiti će im uvjete za stjecanje ključnih i stručnih kompetencija. Pučko otvoreno učilište Zagreb nudi više od 250 programa formalnog i neformalnog obrazovanja, a u te programe je uključeno godišnje oko 3 000 polaznika².

Što se tiče praćenja i razvoja sustava obrazovanja odraslih za to su nadležni Ministarstvo nadležno za obrazovanje i Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021). Prema starom Zakonu iz 2007. godine, prva institucija koja je bila važna je Agencija za obrazovanje odraslih a to je ustanova za praćenje, vrednovanje te unapređenje sustava obrazovanja odraslih. Također, njena djelatnost u obrazovanju odraslih je obavljanje analitičkih i razvojnih poslova te nadzor nad stručnim radom ustanova za obrazovanje odraslih.

²Pučko otvoreno učilište Zagreb (2018). O nama. Preuzeto s <https://www.pou.hr/o-ucilistu/o-nama> , pristupljeno 14.08.2023.

Djelatnost Agencije je bila i pratiti i vrednovati provođenje programa obrazovanja odraslih, provoditi nadzor sustavnog financiranja obrazovanja odraslih, vođenje baze podataka i osiguravanje informacija za tijela državne uprave i nadležnog ministarstva o važnim podacima za stanje i razvoj obrazovanja odraslih (Zakon o obrazovanju odraslih, 2007, čl:23). Agencija za obrazovanje odraslih je imala za cilj postaviti osnovu s ciljem mijenjanja pristupa rješavanju problema nezaposlenih osoba. Ovo bi učinila uz pomoć stručnog analiziranja podataka Zavoda za zapošljavanje. Kako bi se potaknulo ljude za osposobljavanje, prekvalifikaciju, usavršavanje, doškolovanje i druge oblike putem kojih mogu stjeći znanja i vještine, cilj je bio da informacije o programima i oblicima obrazovanja koje postoje na razini županija budu dostupne (Čale & Čavar, 2007).

Prema odredbama dvaju zakona a to su Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi i Zakonu o strukovnom obrazovanju, za obavljanje znanstvenih i stručnih poslova osnovane su dvije agencije. To su Agencija za odgoj i obrazovanje (AOO) i Agencija za strukovno obrazovanje (ASO). Agencija za obrazovanje odraslih i Agencija za strukovno obrazovanje su 2010. godine spojene u Agenciju za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (ASOO) (Petričević, 2012). Agencija za obrazovanje odraslih i Agencija za strukovno obrazovanje imaju djelatnost koja se odnosi na dio sustava odgoja i obrazovanja uz stjecanje dijela strukovnih kvalifikacija. S obzirom na to, bilo je potrebno tu djelatnost spojiti u sklopu jedne agencije. Ovo se uradilo s ciljem veće učinkovitosti u radu te da bi se omogućio jedinstveni sustav kvalitete obrazovanja u sustavu stjecanja strukovnih kompetencija. Također, urađeno je u cilju smanjenja troškova te povećane racionalizacije poslovanja (MZOŠ, 2009). Republika Hrvatska je osnivač ove Agencije. Dužnosti te prava osnivača u nadležnosti su ministarstva koje je mjerodavno za poslove obrazovanja³. Agencija se bavi poslovima planiranja, razvijanja, organiziranja, provedbom, praćenjem te unapređivanjem sustava strukovnog obrazovanja i obrazovanja odraslih (Zakon o Agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, 2010: čl.4). Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih ima nadzor nad stručnim radom ustanova za obrazovanje odraslih (MZO, 2013). Prema Novom Zakonu, dužna je nalaze nadzora nad stručnim radom ustanove dostaviti Ministarstvu. Agencija može donijeti i programe za stručno usavršavanje te za osposobljavanje. Također, mogu ga donijeti i Ministarstvo i druge pravne osobe koje za spomenute programe

³ Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih.n.d.O nama. Preuzeto s <https://www.asoo.hr/o-agenciji/o-agenciji/o-nama/>, pristupljeno 30.05.2023.

zatraže suglasnost Agencije (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021). Također, ima obvezu davati stručno mišljenje na predložene programe u području obrazovanja odraslih, baviti se usavršavanjem zaposlenih u sustavu obrazovanja odraslih, statistički pratiti te promovirati cjeloživotno učenje i promovirati obrazovanje odraslih (Živčić, 2015). Njena vizija je “dostupan, fleksibilan te prohodan sustav strukovnog obrazovanja i obrazovanja odraslih, temeljen na kompetencijama, u funkciji potreba svakoga pojedinca i društva, nositelj razvoja hrvatskoga gospodarstva i veće zapošljivosti”⁴. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih je nositelj projekta Promocija cjeloživotnog učenja (PCU) koji je održan u sklopu Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014. - 2020. Ovaj projekt se provodio od 2016. do 2019. godine. S obzirom na to da se građani Hrvatske nedovoljno uključuju u sustav cjeloživotnog učenja projektom se željelo promovirati važnost cjeloživotnog učenja i obrazovanja odraslih i jačanjem kapaciteta svih učesnika obrazovanja odraslih. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih je organizirala 90 događanja promocije cjeloživotnog učenja. U sklopu tih događanja su bila četiri otvorenja Tjedna cjeloživotnog učenja, četiri Sajma Tjedna cjeloživotnog učenja, 75 regionalnih događanja, dvije stručno – znanstvene konferencije, dvije regionalne konferencije te predstavljanje rezultata projekta. U okviru projekta su se realizirala i četiri Međunarodna andragoška simpozija, a na svakom je bilo više od 200 sudionika. Oni koji rade u obrazovanju odraslih su mogli saznati za nove trendove iz područja andragogije. Mogli su se informirati i o primjerima dobre prakse iz Europe te o novostima iz područja politika obrazovanja odraslih kako na nacionalnoj, tako i na europskoj razini ⁵.

Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih je poznata po organiziranju Tjedna cjeloživotnog učenja. Ovaj događaj predstavlja nacionalnu obrazovnu kampanju koja se organizira s ciljem osvješćivanja ljudi o tome koliko je važno obrazovanje i učenje. U okviru ove kampanje se svake godine organiziraju radionice, predavanja, koncerti, okrugli stolovi ⁶. Zamisao svakog prethodnog Tjedna cjeloživotnog učenja je bilo informirati građane o tome kako oni mogu sudjelovati u cjeloživotnom učenju te ih motivirati na isto (Pervan, 2019). Dosad je Tjedan

⁴ Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih n.d. O nama. Preuzeto s <https://www.asoo.hr/o-agenciji/o-agenciji/o-nama/>, pristupljeno 30.05.2023.

⁵ Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Promocija cjeloživotnog učenja. Preuzeto s <https://www.asoo.hr/projekti-i-suradnja/esf-projekti/promocija-cjelozivnog-ucenja/>, pristupljeno 15.07.2023.

⁶ Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (2023). Promocija strukovnog obrazovanja i obrazovanja odraslih. Preuzeto s [https://www.asoo.hr/obrazovanje/potpورا-sustavu-strukovnog-obrazovanja-i-obrazovanja-odraslih/](https://www.asoo.hr/obrazovanje/potpورا-sustavu-strukovnog-obrazovanja-i-obrazovanja-odraslih/promocija-strukovnog-obrazovanja-i-obrazovanja-odraslih/), pristupljeno 15.07.2023.

cjeloživotnog učenja u Hrvatskoj održan sedamnaest puta, a posljednji je održan u Studentskom centru u Dubrovniku⁷.

ASOO provodi i program *Curriculum GlobALE*, a edukacije koje su temeljene na ovom programu imaju nekoliko ciljeva. Ti ciljevi su unaprjeđivanje profesionalizacije nastavnika u obrazovanju odraslih, davanje podrške provoditeljima obrazovanja odraslih te poticanje razmjene znanja⁸. Ovaj program obuhvaća nastavnike opismenjavanja, instruktore kontinuiranog obrazovanja, nastavnike državnih škola te pedagoške aktiviste civilnog društva. DIE – Njemački institut za obrazovanje odraslih i DVV International – Institut međunarodne suradnje njemačkih udruženja za obrazovanje odraslih su institucije koje su uključene u izradu programa Curriculum GlobALE (Dijanošić i Popović, 2013).

Druga institucija koja je nadležna za obrazovanje je Ministarstvo znanosti i obrazovanja, a nadležnost joj je provođenje upravnog nadzora nad radom ustanove (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021). Ministarstvo znanosti i obrazovanja je najvažnije ministarstvo koje je nadležno za obrazovanje. Međutim, služba čija bi nadležnost bila praćenje cjeloživotnog obrazovanja odraslih ne postoji u sklopu Ministarstva znanosti i obrazovanja (MZO, 2013).

Važnu ulogu imaju i Sektorska vijeća koja predstavljaju savjetodavna tijela a skrbe o razvoju ljudskih potencijala u skladu s potrebama tržišta rada u sklopu pojedinih sektora. Bave se analizom postojećih i potrebnih kompetencija unutar sektora te predlaganjem preporuka za razvoj sektora. Također, daju preporuke Nacionalnom vijeću o upisnoj politici, upisnim kvotama i financiranju kvalifikacija iz javnih izvora, prema županijama i prema kvalifikacijama (Zakon o izmjenama i dopuni zakona o hrvatskom kvalifikacijskom okviru, 2021, čl. 8).

Agencija za odgoj i obrazovanje (AZOO), Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (ASOO), Agencija za visoko obrazovanje i znanost (AZVO), Agencija za mobilnost i programe EU (AMPEU) i Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja (NCVVO) su Agencije koje bi se trebale baviti promocijom cjeloživotnog učenja ali to ne čine na dovoljno usklađen način. Ipak, najšire djelovanje ima Agencija za mobilnost i programe EU (AMPEU). Ovo je vezano s Programom za cjeloživotno učenje. Agencija se bavi poticanjem mobilnosti na europskom obrazovnom prostoru, uključanjem u programe Europske Unije s ciljem strukovnog

⁷ Tjedan cjeloživotnog učenja. n.d. Službeno je otvoren 17. Tjedan cjeloživotnog učenja. Preuzeto s <https://www.cjelozivotno-ucenje.hr/sluzbeno-je-otvoren-17-tjedan-cjelozivotnog-ucenja/>, pristupljeno 15.07.2023.

⁸ Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Andragoska usavršavanja. Preuzeto s <https://www.asoo.hr/profesionalni-razvoj/andragoska-usavrsavanja/>, pristupljeno 16.07.2023.

obrazovanja odraslih. Također, informira o programima, objavljuje programe na nacionalnoj razini, nadzire projekte. Važno je da dodjeljuje sredstva kada je to potrebno te da provodi selekcijske postupke, a i da širi informacije o postignutim rezultatima programa cjeloživotnog učenja (MZO, 2013).

Za zastupanje i promoviranje ustanova za obrazovanje odraslih zaslužne su dvije udruge a to su Hrvatsko andragoško društvo i Zajednica Ustanova za obrazovanje odraslih (MZO, 2013). Hrvatsko andragoško društvo je osnovano 1996. godine (Žiljak, 2018), koje osim što se bavi promicanjem i razvijanjem andragoške teorije i prakse, unaprjeđuje formalne i neformalne oblike obrazovanja, usavršava članove društva putem raznih seminara, pruža stručnu pomoć pravnim osobama i članovima kako bi mogli pratiti i primjenjivati zakon i propise iz područja obrazovanja odraslih te potiče znanstveno – istraživački rad obrazovanja odraslih (MZO, 2013). Hrvatsko andragoško društvo je od 2002. do 2016. godine održalo sedam međunarodnih konferencija na teme cjeloživotnog učenja, neformalnog obrazovanja, informalnog učenja odraslih i drugih. To društvo izdaje stručni časopis *Andragoški glasnik* koje bez obzira na financijske teškoće koje je imalo, predstavlja jedini časopis za obrazovanje odraslih u Hrvatskoj (Žiljak, 2018). S druge strane, Zajednica Ustanova za obrazovanje odraslih osnovana je 2009. godine te se, osim što se bavi promicanjem i unapređivanjem obrazovanja odraslih, povezuje ustanove za obrazovanje odraslih s namjerom podizanja stručne razine obrazovanja odraslih te poboljšanja kvalitete obrazovanja odraslih (MZO, 2013). Ova zajednica okuplja veliki broj ustanova i pučkih učilišta iz cijele Hrvatske. Članice Zajednice mogu utjecati i na politiku obrazovanja odraslih u Hrvatskoj pa je zbog toga povećana suradnja sa nekoliko institucija. Radi se o suradnji sa Ministarstvom znanosti i obrazovanja, Agencijom za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Ministarstvom rada i socijalne skrbi, Hrvatskim zavodom za zapošljavanje, regionalnim zavodima za zapošljavanje, lokalnim i regionalnim samoupravama⁹. Pored ove dvije institucije, značajno je spomenuti i Hrvatsku zajednu pučkih otvorenih učilišta koja je osnovana 1954. godine kao Savez narodnih sveučilišta. U Hrvatskoj je u tom razdoblju bilo 181 narodno sveučilište. Predstavnici tih sveučilišta su smatrali da treba osnovati udrugu zbog objedinjavanja interesa institucija koje su tada u različitim uvjetima djelovale¹⁰.

⁹ Zajednica ustanova za obrazovanje odraslih (2023). O nama. Preuzeto s <http://www.zuoorh.hr/o-nama/>, pristupljeno 30.05.2023.

¹⁰ Hrvatska zajednica pučkih otvorenih učilišta (2023). O nama. Preuzeto s <http://www.hzpou.hr/?gid=1>, pristupljeno 14.08.2023.

4.3. Zakonodavni okvir obrazovanja odraslih

Vlada Republike Hrvatske je 2004. godine donijela Strategiju obrazovanja odraslih te tada u Hrvatskoj obrazovnoj politici obrazovanje odraslih postaje dijelom obrazovnog sustava a temelj mu je cjeloživotno učenje unutar kojeg se zahtijeva priznavanje znanja, vještina i sposobnosti koje su se stekle neformalnim te informalnim učenjem (Šutalo, 2006). U Strategiji obrazovanja odraslih je istaknuto koliko je važno povećati financijska izdvajanja za obrazovanje odraslih. Ovo je urađeno kako bi se potvrdila europska orijentacija te se tu očitavaju usmjeravanja obrazovnih politika standardima razine Europske Unije. U 2005. godini je donesen i Akcijski plan provedbe Strategije obrazovanja odraslih iz 2004. godine (Baketa, 2012). Ova dva dokumenta predstavljaju normativnu i analitičku analizu, ona obrazlažu što je obrazovanje odraslih prije nego što je ono 2007. godine zakonski uređeno (ASOO, 2009).

Reguliranje osnovnog obrazovanja odraslih i to na zakonskoj osnovi seže u daleku 1964. godinu. Tada se zakonom o osnovnoj školi uređuje osnovno obrazovanje odraslih, a prema tom zakonu škole imaju obvezu doškoloovati one osobe koje nemaju završenu osnovnu školu. U mogućnosti su osnovati posebne razredne odjele za obrazovanje odraslih u kojima postoji poseban nastavni plan i program. Također, postoji mogućnost i izvanrednog polaganja ispita za one odrasle osobe koje žele na taj način završiti osnovnu školu. Nadalje, zakon je donesen 1974. godine s određenim proširenjima, potom je 1980. godine donesen Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju. Nadalje, Zakon o osnovnom školstvu je donesen 1990. godine, a 2008. godine je donesen Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. Međutim, 2007. godina je ključna za djelatnost obrazovanja odraslih (Strugar, 2018).

Dakle, 2007. godine je donesen zakon o obrazovanju odraslih u kojem je jasno napisano da je obrazovanje odraslih zasebni dio jedinstvenog hrvatskog obrazovnog sustava. Tu je naglašeno da formalno obrazovanje odraslih čini osnovno školovanje odraslih, srednjoškolsko obrazovanje odraslih te visoko obrazovanje (MZO, 2013).

Međutim, nakon što su se uočili određeni nedostaci sustava formalnog obrazovanja te područja unutar sustava, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta je 2016. podnijelo prijedlog za promjenu Zakona o obrazovanju odraslih. U tom prijedlogu su opisane promjene koje su bile u

obrazovanju a utjecale su na formalno obrazovanje odraslih (Pavkov, 2016). Nadalje, sljedeća promjena je nastupila 2021. godine. S obzirom na nedostatke koji su uočeni primjenjujući postojeći zakon, bilo je potrebno donijeti novi Zakon o obrazovanju odraslih. Bile su potrebne promjene u sustavu obrazovanja odraslih kako bi se poboljšala kvaliteta provođenja programa obrazovanja odraslih. Također, potrebno je poboljšati vrednovanje skupova ishoda učenja te priznavati prethodna znanja i vještine koje su se stekle neformalnim i informalnim učenjem (MZO, 2021). U prosincu 2021. godine je donesen Zakon o obrazovanju odraslih prema kojem je obrazovanje odraslih dio obrazovnog sustava Republike Hrvatske te se odvija kao formalno, neformalno i informalno učenje (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021: čl. 1). Također, zakon se sastoji od sljedećih dijelova: opće odredbe, ciljevi i načela obrazovanja odraslih i formalno obrazovanje odraslih za stjecanje kompetencija potrebnih za rad, ustanove za obrazovanje odraslih, programi u sustavu obrazovanja odraslih, formalni i neformalni programi obrazovanja za stjecanje kompetencija potrebnih za rad financiranih putem vaučera, nastavnici u obrazovanju odraslih, stručno usavršavanje i osposobljavanje, polaznici i pristupnici obrazovanja odraslih, osiguravanje kvalitete u obrazovanju odraslih, andragoška dokumentacija, evidencije i javne isprave u obrazovanju odraslih, financiranje obrazovanja odraslih, praćenje i razvoj sustava obrazovanja odraslih, nadzor, prekršajne odredbe i prijelazne i završne odredbe (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021). Novim zakonom je došlo do novosti. Radi se o formalnim programima u cilju stjecanja mikrovalifikacija te boljim instrumentima kako bi se priznavalo prethodno neformalno i informalno učenje (EURYDICE, 2023a).

U razvoju nacionalnih obrazovnih politika bi se trebalo voditi načelima koji postoje u Strategiji obrazovanja odraslih, Akcijskom planu provedbe Strategije odraslih te Zakona o obrazovanju odraslih a to su cjeloživotno učenje, uključenost, sloboda i autonomija izbora, zapošljivost, konkurentnost, društvena kohezija i drugi (Baketa, 2012). Prema Zakonu o obrazovanju odraslih iz 2021. godine, obrazovanje odraslih se temelji na načelima cjeloživotnog učenja, prava na obrazovanje, slobodnog izbora, vrste i načina obrazovanja te uključivosti i dostupnosti (Zakon o obrazovanju odraslih 2021, čl. 3).

Sustav obrazovanja odraslih je dosta složen i povezan sa drugim cjelinama, stoga nije Zakon o obrazovanju odraslih jedini važan već postoje i drugi zakoni koji na izravan ili neizravan način utječu na obrazovanje odraslih u Hrvatskoj. U njima je istaknuta važnost obrazovanja odraslih te su razrađeni ciljevi koji su važni za razvoj obrazovanja odraslih, a to su Zakon o odgoju i

obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Zakon o pučkim otvorenim učilištima, Zakon o ustanovama, Zakon o strukovnom obrazovanju, Zakon o državnoj potpori za obrazovanje i izobrazbu i drugi (Kušić, Vrcelj, & Zovko, 2016).

Osim Strategije i akcijskog plana obrazovanja odraslih iz 2004. i 2005. godine te Zakona o obrazovanju odraslih iz 2007. te 2021. godine, postoji ukupno šest pravilnika koja detaljnije uređuju obrazovanje odraslih, a to su:

a) Pravilnik o standardima i normativima za izvođenje programa obrazovanja odraslih a kojim se propisuju standardi i normativi za izvođenje programa obrazovanja odraslih koje ustanova za obrazovanje odraslih mora ispunjavati¹¹. Standardi i normativi su minimalni tehnički, zdravstveni i ekološki uvjeti te minimalni materijalni i kadrovski uvjeti za izvođenje programa obrazovanja odraslih¹²;

b) Drugi je pravilnik o javnim ispravama u obrazovanju odraslih (2008) kojim se propisuje naziv, oblik i sadržaj javnih isprava. Ove javne isprave se dodjeljuju nakon što osoba završi program srednje školske i srednje stručne spreme, niže stručne spreme, prekvalifikacije, usavršavanja i sl.¹³;

c) Treći je pravilnik o sadržaju, obliku te načinu vođenja i čuvanja andragoške dokumentacije (2008) kojim je propisan sadržaj te oblici obrazaca andragoške dokumentacije. Pravo na vođenje te dokumentacije imaju ustanove koje za izvođenje programa obrazovanja odraslih imaju odobrenje, a njihova obveza je i pohranjivanje i čuvanje¹⁴;

d) Četvrti je pravilnik o evidencijama u obrazovanju odraslih (2008) kojim se propisuje način i sadržaj vođenja evidencija o ustanovama kojima je odobreno izvoditi programe obrazovanja odraslih. Propisuju se i polaznici, radnici, programi, evidentiraju se i drugi podaci koji su važni za razvoj i praćenje obrazovanja odraslih (MZOS, 2008).

Nakon usvajanja Zakona o obrazovanju odraslih 2021. godine, planirano je usvajanje pravilnika koji će odrediti proces provedbe priznavanja i vrednovanja prethodnog učenja (EURYDICE, 2023b). Do danas su usvojena tri pravilnika. Prvi je već spomenuti Pravilnik o standardima i

¹¹ Pravilnik o standardima i normativima za izvođenje programa obrazovanja odraslih, čl. 1, Narodne novine, 14/2023. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_02_14_258.html

¹² Pravilnik o standardima i normativima za izvođenje programa obrazovanja odraslih, čl. 2, Narodne novine, 14/2023. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_02_14_258.html

¹³ Pravilnik o javnim ispravama u obrazovanju odraslih, Narodne novine, 129/2008. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_11_129_3707.html

¹⁴ Pravilnik o sadržaju, obliku te načinu čuvanja i vođenja andragoške dokumentacije, Narodne novine, 129/2008. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_11_129_3709.html

normativima za izvođenje programa obrazovanja odraslih a kojim se propisuju standardi i normativi za izvođenje programa obrazovanja odraslih koje ustanova za obrazovanje odraslih mora ispunjavati. Drugi pravilnik koji je usvojen je Pravilnik o načinu vanjskog vrednovanja ustanova za obrazovanje odraslih i skupova ishoda učenja te načinu rada i imenovanja povjerenstva za prigovore na izvješće o vanjskom vrednovanju. Ovim pravilnikom se propisuje način vanjskog vrednovanja ustanova za obrazovanje odraslih i skupova ishoda učenja, kao dio procesa osiguravanja kvalitete u sustavu obrazovanja odraslih¹⁵. Treći pravilnik je Pravilnik o kriterijima za odabir kompetencija potrebnih za rad, za odabir pružatelja usluga i za dodjelu vaučera polaznicima formalnog ili neformalnog obrazovanja odraslih, a njime se uređuju kriteriji za odabir kompetencija koje su potrebne za rad te kriteriji za odabir pružatelja usluga. Također, određuju se uvjeti, kriteriji i način na koji se dodjeljuju vaučeri polaznicima formalnog te neformalnog obrazovanja odraslih¹⁶.

U razdoblju od 2007. do 2016. godine su doneseni Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru (HKO) i Zakon o strukovnom obrazovanju¹⁷. S ovim zakonima je potrebno uskladiti sustav obrazovanja odraslih iz razloga što zajedno s područjem visokoškolskog obrazovanja čine jedinstveni obrazovni sustav Hrvatske. Zakon o hrvatskom kvalifikacijskom okviru mijenja puno toga u području obrazovanja odraslih pa i u sustavu obrazovanja Hrvatske (Pavkov, 2016). Jedan od njegovih načela i ciljeva je osiguravanje uvjeta za kvalitetno obrazovanje, jačanje uloge ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, razvijanje kvalifikacija putem precizno definiranih ishoda učenja, postizanje zapošljivosti, izgradnja sustava koje priznaje i vrednuje neformalno te informalno učenje i drugi (Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, 2013). Osam godina poslije, točnije 2021. godine, Hrvatski sabor je donio odluku o proglašenju zakona o izmjenama i dopuni zakona o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru (Zakon o izmjenama i dopuni zakona o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, 2021). Sustav obrazovanja odraslih je potpuno usklađen s

¹⁵ Pravilnik o načinu vanjskog vrednovanja ustanova za obrazovanje odraslih i skupova ishoda učenja te načinu rada i imenovanja povjerenstva za prigovore na izvješće o vanjskom vrednovanju, čl. 1, Narodne novine, 19/2023. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_02_19_326.html

¹⁶ Pravilnik o kriterijima za odabir kompetencija potrebnih za rad, za odabir pružatelja usluga i za dodjelu vaučera polaznicima formalnog ili neformalnog obrazovanja odraslih, čl. 1, Narodne novine, 38/2022. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_03_38_471.html

¹⁷ Strukovno obrazovanje se definira kao proces stjecanja kompetencija (znanja, vještina i kompetencija u užem smislu), ako su rezultati tog procesa vrednovani i potvrđeni u postupku koji provode ustanove za strukovno obrazovanje (Zakon o strukovnom obrazovanju, 2009: čl. 3).

Hrvatskim kvalifikacijskim okvirom otkako je u prosincu 2021. godine Zakon o obrazovanju odraslih stupio na snagu, a ovime se metodologija izrade programa obrazovanja odraslih temelji na propisima kojima se Hrvatski kvalifikacijski okvir uređuje (EURYDICE, 2023a).

S druge strane, Zakon o strukovnom obrazovanju iz 2009. godine uređuje srednje strukovno obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje i to kao djelatnost kojom se pruža razvijanje i stjecanje kompetencija koje su potrebne kako bi se dobile strukovne kvalifikacije (Zakon o strukovnom obrazovanju, 2009). Ovim se zakonom propisuje da se ispitima mogu dokazati kompetencije koje su se stekle kroz neformalno i informalno učenje, te da će ministar propisati na koji način će se ispiti provoditi kako bi se te kompetencije dokazale (MZO, 2013).

Ovaj se zakon također uređuje i mijenja, stoga Hrvatski sabor 2022. godine donosi odluku o proglašenju zakona o izmjenama i dopunama zakona o strukovnom obrazovanju¹⁸.

Nadalje, potrebno je spomenuti i Zakon o agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih iz 2010. godine. Prema ovom Zakonu djelatnost Agencije je planirati, organizirati, razvijati, pratiti, provoditi i unaprjeđivati sustav strukovnog obrazovanja i obrazovanja odraslih (Zakon o agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, 2010: čl. 4).

Važan dokument je i Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije iz 2014.godine. Ova Strategija ima nekoliko ciljeva, a to su povećati sudjelovanje odraslih osoba u cjeloživotnom učenju i obrazovanju, unaprjeđenje i proširenje učenja, obrazovanja, usavršavanja i osposobljavanja kroz rad. Također, cilj je i uspostavljanje osiguranja kvalitete u obrazovanju odraslih te poboljšanje organiziranosti, financiranja te upravljanje procesima obrazovanja odraslih. Važan alat za razumijevanje načela Strategije je Hrvatski kvalifikacijski okvir (MZO, 2014).

Među novije dokumente potrebno je spomenuti Strateški plan za razdoblje 2020. – 2022. godine. Kada govorimo o sustavu obrazovanja odraslih, taj dokument ima za cilj u razdoblju od tri godine razviti strukovno obrazovanje i osposobljavanje koje je fleksibilno te inkluzivno. To obrazovanje će biti temeljeno na ishodima učenja, na poboljšanim metodama učenja te poučavanja i partnerstvu sa svim subjektima, s naglaskom na poslodavce. Ministarstvo znanosti i obrazovanja će nastaviti sa financiranjem osnovnog obrazovanja odraslih što može povećati zaposlenost. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih te Ministarstvo će provoditi aktivnosti kako bi informirali javnost o tome koliko je važno obrazovanje i cjeloživotno učenje, a sve sa ciljem

¹⁸ Više o tome na: Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o strukovnom obrazovanju, NN, 69/2022. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_06_69_1024.html

povećanja broja osoba koja pohađaju programe obrazovanja odraslih. Ove dvije institucije će razvijati i projekte kako bi se poboljšao kvalitet sustava obrazovanja odraslih (MZO, 2019).

Također, važno je spomenuti Nacionalnu razvojnu strategiju Republike Hrvatske do 2030. godine. U ovom dokumentu je obrazovanje istaknuto kao glavno sredstvo čija je svrha razvoj društva i njegovih građana. Jedan od ključnih ciljeva strategije je stjecanje i razvoj osnovnih te strukovnih kompetencija. Naime, ova strategija želi poboljšati kvalitetu te relevantnost programa obrazovanja odraslih. To se radi u cilju povećanja sudjelovanja odraslih osoba u cjeloživotnom učenju (EURYDICE, 2023h).

I naposljetku, postoji Strategija digitalne Hrvatske za razdoblje do 2032. godine. Jedan od ciljeva ove strategije je osiguranje kvalitetnog i uključivog obrazovanja na način da se promiče cjeloživotno učenje. Raditi će se na daljnjoj digitalizaciji obrazovnog sektora te se osigurati kvalitetno obrazovanje. Naglasak će biti na cjeloživotnom učenju u cilju stjecanja digitalnih kompetencija (EURYDICE, 2023h).

4.4. Financiranje obrazovanja odraslih

Sredstva za provedbu programa osnovnog obrazovanja odraslih te jednostavnije poslove u zanimanjima se osiguravaju u državnom proračunu Republike Hrvatske. Ministar svake godine donosi odluku o raspodjeli sredstava. Za provedbu ovog programa mogu se osigurati sredstva sufinanciranja i iz drugih izvora (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 1 i 3). U državnom proračunu, proračunima jedinica lokalne i područne tj. regionalne samouprave se mogu osigurati financijska sredstva za provedbu ostalih programa obrazovanja i programa vrednovanja. Također, sredstva se mogu osigurati od poslodavaca, od polaznika i pristupnika te drugih izvora, a javnim pozivom ili u obliku vaučera se dodjeljuju financijska sredstva. (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 2 i 4). Ukoliko postoje sredstva, financirati ili sufinancirati se mogu i troškovi prijevoza i opreme koja je potrebna polaznicima za sudjelovanje u programima obrazovanja (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 5).

Financiranje iz državnog proračuna treba biti u skladu sa tri bitne stavke. Prvo je da treba biti u skladu sa Zakonom o obrazovanju odraslih. Drugo, treba biti u skladu sa odredbama Zakona kojim se uređuje proračun i sustav fiskalne odgovornosti. I treće, treba biti u skladu sa posebnim propisima koji uređuju djelokrug i rad tijela (EURYDICE, 2023c).

Ministarstvo znanosti i obrazovanja nadzire financiranje programa obrazovanja odraslih koje financira država. Osnivači, odnosno jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave nadziru financiranje ustanova za obrazovanje odraslih. Ako se radi o osnivačima koji su fizičke ili pravne osobe, onda financiranje nadziru osnivači i to na način kako je memorandumom i statutom ustanova propisano (EURYDICE, 2023c).

U Hrvatskoj se iz proračuna financiraju mjere aktivne politike tržišta rada, a te mjere su stupile na snagu 1992. godine. Ovo je bio nastavak politika obrazovanja iz prošlosti. Mjere koje su bile usmjerene na to da se obrazuju nezaposlene osobe i osobe sa nesigurnim zaposlenjima počele su između 1993. i 1996. godine. Te mjere obrazovanja su se počele smanjivati vremenom. Također, poslodavci nisu bili zainteresirani za mjere koje bi bile upućene onim nezaposlenim osobama koje pripadaju skupini teže zapošljivih. Kasnije su mjere aktivne politike tržišta rada obuhvatale vrlo malo osoba koje su bile nezaposlene. Te mjere su bile fokusirane na subvenciju zapošljavanja koje nije dovoljno poboljšavalo znanje i sposobnost nezaposlenih ljudi. Stoga, ove mjere nisu pomogle da se polaznici zaposle (Bejaković, 2018).

Jedan od većih izazova uvijek je bilo financiranje obrazovanja odraslih (Žiljak, 2018). Empirijskim istraživanjem je 2009. godine na uzorku od 4250 odraslih dobiveno da kada se radi o podjeli troškova, sa 69,9% financira pojedinac, poslodavac s 11,5%, a Hrvatski zavod za zapošljavanje s 4,3% (Strugar, 2018). ASOO raspolaže podacima da 61% polaznika samo financira svoje obrazovanje, 18% financiraju poslodavci kod kojih su polaznici zaposleni, 9% financira Hrvatski zavod za zapošljavanje, 4% financiraju županije, dok 2% financiraju gradovi i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. Postavlja se pitanje koliko je zapravo dostupno obrazovanje odraslih te na kojoj je razini zapošljavanje ljudi (Pavkov, 2016). Podaci iz Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih iz 2020. godine pokazuju da 87% osoba samostalno financira stjecanje srednje stručne spreme a 89,6% njih financira svoju prekvalifikaciju (EURYDICE, 2023d).

U Hrvatskoj su puno manja izdvajanja za obrazovanje odraslih nego u drugim državama. Djelimično rješenje za razvoj obrazovanja odraslih u Hrvatskoj su europska sredstva ili natječaji koje objavljuju ministarstva. Provoditeljska tijela za raspodjelu europskih sredstava s ciljem jačanja kapaciteta institucija u obrazovanju odraslih su Agencije, Ministarstva i zavodi. Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva je korisna jer preko nje mogu dobiti sredstva za svoje djelatnosti one udruge koje se bave neformalnim programima. Takvi programi su vezani za

zapošljivost pojedinaca. Također, takvi programi imaju ciljeve koji su slični osnovnim ciljevima Europske unije. Rasmussenovi nalazi se podudaraju s tim jer upravo ti nalazi objašnjavaju da utjecaj na biranje ciljeva u obrazovanju odraslih i promjene razumijevanja politika ima korištenje financijskih sredstava Europske Unije. Također, važan utjecaj imaju i ulaganja u jačanje profesionalnih kapaciteta i razvoj kapaciteta ustanova (Žiljak, 2018).

Provoditelji programa se trebaju pridržavati načela cjeloživotnog obrazovanja koji je promoviran na razini Europske unije jer je to zahtjev Europske Unije kako bi se financiralo obrazovanje odraslih. Nadalje, Europska Unija kontrolira rezultate obrazovnih politika. S obzirom na ovo, postoji odgovornost prema institucijama Europske Unije od strane aktera obrazovanja odraslih (Baketa, 2012).

Nadalje, Nacionalni program pod nazivom “Za Hrvatsku pismenosti: Put do poželjne budućnosti uz Desetljeće pismenosti (2003. – 2012.)” osmišljen je na način da se pomoću vaučera osnovno obrazovanje završi besplatno. Zahtijevao je model sufinanciranja u smislu da županije, gradovi, tvrtke i Hrvatski zavod za zapošljavanje novčano sudjeluju u tome. Na ovaj način je osoba mogla sebi odabrati ustanovu i program koji će pohađati (Strugar, 2018). Postoji još jedna nova mjera. Prema Zakonu o obrazovanju odraslih (2021) je počelo uvođenje financiranja polaznika putem vaučera. Te vaučere dodjeljuje Hrvatski zavod za zapošljavanje, a ministar nadležan za rad utvrđuje koje su vještine potrebne za rad i koji su kriteriji za dodjelu vaučera (MZO, 2021). Postoje formalni i neformalni programi obrazovanja odraslih za stjecanje kompetencija potrebnih za rad. Financiraju se putem vaučera i to iz europskih strukturnih i investicijskih fondova i mehanizama za oporavak i otpornost. Trebaju na temeljiti na poveznici sa standardom zanimanja i standardom kvalifikacije iz Registra HKO-a (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 5).

Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih je izradila Metodologiju za izradu programa obrazovanja odraslih za stjecanje mikrokvalifikacija, djelomičnih kvalifikacija i cjelovitih kvalifikacija financiranih putem vaučera i drugih izvora financiranja. Ovo je urađeno u skladu sa obvezom izrade metodologije iz članka 12. Zakona o obrazovanju odraslih iz 2021. godine i financiranjem programa formalnog obrazovanja putem vaučera prema Nacionalnom planu oporavka i otpornosti Republike Hrvatske 2021. – 2026. (EURYDICE, 2023c). Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih je, također, u skladu sa Zakonom o hrvatskom kvalifikacijskom okviru i Zakonom o obrazovanju odraslih, objavila primjere programa obrazovanja odraslih. Ovo je učinjeno s ciljem podrške sustavu provođenja vaučera. S obzirom na

navedeno, ustanove za obrazovanje odraslih smiju preuzeti objavljene programe te ih slati u Agenciju kako bi dobile pozitivno stručno mišljenje. Nakon što ga dobiju, dopušteno je, prema onome kako je propisano Zakonom o obrazovanju odraslih, pokrenuti postupak ishoda odobrenja da bi se mogao izvoditi program ¹⁹. Sve nezaposlene i zaposlene osobe koje su navršile 15 godina života mogu koristiti vaučere. Ovo je urađeno s ciljem kako bi im se osiguralo zapošljavanje, vještine za razvoj njihove karijere ili kako bi zadržale radno mjesto. Korisnik može sam izabrati pružatelja obrazovanja te obrazovni program koji želi pohađati, a trošak programa obrazovanja (u iznosu vaučera koji je odobren) se isplaćuje pružatelju usluge obrazovanja. Ako je trošak programa obrazovanja veći od iznosa vaučera, može se razlika u visini iznosa financirati od strane korisnika ili poslodavca. Kroz sustav HZZ Vaučera se od lipnja 2023. godine sufinanciraju opća područja, a to su programi izvan zelenih i digitalnih područja. Putem ESF+fonda se sufinanciraju programi iz općih područja, a kroz Nacionalni program oporavka i otpornosti (NPOO) se sufinanciraju zelena i digitalna područja ²⁰.

4.4. Pružatelji usluga i programi obrazovanja odraslih

Ustanove koje imaju registriranu djelatnost obrazovanja odraslih te ispunjavaju uvjete propisane Zakonom o obrazovanju odraslih mogu provoditi obrazovanje odraslih. Obrazovanje odraslih mogu obavljati sljedeće ustanove, a to su ustanove koje su osnovane samo radi obavljanja obrazovanja odraslih, školske ustanove, visoka učilišta, ustanove koje uz to što obavljaju obrazovanje odraslih, obavljaju i druge djelatnosti (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 4). Obrazovanje odraslih mogu provoditi i centri za obrazovanje u poduzećima, autoškole, sportski klubovi, Hrvatska zajednica pučkih otvorenih učilišta, Andragoški centar, Hrvatsko andragoško društvo, Hrvatska gospodarska komora, Zajednica ustanova za obrazovanje odraslih, Hrvatski zavod za zapošljavanje, političke stranke, udruge poslodavaca, nevladine organizacije i udruge te mnoge druge (Kušić, Vrcelj, & Zovko, 2016). Postoje ustanove kojima obrazovanje nije primarna

¹⁹ Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Metodologija izrade programa obrazovanja odraslih. Preuzeto sa: <https://www.asoo.hr/obrazovanje/obrazovanje-odraslih/metodologija-izrade-programa-obrazovanja-odraslih/>, pristupljeno 15.01.2023.

²⁰ Hrvatski zavod za zapošljavanje (2023). O Vaučeru. Preuzeto s <https://vauceri.hzz.hr/vauceri-besplatno-stjecanje-vjestina/>, pristupljeno 16.08.2023.

djelatnost ali provode programe neformalnog obrazovanja a to su knjižnice, muzeji, centri za kulturu, udruge povezane s Katoličkom crkvom, sindikalne organizacije te neformalni programi koje organiziraju kompanije za svoje zaposlenike (EURYDICE, 2023e).

Aktom o osnivanju se osniva ustanova za obrazovanje odraslih. Fizičke i pravne osobe mogu biti osnivači tih ustanova a osnivač donosi statut i odluku o osnivanju. Da bi određena ustanova krenula s radom, mora proći nekoliko koraka. Osnivač ustanove za obrazovanje odraslih treba podnijeti zahtjev Ministarstvu znanosti i obrazovanja kako bi se ocjenila sukladnost akta o osnivanju sa zakonom. Osnivač može podnijeti nadležnom trgovačkom sudu prijavu za upis ustanove u sudski registar tek nakon što Ministarstvo donese rješenje o ocjeni sukladnosti (EURYDICE, 2023e).

Ukoliko ustanove koje su već neko vrijeme osnovane nemaju upisanu djelatnost obrazovanja odraslih u registar trgovačkog suda, tj. one ustanove kod kojih dolazi do promjene osnivača, mjesta ili djelatnosti imaju obvezu mijenjanja akta o osnivanju i traženja novog akta o osnivanju. Nakon toga se u sudski registar upisuje nova činjenica (ASOO, 2012). Za stručni rad ustanove odgovoran je andragoški voditelj (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 7). Nastavnici, ravnatelji te andragoški voditelji imaju obvezu te pravo trajno se stručno usavršavati i osposobljavati u sektorskom području te u području andragoških kompetencija. U ustanovi se o ovome vodi evidencija (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 20).

Obrazovanje odraslih se odvija kao formalno, neformalno i informalno učenje (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 1). U sustavu obrazovanja odraslih se provode programi obrazovanja²¹ i programi vrednovanja²² (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 10). Kako bi izvodila program obrazovanja ili program vrednovanja, ustanova mora ispunjavati uvjete propisane standardima i normativima za izvođenja programa obrazovanja ili programa vrednovanja. Nadalje, mora ispunjavati materijalne i kadrovske uvjete kako bi izvodila program obrazovanja ili program vrednovanja a to se utvrđuje programom obrazovanja ili programom vrednovanja koji donosi ustanova. I zadnje, treba ispuniti tehničke, zdravstvene te ekološke uvjete (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 8).

²¹ Program obrazovanja odraslih je formalni program obrazovanja odraslih u cilju stjecanja kvalifikacije (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021: čl. 2).

²² Program vrednovanja je formalni program u obrazovanju odraslih prema kojem se vrednuju skupovi ishoda učenja onih znanja i vještina koje su stečene neformalnim i informalnim putem. Njihov završetak se potvrđuje javnom ispravom (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 2).

Obrazovanje odraslih danas predstavlja dio obrazovnog sustava Republike Hrvatske, no u ratnom je razdoblju, od 1991. do 1995. godine, andragoška djelatnost bila na jako niskom nivou. Nakon rata je, zbog nedostatka kadra i financijskih problema, nastavak izgrađivanja odgovarajuće strukture bilo izazovno te samim time dolazi do pada broja ustanova za obrazovanje odraslih. To se mijenja početkom 21. stoljeća, kada poduzeća i privatne osobe kreću u osnivanje ustanova za obrazovanje odraslih (MZO, 2013). Podaci o nositeljima obrazovanja odraslih i ustanovama o obrazovanja odraslih sežu u 1996. godinu kada je bilo 339 nositelja obrazovanja odraslih, 197 javnih i privatnih škola, 79 otvorenih i narodnih sveučilišta, 15 centara za kulturu i 48 javnih i privatnih škola stranih jezika (Petričević, 1997. prema Žiljak, 2018).

Krajem 2009. godine je počelo vođenje evidencije Agencije tj. Andragoškog zajedničkog upisnika podataka – AZUP-a o broju ustanova za obrazovanje odraslih. Taj broj se od tada povećava, te su 2010. godine bile 433 ustanove, 2011. godine 467 ustanova, 2012. godine 497 ustanova, 2013. godine 518 ustanova te 2015. godine 569 ustanova. Što se tiče tipa ustanova, pučkih otvorenih učilišta je bilo 105, srednjih škola 187, osnovnih škola 18, škola stranih jezika 13, visokih učilište 24, a ostalih 222 (Vinković, Vučić, & Živčić, 2016). U 2015. godini preko 500 ustanova izvodi programe formalnog obrazovanja dok je preko 1 700 institucija koje izvode programe neformalnog obrazovanja (Živčić, 2015). Prema AZUP-u 2021. godine su bile 642 ustanove za obrazovanje odraslih u Republici Hrvatskoj i to 22 osnovne škole, 205 srednjih škola, 131 pučkih otvorenih učilišta, 30 visokih učilišta, 15 škola stranih jezika, ostalih je 167, a 72 bez naznačene vrste ustanove (EURYDICE, 2023e). Sve te ustanove provode više od 11 000 programa obrazovanja. Međutim, izazov je što ne postoji sustav osiguranja kvalitete koji je definiran. S definiranim sustavom bi postojalo kvalitetno obrazovanje koje bi bilo značajno za pojedinca iz razloga što bi bilo usmjereno na njegove potrebe. Također, ovo bi bilo od značaja i za tržište rada (MZO, 2021).

Činjenica je da je dostupnost jako bitan čimbenik uključivanja ljudi u programe obrazovanja odraslih, a da je među regijama prisutna razlika u broju ustanova koje provode programe obrazovanja odraslih. Prema podacima Andragoškog zajedničkog upisnika podataka – AZUP-a, 35% ustanova za obrazovanje odraslih se nalazi u Zagrebu i Splitsko – Dalmatinskoj županiji. Kada razmotrimo regionalne razlike u broju ustanova, postavlja se pitanje kako provoditi obrazovni proces i kakva je kvaliteta tog procesa (Vinković, Vučić, & Živčić, 2016).

U razdoblju od 2017. do 2020. godine je bilo prijavljeno 692 programa za obrazovanje odraslih. Anketiranjem ustanova došlo se do odgovora koliko te ustanove imaju programa za obrazovanje odraslih. Samo jedan program za obrazovanje odraslih (15,9 %) nudi najveći broj anketiranih ustanova. To su zapravo četiri programa obrazovanja za odrasle (14,2%). Dvije ustanove koje su kategorizirane kao pučko otvoreno učilište u Zagrebu imaju u ponudi više od 100 programa obrazovanja za odrasle. Kada se radi o vrsti programa za obrazovanje odraslih, 53,5% je programa osposobljavanja, a programa prekvalifikacije s namjerom stjecanja srednje stručne spreme ili prekvalifikacije je 25,7% (ASOO, 2020).

Programi osposobljavanja su programi kojima osobe mogu steći teorijsko i praktično znanje kako bi obavljale jednostavnije poslove prvog stupnja prema Nacionalnoj klasifikaciji zanimanja. Dakle tim programom se ne može steći formalno viša obrazovna razina. Osobe koje su završile osnovno obrazovanje mogu upisati ovaj program. Nadalje, program usavršavanja mogu upisati osobe koje imaju završenu srednju školu a žele dopuniti svoje stručno znanje zbog toga što je to zahtjev tržišta rada. Ovim programom se ne može stjeći viša obrazovna razina (MZO, 2013). Ustanova za obrazovanje odraslih je nadležna za donošenje programa usavršavanja i osposobljavanja a potrebno je da programi budu prilagođeni potrebama tržišta rada. Agencija za odgoj i obrazovanje odraslih ima određenu metodologiju prema kojoj ustanova za obrazovanje odraslih treba izrađivati programe osposobljavanja i usavršavanja. O određenom programu mišljenje daje Agencija za odgoj i obrazovanje, a sukladno tom mišljenju Ministarstvo znanosti i obrazovanja odobrava program (EURYDICE, 2023d). Nadalje, treći program je program prekvalifikacije čijim se završetkom stječe kvalifikacija koja je ista onoj u redovitom sustavu obrazovanja. Izrađivanje programa prekvalifikacije se uradi na način da se usporedi završeni srednjoškolski program i program kvalifikacije koju osoba namjerava steći. U sadržaju programa kvalifikacije su razlikovni sadržaji te predmeti. Putem programa prekvalifikacije osoba može u kratkom vremenu steći novu srednjoškolsku kvalifikaciju. Program učenja stranih jezika se osniva oslanjajući se na stupnjeve iz Zajedničkog europskog referentnog okvira za jezike (MZO, 2013).

Anketiranjem ustanova su se istražile i vrste programa obrazovanja odraslih. Što se tiče vrsta programa obrazovanja, 0,4% je programa stjecanja srednje školske spreme te programa niže stručne spreme, 0,9 % je programa osnovnog školovanja odraslih, a 2,3% programa učenja stranih jezika. Programa stjecanja srednje stručne spreme je 5,5%, programa usavršavanja 10%, programa prekvalifikacija 25,7%, a programa osposobljavanja 53,5%. Nadalje, ustanove za obrazovanje

odraslih su za svaki prijavljeni program za obrazovanje odraslih trebale definirati kojem sektoru obrazovanja taj program pripada. Najčešće su ti programi iz područja ekonomije, poslovne administracije te trgovine i to 15,6%, geodezije i graditeljstva 11,8% te uslužnih djelatnosti 11,8%. Što se tiče trajanja prijavljenih programa obrazovanja za odrasle, radi se o kraćim programima, dakle trajanje je do 299 nastavnih sati (60,7%), a samo 16,4% programa traje duže od 2 000 nastavnih sati (ASOO, 2020).

Prema najnovijem Zakonu o obrazovanju odraslih, programi osnovnog obrazovanja, programi obrazovanja za stjecanje cjelovite kvalifikacije, programi obrazovanja na razinama 2, 3, 4 te na razini 5 HKO-a dijela koji se odnosi na strukovno specijalističko usavršavanje se mogu izvoditi sljedećim oblicima nastave a to su redovita nastava, konzultativno – instruktivna nastava i dopisno – konzultativna nastava. Ukoliko Agencija donese pozitivno stručno mišljenje, nastava se može izvoditi i u obliku nastave na daljinu (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 11). Javnom ispravom se dokazuju znanja, vještine te sposobnosti koje su se stekle obrazovanjem odraslih, a ustanova javnu ispravu može izdati samo ako ima rješenje Ministarstva o izvođenju programa obrazovanja ili programa vrednovanja. Također, ustanova je obvezna o svakom provedenom vrednovanju skupova ishoda učenja evidenciju voditi i u NISOO-u ²³.

Kad Ministarstvo znanosti i obrazovanja pošalje rješenje ustanovama za obrazovanje odraslih kako bi mogli izvoditi formalne programe obrazovanja odraslih, šalju im rješenje koje nema ograničeno trajanje. To je uzrok provođenja programa koji zastarjeli. Također, ti programi mogu imati i neusklađenost jer je u mnogim područjima došlo do mijenjanja propisa. Sve je ovo razlog nedovoljne kvalitete mnogobrojnih programa (MZO, 2021). Ministarstva te agencije imaju obvezu odobravati nove programe formalnog obrazovanja. Također, trebaju kontrolirati na koji način se ti programi izrađuju i provode te je njihova uloga najvažnija kako bi mogle početi obrazovne aktivnosti. Za predložene programe ili provođenje tih programa su država i agencije odlučujuća tijela. Kada provoditelj pošalje prijedlog programa Agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (ASOO), ima pravo taj prijedlog prihvatiti ili ne prihvatiti. Također, kako bi se reguliralo tržište obrazovanja nisu važni samo Zakon o obrazovanju odraslih i Zakon o

²³ NISOO je informacijski sustav koji objedinjuje evidencije o ustanovama, programima obrazovanja i programima vrednovanja, polaznicima, pristupnicima, andragoškim voditeljima i nastavnicima u obrazovanju odraslih te o drugim podacima koji su važni za praćenje stanja i razvoj sustava obrazovanja odraslih (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 2).

ustanovama. U ovom slučaju važni su i zakoni koji reguliraju poreze iz razloga što nisu jednaki porezi na programe formalnog i programe neformalnog obrazovanja (Žiljak, 2018).

Ustanove za obrazovanje odraslih svake godine predlažu i donose programe formalnog obrazovanja. Ti programi nastaju kao rezultat zahtjeva koje ima određena ustanova umjesto da se prvo istraži koji su programi doista potrebni. Ne može se opravdati pokretanje postupka odobrenja onih programa koji zapravo nisu potreba tržišta rada. S druge strane, poslodavci imaju potrebu za sposobnim i stručnim zaposlenicima, a s obzirom na ovo, treba postojati veća suradnja među socijalnim partnerima kada se radi o izradi programa. Socijalni partneri su: poslodavci, sindikati, ustanove za obrazovanje odraslih, Hrvatski zavod za zapošljavanje. Na ovaj način je moguće ostvariti zapošljivost koja predstavlja jedan od najvažnijih ciljeva obrazovanja odraslih (ASOO, 2012).

4.5. Participacija stanovništva u obrazovanju odraslih i prepreke za sudjelovanje

Ne postoji detaljna slika kompetencija odraslih ljudi iz razloga što Republika Hrvatska do 2021. godine nije sudjelovala u istraživanju PIAAC. Međutim, u Ministarstvu znanosti i obrazovanja je 2019. godine u sklopu Europske agende za obrazovanje odraslih izrađen Kurikulum za razvoj temeljnih digitalnih, matematičkih i čitalačkih vještina odraslih koji se još sustavno ne provodi (EURYDICE, 2023f).

Naime, kako bi se donio određeni zaključak o aktualnosti obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj, od pomoći mogu biti podaci o obrazovnoj strukturi nezaposlenih osoba (Petričević, 2012). Sagledavajući podatke Hrvatskog zavoda za zapošljavanje o nezaposlenosti građana u Republici Hrvatskoj od 2008. do 2022. godine možemo konstatirati da je u prosincu 2008. evidentirano 240 455 nezaposlenih građana, a u 2023. godini evidentirano 111 980 nezaposlenih građana (*tablica 1*)²⁴.

²⁴ Hrvatski zavod za zapošljavanje. Preuzeto s <https://www.hzz.hr/usluge/publikacije-hzz-a/statisticke-publikacije/#mjesečni-statistički-bilten>, pristupljeno 09.02.2023.

2008.	240 455
2009.	291 545
2010.	319 845
2011.	315 438
2012.	358 214
2013.	363 411
2014.	316 763
2015.	285 468
2016.	236 617
2017.	187 363
2018.	148 919
2019.	131 753
2020.	159 845
2021.	125 715
2022.	117 816
2023. ²⁵	111 980

Nadalje, sagledavajući podatke Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, možemo konstatirati koji je od 2008. do ožujka 2023. godine (osim podatka za 2009. i 2010. godinu) bio prosječan postotak nezaposlenih osoba na Hrvatskom zavodu za zapošljavanje prema razini obrazovanja. Poseban podatak je postotak nezaposlenih osoba sa srednjom školom za zanimanje do 3 godine te srednje škole za zanimanja u trajanju od 4 i više godina što nam može ukazati na važnost cjeloživotnog obrazovanja (*tablica 2*)²⁶.

²⁵ Hrvatski zavod za zapošljavanje. Preuzeto s <https://www.hzz.hr/usluge/publikacije-hzz-a/statisticke-publikacije/#mjesecni-statisticki-bilten> , pristupljeno 14.05.2023.

²⁶ Hrvatski zavod za zapošljavanje. Preuzeto s <https://www.hzz.hr/usluge/publikacije-hzz-a/statisticke-publikacije/#mjesecni-statisticki-bilten> , pristupljeno 10.02.2023.

	Bez škole i nezavršena osnovna škola	Osnovna škola	SŠ za zanimanja do 3 godine i škola za KV i VKV radnike	SŠ za zanimanja u trajanju od 4 i više godina i gimnazija	Prvi stupanj fakulteta, stručni studij i viša škola	Fakultet, akademija, magisterij, doktorat
2008.	7,2%	25,3%	34,4%	25,9%	3,2%	4,0%
2011.	5,7%	22,5%	34,4%	27,6%	4,1%	5,7%
2012.	5,6%	21,2%	34,2%	27,9%	4,7%	6,3%
2013.	5,3%	20,7%	34,0%	28,5%	5,1%	6,4%
2014.	5,4%	20,6%	32,9%	28,8%	5,4%	6,9%
2015.	5,5%	20,7%	32,2%	28,8%	5,6%	7,2%
2016.	5,9%	20,7%	31,0%	28,6%	6,0%	7,8%
2017.	6,2%	20,5%	30,1%	28,2%	6,4%	8,5%
2018.	6,3%	20,1%	30,0%	28,2%	6,6%	8,9%
2019.	6,3%	19,5%	30,1%	28,3%	6,7%	9,2%
2020.	5,5%	18,0%	30,7%	29,6%	7,0%	9,2%
2021.	5,0%	18,0%	30,4%	29,9%	7,2%	9,5%
2022.	5,4%	18,8%	30,8%	29,5%	7,0%	8,6%
2023. ²⁷	5,6%	18,5%	31,0%	29,5%	7,0%	8,4%

Nakon što su navedeni podaci o nezaposlenima i strukturi nezaposlenih osoba, važno je iznijeti ključne podatke o participaciji stanovništva u obrazovanju odraslih.

Ustanove za obrazovanje odraslih imaju obvezu u bazu agencije prijaviti polaznike formalnih programa obrazovanja odraslih međutim one tu obvezu ne ispunjavaju redovno stoga Agencija ne raspolaže potpunim brojem upisanih polaznika.

²⁷ Hrvatski zavod za zapošljavanje. Preuzeto s <https://www.hzz.hr/usluge/publikacije-hzz-a/statisticke-publikacije/#mjesecni-statisticki-bilten>, pristupljeno 14.05.2023.

Adult Education Survey (AES – Anketa o obrazovanju odraslih) ukazuje na određene podatke koje su vezane za obrazovanje odraslih u Republici Hrvatskoj. Naime, podaci su dostupni samo za 2007. godinu koja je godina pilot istraživanja. Drugi krug provođenja ankete je realiziran 2011. godine, međutim Hrvatska nije sudjelovala u drugom krugu provođenja ankete. Podaci pokazuju da je 44,6% odraslih sudjelovalo u oblicima informalnog obrazovanja, 18,4% u oblicima neformalnog obrazovanja a 4,5% u oblicima formalnog obrazovanja. Ovo su podaci dobiveni kroz vremensko razdoblje od godinu dana a prethodili su trenutku provođenja istraživanja (Pavkov, 2015).

Nadalje, postoje podaci ankete radne snage²⁸ koji pružaju određene informacije. Primjerice, 2012. godine udio odrasle populacije u dobi od 25-64 godine koja sudjeluje u obrazovanju, usavršavanju ili osposobljavanju je 2,4%. To je jako nizak udio u odnosu prema prosjeku 27 država Europske Unije, a to je 9% (MZO, 2013).

Eurostat ima sustav praćenja koliko ljudi se nakon redovnog obrazovanja uključuje u procese cjeloživotnog učenja i prema starosnoj dobi te je istraženo da se mlađe osobe više uključuju u cjeloživotno učenje od starijih osoba. Pozitivan primjer iz 2012. godine je Danska u kojoj se 43,1% osoba starosne dobi između 25 do 34 godine uključuje u programe obrazovanja, a malo lošiji primjeri su Hrvatska s 10%, Mađarska s 6,6% te Bugarska s 4,9%. One države koje imaju veći postotak nezaposlenosti, vrlo često imaju nizak udio uključenosti u programe obrazovanja odraslih. Ono što dovodi do dugogodišnje nezaposlenosti je nerazvijanje zastarjelih znanja (MZO, 2013).

Prema Anketi o radnoj snazi u 2011. godini je nakon redovnog školovanja neki oblik obrazovanja pohađalo oko 52% osoba iz osobnog interesa dok je 38% osoba učilo dodatno zbog svog trenutnog zanimanja. Dugačka obrazovanja su najčešći odabir i to 39%, a ona traju više od 2 godine kao što su primjerice studiji uz rad, potom 7-12 mjeseci traje 30% njih, 4-6 mjeseci traje 13,8%, a kraće od tjedan dana traje 20,5% njih (MZO, 2013).

²⁸ Anketa radne snage je u studenom 1996.godine uvedena u statistički sustav Republike Hrvatske kao godišnje istraživanje. Anketiranje kućanstava se provodilo od 1998.do 2006.godine i to svakog mjeseca, a od 2007.godine se provodi svakog tjedna. Od 2016. se podaci prikupljaju putem telefona i putem prijenosnog računala. Zbog pandemije COVID-19 bilo je određenih teškoća s prikupljanjem podataka međutim korišteno je telefonsko anketiranje (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske). Preuzeto sa: https://podaci.dzs.hr/media/owrdbzps/9-2-6_4_aktivno-stanovnistvo-u-rh-u-cetvrtom-tromjesecju-2021.pdf, pristupljeno 10.02.2023. godine

Prema Eurostatu, 2008. i 2014. godine je postotak odraslih osoba koje sudjeluju u cjeloživotnom obrazovanju iznosio 2,5%, tj. 2,6%. Ovo je podatak iz Labour Force Survey (LFS – Anketa o tržištu rada). Ovaj podatak se odnosi na vremensko razdoblje u trajanju od četiri tjedna koji je bio prije provođenja ovog istraživanja (Pavkov, 2015).

Kad se radi programima formalnog obrazovanja odraslih, primjerice 2013. godine je u tim programima sudjelovalo 48 147 polaznika. Godinu poslije je taj broj bio manji i iznosio je 34 454. U Hrvatskoj je populacija od 25.-64. godine starosti prema procjenama iz 2013. godine brojila 2 348 818 odrasle osobe. S obzirom na ovaj podatak, osoba od 25.-64. godine starosti je u programima obrazovanja odraslih u 2013. godini sudjelovalo 2.04%, dok je u 2014. godini u tim programima bilo 1,46% odraslih osoba (Pavkov, 2015).

Nadalje, 2016. godine prema Anketi o obrazovanju odraslih u programima obrazovanja odraslih sudjeluje 28,3%, dok 3,6% odraslih sudjeluje u formalnom obrazovanju odraslih, a čak 91,2% odraslih osoba je izjavilo da uči informalno. Prema podacima kojima raspolaže Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, u zadnjih godinu dana je oko 5,4% odraslih osoba sudjelovalo u formalnim programima (EURYDICE, 2023d). Godinu ranije, 2015. godine, je četiri tjedna prije anketiranja udio stanovništva u starosnoj dobi od 25. do 64. godine koji su sudjelovali u usavršavanju ili obrazovanju 3,1 %. Kada se Hrvatska uspoređi sa drugim državama, dobiveni rezultati ankete pokazuju da se nalazi na dnu ljestvice Europske Unije. U tom rangu su i Rumunjska, Slovačka, Bugarska, Poljska i Grčka (ASOO, 2017).

Ne postoji metodologija i sustav (na nacionalnoj razini) kako bi se kontinuirano pratio broj odraslih osoba u dobi od 25.-64. godine koji formalno, neformalno i informalno sudjeluju u oblicima obrazovanja odraslih (Pavkov, 2015). Međutim, malo detaljnije istraživanje o participaciji stanovništva u obrazovanju odraslih dostupan je od strane ASOO iz 2017. godine. To istraživanje je provedeno od 29. lipnja do 19. srpnja 2017. godine na uzorku od 2 369 ispitanika. Cilj ovog kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja je bio utvrditi koliki broj građana koji su u dobi od 25. do 64. godine sudjeluje u obrazovanju odraslih. Nadalje, cilj je bio utvrditi koji su motivi i prepreke uključivanja osoba u proces učenja te ishode tog sudjelovanja. Rezultati su pokazali da je u formalnim i neformalnim programima obrazovanja odraslih sudjelovalo 34% građana u dobi između 25 i 64 godine. U posljednjih godinu dana je u nekom od programa formalnog obrazovanja sudjelovalo 6,4% građana, 31,6% u neformalnom obrazovanju, a 68,8% u informalnom učenju.

Što se tiče većine sudionika programa formalnog i neformalnog obrazovanja, važno je istaknuti da su to osobe do 40 godina (ASOO, 2017). Polaznici tih programa su većinom zaposlene osobe, osobe iz urbane sredine, zatim osobe sa školskom spremom višom od srednjoškolskog stupnja. Nasuprot tome, kad se radi o neformalnom obrazovanju, najviše osoba ima srednje ili više prihode. Važan podatak je da je 19% osoba u starosnoj dobi od 25 do 64 godine željelo sudjelovati u neformalnom programu ali se to nije realiziralo. Populaciju osoba u starosnoj dobi od 25 do 64 godine koje su željele sudjelovati u nekom neformalnom programu a nisu uspjele ostvariti čine žene, osobe do 50 godina, stanovnici nekog grada. Nadalje, čine ih i osobe koje imaju završenu četverogodišnju srednju školu ili gimnaziju, viši studij, stručni studij, sveučilišni studij, osobe koje su zaposlene te osobe višeg srednjeg te višeg socijalnog statusa (ASOO, 2017b:17).

Podaci iz Andragošskog zajedničkog upisnika programa iz 2020. godine su pokazali da je u programima osposobljavanja sudjelovalo 68,3% odraslih, u programima prekvalifikacije 8%, u programima stranih jezika 6,6, % te u programima usavršavanja 5% (EURYDICE, 2023d).

S obzirom na sve ove podatke koje smo prethodno naveli, postavlja se pitanje što je to što sprječava osobe kako bi sudjelovale u obrazovanju odraslih. Glavne prepreke za sudjelovanje u formalnom obrazovanju su veliki troškovi pohađanja tih programa, pojava drugih prioriteta u životu, poslovne i obiteljske obveze. Nadalje, prepreke su zakašnjelost sa prijavom na neki program, zdravstveni problemi, udaljenost programa od mjesta prebivališta osobe te nedovoljna informiranost o programu. Što se tiče programa neformalnog obrazovanja, to su obiteljske obveze, poslovne obveze, pojava drugih prioriteta u životu, visoka cijena, zdravstveni problemi i to što se program odvija daleko od mjesta prebivališta (ASOO, 2017).

5. SUSTAV OBRAZOVANJA ODRASLIH U BOSNI I HERCEGOVINI

5.1. Povijesni razvoj obrazovanja odraslih

Početak razvoja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini se veže uz prve narodne čitaonice koje se javljaju u drugoj polovini 17. stoljeća, prvo u Banja Luci, potom u Mostaru. Kasnije, osnivanjem Glavnog radničkog saveza za Bosnu i Hercegovinu, na prvoj skupštini 1905. su donesena pravila a to je osnivanje knjižnica, čitaonica, održavanje javnih predavanja te večernjih tečajeva. Primjerice, između 1903. i 1911. godine je u Bosni i Hercegovini osnovano čak 236 čitaonica. To ukazuje na činjenicu da je kultura u državi bila na visokoj razini (Samolovčev, 1963). Na početku 20. stoljeća odgoj i obrazovanje odraslih su bili organizirani. Uložen je veliki trud kako bi se osnovale kulturne i obrazovne ustanove za odrasle (Mavrak, 2004). Neke od njih su Gajret osnovan 1903. godine, Napredak koji je osnovan 1907. godine, Prosvjeta osnovana 1902. godine i Radničko društvo Proleter osnovano 1906. godine (Samolovčev, 1963). U tim institucijama su bila organizirana predavanja, seminari i tečajevi vezani za higijenu, zdravlje i opismenjavanje te različiti kulturni i sportski događaji (Mavrak, 2004). Već od austrougarskog razdoblja (od 1878. do 1918. godine) su izašli prvi znanstveni te stručni časopisi. Radi se o pedagoškim listovima kao što su Školski vjesnik, Učiteljska zora, Školski glasnik te Srpska škola. Ovi listovi su bili temelj za razvoj časopisa iz područja andragogije te za razvoj andragoških istraživanja (Dizdar i Isanović, Hadžiomerović, 2018).

U prvoj polovici 20. stoljeća, točnije 1919. godine osnovan je Vidovićev prosvjetno – etički pokret, a težio je općem obrazovanju te moralnom odgoju. Dopisna škola u Sarajevu je osnovana 1926. godine te predstavlja najvažniju ustanovu tog pokreta. Ova ustanova je nudila dva tečaja, a to su tečaj za nižu gimnaziju te tečaj za više razrede realne gimnazije te tečajeve iz etičko – filozofskih znanja i govorništva (Samolovčev, 1963). Prije Drugog svjetskog rata su se u Europi osnovali *Volkshochschule* u Njemačkoj i *Universite Populaire* u Francuskoj. Njemački jezik i francuski jezik su u Bosni i Hercegovini tada dobro znali građani višeg socioekonomskog statusa pa su prvi izvori iz područja andragogije bili pisani tim jezicima a teme su bile vezane za zaštitu

zdravlja (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Prije Drugog svjetskog rata je postojala razvijena mreža institucija za obrazovanje odraslih, kao primjerice centri za stručno obrazovanje i obuku djelatnika u gospodarstvu. U sklopu većih gospodarskih sustava bilo je centara za stručno usavršavanje i obuku djelatnika koji su bili zaposleni u tim poduzećima (Hošo, 2007).

Moderno vrijeme obrazovanja odraslih Bosne i Hercegovine se sastoji od četiri razdoblja (Isanović, Hadžiomerović, 2018).

- a) Razdoblje izgradnje društva (nakon Drugog svjetskog rata do 1970-ih godina);
- b) Reforma srednjoškolskog obrazovanja te kriza u obrazovanju (rane 1970-te do ranih 1990-tih i pad socijalističkog režima);
- c) Razdoblje ratne i postratne rekonstrukcije obrazovnog sistema, politička i društvena tranzicija (1990. – 2000. godine);
- d) Prvi pokušaji implementacije sistematizacije kroz zakone, strategije te pravne propise u području obrazovanja odraslih (od 2000– ih do danas).

- a) Razdoblje izgradnje društva (nakon Drugog svjetskog rata do 1970-ih godina)

Od 1955. do 1990. godine je u Bosni i Hercegovini bilo 56 radničkih i narodnih sveučilišta koja su u tom razdoblju imala značajnu ulogu pri pružanju obrazovanja odraslima (Hošo, 2007). Naime, Narodna sveučilišta su bili prve institucije koje su nudile usluge obrazovanja odraslih, a poslije nekog vremena radnička sveučilišta (Isanović, Hadžiomerović, 2018). Poslije drugog svjetskog rata je na sistematičniji pristup obrazovanju odraslih u velikoj mjeri utjecalo Radničko sveučilište “Đuro Đaković” i Sindikat koji predstavlja radničku i društveno – političku organizaciju (Mavrak, 2004). Naime, tada se širi mreža kulturno – obrazovnih ustanova, a to su tisak, radio, televizija, kina, domovi kulture, kulturno – obrazovna udruženja i sl. (Isanović, Hadžiomerović, 2018). Na uspješan način se rješavalo pitanje financiranja obrazovanja te stručnog usavršavanja odraslih. Država je putem svojih institucija participirala u financiranju obrazovanja odraslih, dok su radne organizacije u kojima su bili zaposleni radnici financirale stručna usavršavanja radnika. Premda, polaznici su često morali i sami financirati troškove obrazovanja, međutim to je bilo vezano za pohađanje obrazovnih programa koji nisu povezani sa njihovim radnim mjestom (Hošo, 2007). Veliki preokret u obrazovanju odraslih se dogodio kada je nastupila obrazovna reforma 1958.

godine. Tom reformom su osnovne škole dobile obvezu provoditi osnovno obrazovanje odraslih. Također, puno je detaljnije opisan sustav općeg, stručnog te kulturnog obrazovanja (Šuvar, 1982). Pojedinci koji su sudjelovali u ovim aktivnostima u izvještajima i intervjuima smatraju razdoblje između 1955. i 1990. godine zlatnim dobom andragoškog rada u Bosni i Hercegovini (Mavrak, 2004). Od strane drugih ljudi je postojala i kritika prema ovom razdoblju zbog toga što se smatralo da obrazovanje odraslih ostvaruje ideološke ciljeve. Osnivanje sustava redovnog tehničkog i stručnog obrazovanja je posljedica novih reformi obrazovanja koje su provedene 1970-ih. Potom je došlo do gašenja radničkih sveučilišta, njihove promjene u srednje strukovne škole ili njihov nestanak (Isanović, Hadžiomerović, 2018).

- b) Reforma srednjoškolskog obrazovanja te kriza u obrazovanju (rane 1970-te do ranih 1990-tih i pad socijalističkog režima)

Kako bi obrazovni sustav služio ideološkim ciljevima trebalo ga je promijeniti. U ovoj novoj reformi je fokus bio na boljoj poveznici škole i fabrika. Također, težilo se ka tome da obuka i obrazovanje bude obvezno svim ljudima te da svi zaposleni ljudi budu uključeni u obrazovanje. Organizatori obrazovanja odraslih su poduzeća i fabrike. Poduzeća su doprinijela financijski kako bi njihovi zaposlenici mogli sudjelovati u programima obrazovanja odraslih (Šuvar, 1982). Prihvatanje koncepcije cjeloživotnog učenja je u svijetu započelo sedamdesetih godina prošlog stoljeća, međutim u bivšoj Jugoslaviji se to nije dogodilo. Sustav obrazovanja odraslih je unazadila reforma obrazovnog sustava, a poboljšanje i napredak sustava se vidi nakon četrdeset godina (Klipa, 2011). Reforma je bila bezuspješna zbog toga što se nije pronašlo rješenje za veliku nezaposlenost i to što se kvalifikacije građana i zahtjev tržišta rada ne poklapaju. Nadalje, postojale su promjene u obrazovnom sustavu koje gospodarstvo i industrija nisu mogle pratiti stoga nije bilo razvoja stručnog obrazovanja (Isanović, Hadžiomerović, 2018). U ovom razdoblju obrazovanje odraslih postaje sveučilišna disciplina i to sa osnivanjem Sveučilišta u Sarajevu 50-ih i 60-ih godina, a kasnije osnivanjem sveučilišta u Banja Luci i Mostaru. Na odsjeku za pedagogiju i psihologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu je 1970-ih godina uveden predmet andragogija. Ipak, odgoj i obrazovanje odraslih u BiH kao da nije imalo svoju autonomiju (Mavrak, 2004).

- c) Razdoblje ratne i postratne rekonstrukcije obrazovnog sistema, politička i društvena tranzicija (1990. – 2000. godine)

Rat u Bosni i Hercegovini je trajao od 1991. do 1995.godine. Obrazovanje odraslih dvadesetak godina nakon rata nije bilo u fokusu jer je postojao veliki izazov sa nastavnim planom i programom u formalnom obrazovanju i sa administracijom u obrazovanju. Organizacije civilnog društva i nevladine organizacije su bile te koje su sprovodile određene aktivnosti. Također, ljudi koji su zaposleni u zavodima za zapošljavanje ili nekim drugim institucijama su mogli pohađati edukacije i obuke koje su bile organizirane od strane njihovih poslodavaca (Mavrak, 2004). Za ovo razdoblje je karakteristično to što tada nije bilo aktivnosti za obrazovanje odraslih koje su bile formalno definirane već su bile terapeutskog i humanitarnog karaktera a bile su organizirane od strane međunarodnih humanitarnih organizacija. U ponudi su bili tečajevi iz informatike, učenje stranih jezika te umjetničke radionice. S obzirom na to da je na ljude rat utjecao negativno te su imali određene psihičke posljedice, neke aktivnosti su bile organizirane kao terapijski rad. Organizacije civilnog društva su pružale razne usluge obrazovanja odraslih čiji su programi bili neformalni te se po završetku istih nije mogao dobiti certifikat koji bi bio važeći. Programi su služili kako bi se osobe usavršile i socijalizirale (Isanović, Hadžiomerović. 2018). Dakle, razvoj obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini je oslabio tokom rata od 1991. do 1995. godine. Nakon toga, upostavljanje zakonodavnih okvira je bilo jako važno kako bi obrazovanje odraslih makar samo na papiru bio jednakopravan sa ostalim sektorima obrazovanja (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

- d) Prvi pokušaji implementacije sistematizacije kroz zakone, strategije te pravne propise u području obrazovanja odraslih (od 2000 – ih do danas)

Ranih 2000-ih godina se težilo napretku Bosne i Hercegovine prema europskim integracijama. Događaji kao što su Lisabonski proces, izvještaji CONFINTEA-e, UNESCO-a i Memorandum o cjeloživotnom učenju su važni za obrazovni sustav Bosne i Hercegovine. Razlog tome je što su ti događaji bili poticaj za razmišljanje o tome kako bi obrazovni sustav Bosne i Hercegovine mogao biti na ljestvici zajedno sa svjetskim i europskim trendovima (Isanović, Hadžiomerović. 2018). Bosanski kulturni centar Sarajevo i DVV International – Ured za Bosnu i Hercegovinu su institucije koje su zaslužne za pokretanje časopisa *Obrazovanje odraslih*. Ovaj časopis je pokrenut

2001. godine u Sarajevu. Ove dvije institucije su, uz podršku Ministarstva za gospodarsku suradnju i razvoj SR Njemačke, financirale izdavanje časopisa od 2001. do 2019. godine. Tada je Bosanski kulturni centar preuzeo izdavanje časopisa te financiranje. DVV International je godinama ulagao napore da ovaj časopis bude jedan od njegovih interesa. Ovo se radilo s ciljem kako bi andragogija postala institucionalizirana u Bosni i Hercegovini (Avdagić i Čerkez, 2020). Časopis *Obrazovanje odraslih* je jedina publikacija u štampanoj formi u kojoj se može pročitati (u pogledu cjeloživotnog učenja) o obrazovanju odraslih, obuci odraslih te učenju odraslih. Napredak andragoške teorije i prakse u BiH ali i šire je glavni cilj ovog časopisa. Stručnjaci koji su iz Bosne i Hercegovine i regije a čije je područje interesa andragogija, pedagogija, psihologija, sociologija, politologija ili neko srodno područje, mogu objavljivati svoje radove i svoje rezultate istraživanja. Prvenstveno je namijenjen predavačima, istraživačima, studentima, stručnjacima koji se formalno, neformalno i informalno bave obrazovanjem odraslih. Namijenjen je i onima koji imaju interes za obrazovanje kojem su temelj andragoški principi te njihova praktična primjena (Despotović, 2017). Publikacija je dostupna u Bosni i Hercegovini i regiji Jugoistočne Europe te je besplatna. Objavljuje se u 300 primjeraka, dva puta u godini²⁹.

Kada je riječ o zakonima i strategijama, Republika Srpska je 2009. godine usvojila zakon o obrazovanju odraslih, dok su druge administrativne jedinice to učinile nešto kasnije. Pet godina nakon, točnije 2014. godine su se usvojili dokumente koji su od strateške važnosti za obrazovanje odraslih a to su Principi i standardi obrazovanja odraslih u BiH te Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2014.-2020. godine. Prema ovim dokumentima je prihvaćeno cjeloživotno učenje te koncept društva koje uči kojem je cilj bolja zapošljivost ljudi (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

²⁹ DVV International. Časopis "Obrazovanje odraslih". Preuzeto sa <https://www.dvv-international.ba/bs/projekti/casopis-obrazovanje-odraslih>, pristupljeno 19.02.2023.

5.2. Institucije nadležne za obrazovanje odraslih

U Bosni i Hercegovini je složen institucionalni okvir. Naime, Ustav države je decentraliziran od 1995. godine. Posljedica toga je izazov u stvaranju nacionalnog kvalifikacijskog okvira koji bi bio primjenjiv u cijeloj državi (CEDEFOP, 2019). Na razini Bosne i Hercegovine, Ministarstvo civilnih poslova ima koordinacijsku ulogu koja je usmjerena na politike obrazovanja (Ćurković, 2017). U sektoru za obrazovanje obavljaju se poslovi vezani za zakone i podzakonske akte za sve razine te za sve vrste obrazovanja te poslovi pripremanja godišnjih informacija o tome na koji način se provode okvirni zakoni o stručnom obrazovanju u BiH. Pripremaju se povremene informacije o provedbi strateških te drugih dokumenata u području obrazovanja, koordiniraju se aktivnosti na izradi i implementaciji Kvalifikacijskog okvira u BiH, prati se usklađenost propisa iz nadležnosti sektora u Bosni i Hercegovini sa propisima te standardima u Europskoj Uniji ³⁰. Odnedavno u okviru Ministarstva civilnih poslova postoji odjel za obrazovanje odraslih (EAEA, 2022).

U Federaciji Bosne i Hercegovine postoji podjela između entiteta i kantona kada se radi o nadležnosti što dovodi do izazova provođenja definiranih politika (CPU, 2010). U Federaciji Bosne i Hercegovine postoji decentralizacija. Svaki kanton ima svoju nadležnost za upravljanje obrazovanjem. Kantonalna ministarstva obrazovanja postoje u deset kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine te ona utvrđuju obrazovne politike i donose propise o obrazovanju (Tubić, 2019). Ova Ministarstva snose veliku odgovornost za sve razine obrazovanja i za sve obrazovne aktivnosti. Pod time se misli na imenovanje školskih odbora, otvaranje novih škola, financiranje, postavljanje pedagoških standarda, odobrenje kvalifikacija i druge (Ćurković, 2017). Kantoni su odgovorni za to da njihova obrazovna politika bude u skladu sa entitetskim nivoom. Kantoni koji imaju pedagoške zavode su Sarajevski kanton, Kanton 10, Tuzlanski kanton, Unsko-sanski kanton, Zeničko-dobojski kanton, Hercegovačko-neretvanski kanton i Bosansko-podrinjski kanton Goražde. Pedagoški zavodi imaju obvezu provoditi stručno – pedagoški nadzor predškolskih, osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova, savjetovati i obučavati nastavnike (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Neki pedagoški zavodi se bave i područjem obrazovanja odraslih, a to su Bosansko – podrinjski kanton Goražde, Hercegovačko – neretvanski

³⁰ Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Sektor za obrazovanje (2023). Preuzeto s <http://www.mcp.gov.ba/Content/Read/obrazovanje-po%C4%8Detna#displayed> , pristupljeno 14.08.2023.

kanton, Unsko – sanski kanton, Tuzlanski kanton i Zeničko – dobojski kanton (Tubić, 2019). Osim ovih pet pedagoških zavoda koji se bave obrazovanjem odraslih, u administrativnim jedinicama u Federaciji Bosne i Hercegovine ne postoji institucija kojoj je djelatnost obrazovanje odraslih (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

U Republici Srpskoj obrazovanjem upravlja Ministarstvo za obrazovanje i kulturu koje se bavi upravnim i drugim stručnim poslovima vezanih za predškolsko obrazovanje, osnovno obrazovanje, srednjoškolsko obrazovanje i visoko obrazovanje. Također, omogućava cjeloživotno učenje te prema potrebama tržišta rada koncipira upisne kvote uzimajući u obzir strateške pravce razvoja osnovnog i srednjeg obrazovanja (Zakon o republičkoj upravi Republike Srpske, 2022). U sklopu Ministarstva za obrazovanje i kulturu postoji Zavod za obrazovanje odraslih koji predstavlja upravnu jedinicu. Nadležnosti ovog Zavoda su stručni, upravni te drugi poslovi vezani za područje obrazovanja odraslih. Bavi se provjerom ispunjavanja uvjeta te kriterija za pružanje usluga obrazovanja odraslih, vođenje registra programa, pružatelja usluga obrazovanja odraslih, polaznika obrazovanja odraslih te razvijanja javnih obrazovnih programa. Također, zadužen je za usavršavanje nezaposlenih i zaposlenih osoba (Ćurković, 2017). Međutim, Zavod za obrazovanje odraslih Republike Srpske ima dva izazova a to su financijski nedostaci te ograničenje u broju ljudskih resursa (Miljković i Tubić, 2019).

Krajem 2000. godine je Međunarodna arbitražna komisija donijela odluku da Brčko distrikt bude poseban distrikt te se u Brčko Distriktu javna uprava sastoji od odjeljenja Vlade Brčko distrikta (Tubić, 2019), a na centralnoj razini glavno upravljačko tijelo za obrazovanje je Odijeljenje za obrazovanje (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). To odijeljenje ima obvezu provoditi zakone i propise institucija i tijela Bosne i Hercegovine te Distrikta koji su nadležni za područje obrazovanja (APOSO, 2014). U okviru Odjeljenja za obrazovanje, postoji Pedagoška institucija čija je nadležnost provoditi stručni i pedagoški nadzor te se baviti izradom programa obrazovanja odraslih ³¹.

Kako bi određeni obrazovni sustav funkcionirao, svakako da treba postojati određeno tijelo koje će se baviti procjenom standarda i tome koliko je to obrazovanje kvalitetno. U Bosni i Hercegovini je za to nadležna Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (Isanović

³¹ Vlada Brčko Distrikta BiH. Odjel za obrazovanje. Preuzeto s <http://ob.bdcentral.net/Content/Read/pedagoska-institucija?lang=hr>, pristupljeno 05.08.2023.

Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Ova Agencija ima obvezu uspostaviti standarde u predškolskom obrazovanju, osnovnom obrazovanju i srednjem obrazovanju. Također, postoje zakoni i propisi koji su pomoćno sredstvo ovoj Agenciji kako bi se bavila područjem ocjenjivanja kvalitete i standarda znanja. Još jedna nadležnost Agencije je pratiti koliko je kvalitetno i kakvi su standardi srednjeg stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih (Tubić, 2019). Sjedište ove Agencije je u Mostaru dok su u Sarajevu i Banja Luci dvije područne jedinice. Dok odjel u Sarajevu fokus stavlja na ono što su učenici postigli i na standarde znanja, odjel u Mostaru se bavi razvijanjem zajedničke baze nastavnih planova i nastavnih programa. Fokus odjela u Banja Luci je razvijanje srednjeg stručnog obrazovanja i obuke, razvijanje obrazovanja odraslih te razvijanje cjeloživotnog učenja ³².

Nadalje, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje je značajna i po sljedećem. U tijeku svog mandata, odredila je koje će osobe biti kontakt osobe za implementiranje EPALe i Europske agende za obrazovanje odraslih (Fatić, 2016). EPALe je elektronska platforma putem koje članovi mogu ostvariti komunikaciju s kolegama iz cijele Europe na temu učenja odraslih (Despotović, 2017). EPALe u Bosni i Hercegovini postoji od 2015. godine, a osnovan je od strane Europske komisije 2014. godine³³. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje je dobila nalog od strane Ministarstva civilnih poslova da treba provoditi projekat pod nazivom Europska agenda za obrazovanje odraslih – EAAL. Ovim projektom se želi promovirati koncept cjeloživotnog učenja i uključivanje odraslih u obrazovni sustav uzimajući u obzir niskokvalificirane i nekvalificirane osobe (Despotović, 2017). Ovaj projekat je od 2014. do 2019. godine proveden u tri razdoblja. Nacionalni koordinator za EAAL se nalazi u Banja Luci, u uredu Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine postoji na razini Bosne i Hercegovine a osnovana je 2003. godine predstavljajući samostalnu upravu organizaciju³⁴. Nadležna je za pokretanje važnih aktivnosti u službama za zapošljavanje entiteta i Brčko distrikta. Ove aktivnosti

³² Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. O Agenciji. Preuzeto s <https://aposo.gov.ba/hr/o-agenciji/#misiija-vizija>, pristupljeno 15.03.2023.

³³ Bosanski i srpski jezik dostupni na platformi EPALe. Preuzeto s <https://aposo.gov.ba/hr/bosanski-i-srpski-jezik-od-sada-dostupni-na-platfarmi-epale/>, pristupljeno 15.03.2023.

³⁴ Pregled politika zapošljavanja u BiH za 2021. godinu. Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine. Preuzeto s <http://arz.gov.ba/Dokumenti/default.aspx?id=1030&langTag=bs-BA>, pristupljeno 06.08.2023.

se pokreću kako bi se realizirali programi profesionalne orijentacije i obrazovanja te povećala zapošljivost a za to je potrebna suradnja sa poslodavcima, obrazovnim ustanovama i sl. ³⁵ Dok u Republici Srpskoj postoji Zavod za zapošljavanje Republike Srpske, na razini entiteta i kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine postoje zavodi za zapošljavanje, a u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine postoji Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta Bosne i Hercegovine ³⁶. U svih deset kantona Federacije Bosne i Hercegovine postoje javne službe za zapošljavanje a povezuju nezaposlene osobe sa poslodavcima. Također, putem ovih ustanova nezaposlene osobe mogu pohađati programe i obuke ³⁷.

I naposljetku, potrebno je spomenuti djelovanje DVV Internationala. To je institut za međunarodnu suradnju Njemačke udruge za obrazovanje odraslih (DVV). DVV je glavna organizacija koja je specijalizirana za područje obrazovanja odraslih. Više od 50 godina se zalaže za cjeloživotno učenje te pruža podršku za razvoj i za proširivanje struktura koje su održive u obrazovanju mladih i odraslih širom svijeta³⁸. DVV International je u lipnju 2000. godine otvorio ured u Sarajevu, a u tom razdoblju obrazovanje odraslih nije bilo značajno za obrazovne vlasti. Naime, u prvim godinama djelovanja DVV je radio aktivnosti koje su bile usmjerene na upoznavanje javnosti sa andragoškom misli, povećanju ponude obrazovanja, promoviranju obrazovanja odraslih. Cilj je bio i ostvariti suradnju sa značajnim institucijama i organizacijama (Avdagić i Čerkez, 2020). Rad Ureda se danas u velikoj mjeri fokusira na poticanje zapošljavanja, održavanje grupa društva koje su ugrožene te marginalizirane, na podizanje svijesti o sustavu obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Također, fokus je na tome da se unaprijedi kvalitet i ponuda obrazovanja odraslih. Postoji pet aspekata na koji je rad DVV Internationala najviše usmjeren. Prvi je podrška zapošljavanju, a odnosi se na promoviranje stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih, DVV djeluje na ovom području uvažavajući potrebe tržišta rada. Drugi

³⁵ Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini (2014). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BiH_-_Principi_i_standardi_u_oblasti_obrazovanja_odraslih_u_BiH.pdf, pristupljeno 04.03.2023.

³⁶ Pregled politika zapošljavanja u BiH za 2021. godinu. Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine. Preuzeto s <http://arz.gov.ba/Dokumenti/default.aspx?id=1030&langTag=bs-BA>, pristupljeno 06.08.2023.

³⁷ Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini (2014). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BiH_-_Principi_i_standardi_u_oblasti_obrazovanja_odraslih_u_BiH.pdf, pristupljeno 04.03.2023.

³⁸ DVV International Overview. Preuzeto s <https://www.dvv-international.de/ueber-uns/profil>, pristupljeno 28.05.2023.

aspekt su andragoške obuke koje služe kako bi nastavnici usvojili znanja o metodama obrazovanja odraslih. Usmjerene su na nastavnike u osnovnim školama, stručnim školama te nastavnicima u ustanovama za obrazovanje odraslih. Značajno je to što je DVV International jedina institucija koja nudi program za obuku trenera u obrazovanju odraslih. Zatim, treći aspekt na koji je DVV usmjeren je menadžment u obrazovanju odraslih, a po tome se misli na suradnju između ustanova za obrazovanje odraslih. Četvrti aspekt predstavlja jačanje kapaciteta ministarstava, partnerskih organizacija te pružatelja obrazovanja odraslih putem obuka³⁹. Peti aspekt je zakonodavstvo. Kada administrativne jedinice donose zakonske okvire, mijenjaju ih, dopunjuju ili izrađuju novi Zakon, DVV International ministarstvima obrazovanja i u ovim procesima pruža savjetodavnu, financijsku i stručnu podršku (Avdagić i Čerkez, 2020). DVV International surađuje sa nekoliko važnih institucija u BiH. To su Ministarstvo civilnih poslova, Ministarstvo obrazovanja Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstvo obrazovanja Republike Srpske, ministarstvima obrazovanja u kantonima i Odjelom za obrazovanje u okviru Vlade Brčko Distrikta. Partneri su mu i sveučilišta, veliki broj osnovnih škola i srednjih stručnih škola te organizacije civilnog društva iz BiH te njemačke međunarodne organizacije kao što su GIZ, SDC i delegacija Europske Unije u BiH⁴⁰. Značajno je to što preko 200 partnera u 35 država surađuje sa DVV Internationalom u području obrazovanja odraslih (Avdagić, 2014).

5.3. Zakonodavni okvir obrazovanja odraslih

Bosna i Hercegovina je specifična država, uspoređujući je sa većinom drugih država u Europi. Pri tome se misli na Ustav ove države, njegovo administrativno uređenje te društveno – političku složenost (Hodžić, 2008), a to u velikoj mjeri utječe na vođenje i provedbu obrazovne politike (Orlović Lovren, Miljković i Tubić, 2020). Bosna i Hercegovina ima dva entiteta a to su Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska dok Brčko Distrikt predstavlja poseban administrativni dio. Federacija Bosne i Hercegovine te Republika Srpska imaju svoje ustave a oni trebaju biti usklađeni sa Ustavom Bosne i Hercegovine. Distrikt Brčko je kao poseban distrikt stavljen pod

³⁹DVV International – Ured za BiH. Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/dvv-international/dvv-international-ured-za-bih>, pristupljeno 28.05.2023.

⁴⁰ DVV International – Ured za BiH. Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/dvv-international/dvv-international-ured-za-bih>, pristupljeno 28.05.2023.

upravu države Bosne i Hercegovine. Ovo je posljedica odluke Međunarodne arbitražne komisije Brčkog (Avdagić, 2016).

U posljednjih dvadeset godina od iznimne je važnosti izrada propisa kako bi se strukturiralo obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini. Prvi put se obrazovanje odraslih spominje 2003. godine u Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). U tom zakonu obrazovanje odraslih se definira na sljedeći način. “Obrazovanje odraslih uključuje profesionalnu obuku, dokvalifikacije, prekvalifikacije i druge aktivnosti koje osiguravaju cjeloživotno učenje. Obrazovanje odraslih detaljnije će biti regulirano zakonima entiteta, kantona i Brčko Distrikta BiH, u skladu s principima i standardima definiranim ovim zakonom” (FMON, 2003: čl. 20).

Danas, u Federaciji Bosne i Hercegovine, Brčko Distriktu te Republici Srpskoj svi kantoni razlikuju četiri vrste obrazovanja odraslih a to su formalno obrazovanje, neformalno obrazovanje, informalno i samostalno učenje odraslih (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

U Bosni i Hercegovini postoji dvanaest posebnih administrativnih jedinica, a to su Republika Srpska, Unsko – sanski kanton, Tuzlanski kanton, Zeničko – dobojski kanton, Kanton Sarajevo, Bosansko – podrinjski kanton Goražde, Srednjobosanski kanton, Hercegovačko – neretvanski kanton, Zapadno – hercegovački kanton, Posavski kanton, Kanton 10 i Distrikt Brčko (Avdagić i Čerkez, 2020). Svaka od ovih administrativnih jedinica ima svoj Zakon o obrazovanju odraslih, a to su:

- a) Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srpske koji je prvi put usvojen 2009. godine. Tada je započeo proces usvajanja zakona o obrazovanju odraslih u BiH. Dvije godine kasnije, točnije 2011. godine, donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o obrazovanju odraslih u Republici Srpskoj, a 2021. godine Novi Zakon o obrazovanju odraslih;
- b) Zakon o obrazovanju odraslih Unsko-sanskog kantona donesen je 2013. godine, dok je 2021. godine usvojen Novi zakon o obrazovanju odraslih Unsko-sanskog kantona;
- c) Zakon o obrazovanju odraslih Zeničko – dobojskog kantona donesen je 2014. godine, a 2018. godine Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o obrazovanju odraslih;
- d) Zakon o obrazovanju odraslih Bosansko – podrinjskog kantona Goražde donesen je 2015. godine, a 2019. godine Izmjene i dopune Zakona o obrazovanju odraslih;

- e) Zakon o obrazovanju odraslih Zapadno Hercegovačke županije je donesen 2015. godine;
- f) Zakon o obrazovanju odraslih Tuzlanskog kantona donesen je 2015. godine, dok su 2022. godine donesene Izmjene i dopune Zakona o obrazovanju odraslih;
- g) Zakon o obrazovanju odraslih Kantona Sarajevo je donesen 2015. godine, a 2020. godine je donesen Zakon o izmjenama i dopunama zakona o obrazovanju odraslih;
- h) Zakon o obrazovanju odraslih Kantona 10 je donesen 2016. godine;
- i) Zakon o obrazovanju odraslih Srednjobosanskog kantona je donesen 2017. godine;
- j) Zakon o obrazovanju odraslih Hercegovačko – neretvanskog kantona je donesen 2018. godine;
- k) Zakon o obrazovanju odraslih Brčko Distrikta je donesen 2018. godine;
- l) Zakon o obrazovanju odraslih Posavske županije je donesen 2019. godine.

Svaka od ovih administrativnih jedinica ima svoje pravilnike te standarde i normative⁴¹. Do 2009. godine u Bosni i Hercegovini obrazovanje odraslih nije bilo zakonski uređeno ni u jednoj administrativnoj jedinici. Do 2019. godine su sve administrativne jedinice usvojile zakone o obrazovanju odraslih uz pomoć DVV Internationala (Avdagić i Čerkez, 2020). Važno je naglasiti da u vrijeme donošenja Zakona o obrazovanju odraslih Republike Srpske nije bilo dogovorenog okvira na nivou Bosne i Hercegovine a koji bi mogao biti od važnosti za donošenje Zakona (Tubić, 2019).

Osim zakona o obrazovanju odraslih, od velike važnosti su dokumenti vezani za razvoj obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Prijedlogom Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine na 89. sjednici je 2014. godine donio odluku o usvajanju dokumenta pod nazivom “*Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini*”⁴². Ovaj dokument je nastao zbog nemogućnosti formuliranja okvirnog zakona o obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini (Isanović Hadžiomerović, 2016). Ovaj dokument je dogovoreni okvir te njime obrazovne i druge vlasti u BiH razvijaju politike i zakonodavstvo vezano za obrazovanje odraslih, zatim prate i procjenjuju stanje ovog područja te predlažu i

⁴¹ Više o tome na: DVV International. Zakoni i propisi u BiH. Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/materijali/zakoni-i-propisi>, pristupljeno 02.03.2023.

⁴² Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini (2014). Preuzeto s [https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BiH - Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u BiH.pdf](https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BiH_-_Principi_i_standardi_u_oblasti_obrazovanja_odraslih_u_BiH.pdf), pristupljeno 04.03.2023.

poduzimaju mjere kako bi se ono unaprijedilo⁴³. Također, s ovim dokumentom su se željele poboljšati i uskladiti obrazovna struktura i kvalifikacijska struktura stanovništva a samim time i povećati razina zaposlenosti u Bosni i Hercegovini (ALDI & CCI, 2014).

U istoj godini donesen je i vrlo važan dokument pod nazivom “*Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2014. – 2020.*” a donesena je u listopadu 2014. godine. Taj dokument je pravna osnova jer pomoću njega mogu surađivati i djelovati organi, institucije te pojedinci na svim razinama vlasti u Bosni i Hercegovini. Ta suradnja ima cilj a to je usvajanje prijeko potrebnih strateških ili drugih dokumenata iz područja obrazovanja odraslih (Avdagić, 2016). Aktom Vijeća ministara je bilo odlučeno sljedeće. Kako bi se uskladili zakoni o obrazovanju odraslih na nižim razinama obrazovnih vlasti, sve administrativne jedinice su bile obvezne sa Strateškom platformom uskladiti svoje zakonodavstvo i svoju politiku. Međutim, na državnoj razini još uvijek ne postoji okvirni zakon o obrazovanju odraslih. S obzirom na to da Strateška platforma ističe 2020. godine, prema odluci Ministarstva civilnih poslova donijeti će se novi strateški dokument koji će biti uputa za područje obrazovanja odraslih u sljedećih nekoliko godina (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

Sljedeći dokument pod nazivom “Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini s planom implementacije 2008. – 2015. godine” je jedan od prvih dokumenata u kojem se obrazovanje odraslih spominje na državnoj razini. U njemu je naznačeno da je istaknuta podijeljenost u strukturi obrazovanja odraslih te da je potrebno sustavno pristupiti razvoju obrazovanja odraslih primjenjujući dostupnost i otvorenost. Također, navedeni su kratkoročni, srednjoročni i dugoročni ciljevi (Isanović Hadžiomerović, 2016). U tom dokumentu je precizirano da Bosna i Hercegovina ima cilj izgraditi društvo temeljeno na znanju, a u isto vrijeme omogućiti razvoj potencijala svake osobe⁴⁴.

Dokument koji je također važno spomenuti su “Osnove kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini” iz 2011. godine. Ministarstvo civilnih poslova ima ulogu u njegovoj primjeni ali

⁴³ Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini (2014), čl.2. Preuzeto s [https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BiH - Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u BiH.pdf](https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BiH_-_Principi_i_standardi_u_oblasti_obrazovanja_odraslih_u_BiH.pdf)

⁴⁴ APOSO (2014). Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2014.-2020. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. Preuzeto s <https://aposo.gov.ba/hr/informacije/zakoni-i-propisi/>, pristupljeno 23.02.2023.

odluke trebaju donositi i tijela na nižim razinama a to su Federacija Bosne i Hercegovine i 10 kantona, Republika Srpska te Brčko Distrikt. Ovaj dokument je urađen kao podrška vrednovanju te priznavanju kompetencija stečenih neformalnim i informalnim učenjem (CEDEFOP, 2019).

Ovaj dokument je priprema za Kvalifikacijski okvir u Bosni i Hercegovini. Trebao bi biti donesen do kraja 2015. godine i povezati prijašnje, sadašnje i buduće rezultate učenja te se povezati sa Europskim kvalifikacijskim okvirom i Europskim obrazovnim prostorom (Adam i Dželalija, 2015). Bosna i Hercegovina je u lipnju 2014. godine postala član Savjetodavne grupe za Europski kvalifikacijski okvir (EQF) i time postala 38. zemlja koja je tome pristupila. Na taj način je otvorila put kako bi se Nacionalni kvalifikacijski okvir povezo sa Europskim kvalifikacijskim okvirom i potaknulo ubrzanje provođenja priznavanja i akreditacije (UNESCO, 2016).

Naime, 2015. godine je Vijeće ministara usvojilo Akcijski plan za razvoj i provedbu Kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini ali on do danas nije kompletno proveden. Izazov predstavlja to što brojne kvalifikacije nisu zasnovane na ishodima učenja koji su zajednički definirani. Također, veliki broj poslodavaca, polaznika i trenera ne znaju za postojanje kvalifikacijskog okvira. Kako bi Kvalifikacijski okvir bio u potpunosti povezan sa Europskim kvalifikacijskim okvirom, treba još dosta truda u tom području (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

Još jedan dokument u kojem se obrazovanje odraslih spominje je *“Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2007. – 2013. godine”*. Tu se navodi da obrazovanje odraslih nije važan segment društvenog i ekonomskog razvoja (Despotović, 2017). Postavljeno je kao osobni interes te ne štiti potrebe građana. Također, ne rješava problem nezaposlenosti, obnavljanja radne snage, pa se zbog toga može reći da obrazovanje odraslih kao područje postoji ali da u Bosni i Hercegovini nije institucionalizirano (FMON, 2007).

Dokument koji je vezan za Republiku Srpsku a važno ga je spomenuti je *“Strategija obrazovanja odraslih u Republici Srpskoj za razdoblje 2021. - 2031.”*. Strategija planski pristupa razvijanju i unaprjeđivanju obrazovanja odraslih, polazi od činjenice da je obrazovanje odraslih važan čimbenik gospodarskog razvoja i povećanja zaposlenosti, mogućnost stjecanja znanja, vještina te kvalifikacija⁴⁵. Postoji jedan dokument koji nikada nije usvojen a to je Nacrt Zakona o principima

⁴⁵Vlada Republike Srpske. Obrazovanje odraslih. Preuzeto s <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/Pages/obrazovanjeodraslih.aspx>, pristupljeno 24.05.2023.

obrazovanja odraslih u Federaciji Bosne i Hercegovine iz 2014. godine (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

I naposljetku, još jedan noviji dokument je *Poboljšanje kvalitete i važnosti strukovnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini – na osnovi zaključaka iz Rige – 2021. – 2030*. Ovaj dokument je izradilo Ministarstvo civilnih poslova sarađujući sa KulturKontaktom Austrija OeAD GmbH. Cilj je da nadležne obrazovne vlasti u BiH do 2030. godine postignu realizaciju zaključaka iz Rige, a to je važnost uloge partnerstva, inovacija u strukovnom obrazovanju i obuci, financiranje, promocija izvrsnosti te upotreba pristupa koji je temeljen na ishodima učenja. To će povezati strukovno obrazovanje i obuku u europski prostor strukovnog obrazovanja i obuke. Na taj način će doći do ubrzanja europskog puta Bosne i Hercegovine (MCP, 2021).

Što se tiče samog zakonodavstva, u vrijeme kada u nekoj administrativnoj jedinici nije postojao zakon o obrazovanju odraslih, primijenjivali su se zakoni o osnovnom i srednjem obrazovanju (Isanović Hadžiomerović, 2016). Zakoni o obrazovanju odraslih trebaju biti usklađeni sa Principima i standardima u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, a to je odluka Vijeća ministara iz 2014. godine. Kada su se komparirali zakoni sa Principima i standardima u oblasti obrazovanja odraslih, utvrđeno je da odstupanja Zakona od Principa nisu velika. Međutim, u nekim administrativnim jedinicama su se djelomično usvojili podzakonski akti a u nekima se uopće nisu usvojili. Takvi zakoni mogu otežavati rad organizatorima te polaznicima obrazovanja odraslih, stvarati konkurenciju te stvarati tržište obrazovanja koje nije ujednačeno (Miljković i Tubić, 2019). Međutim, prema podacima iz 2022. godine, proces mijenjanja zakona o obrazovanju odraslih, usvajanje podzakonskih akata te donošenje relevantnih strategija je započeo u nekoliko administrativnih jedinica ⁴⁶.

⁴⁶ Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine (2023). Informacija o statističkim pokazateljima u obrazovanju za 2022. godinu.

Preuzeto s http://www.mcp.gov.ba/attachments/en_Migrirani_dokumenti/Sektor/Obrazovanje/Obrazovanje-ostalo/Informacija_o_statistickim_pokazateljima_u_obrazovanju_u_BiH_u_2022_godini.pdf, pristupljeno 09.08.2023.

5.4. Financiranje obrazovanja odraslih

Prema dokumentu “Principi i standardi u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini”, obrazovanje odraslih se financira iz javnih prihoda, zatim iz sredstava od strane poslodavaca, od sredstava polaznika, od sredstava Europske Unije, od donatora i drugih⁴⁷. Prema drugom izvoru, sredstva za financiranje obrazovanja odraslih se izdvajaju iz proračuna Republike Srpske i kantona. Također, mogu se financirati od strane poslodavaca, od polaznika i iz drugih izvora u skladu sa Planom obrazovanja. Za područje obrazovanja odraslih su zajedno odgovorni sljedeći subjekti a to su jedinice lokalne samouprave, zaposlenici, poslodavci, gospodarske i stručne asocijacije, naučne institucije i obrazovne institucije, udruženja te pojedinci. Zavod za obrazovanje odraslih u Republici Srpskoj provodi stručni te upravni nadzor nad radom organizatora obrazovanja odraslih. Za razliku od Republike Srpske, u kantonima nadzor obavlja ministarstvo obrazovanja (EURYDICE, 2018a).

Sudjelovanje vlasti u financiranju obrazovanja odraslih se može sagledati kroz Zakone o obrazovanju odraslih svake administrativne jedinice.

Prema članku 45. Zakona o obrazovanju odraslih Republike Srpske iz 2021. godine, u proračunu Republike, u proračunima jedinica lokalne samouprave, od strane poslodavaca, polaznika i drugih izvora u skladu s Planom obrazovanja omogućuju se sredstva kako bi se financiralo obrazovanje odraslih⁴⁸.

Prema članku 59. novog zakona o obrazovanju odraslih Unsko – sanskog kantona iz 2021. godine, one odrasle osobe koje imaju stalno mjesto prebivališta na području spomenutog kantona, financiranje stjecanja osnovnog obrazovanja se omogućava na način da se troškovi podmiruju sredstvima proračuna Unsko Sanskog kantona, poslodavaca, Institucije za zapošljavanje, pojedinaca ili nekih drugih izvora. Nadalje, postoje osobe koje se nalaze na popisu nezaposlenih

⁴⁷ Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BiH_-_Principi_i_standardi_u_oblasti_obrazovanja_odraslih_u_BiH.pdf, pristupljeno 04.03.2023.

⁴⁸ Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srpske (2021). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/RS_-_Zakon_o_obrazovanju_odraslih.pdf, pristupljeno 04.03.2023.

osoba Institucije za zapošljavanje, a završile su najviše četvrti stupanj obrazovanja. Ako je Služba za zapošljavanje predložila da idu na obuku programa obrazovanja odraslih koji su priznati, obuku osoba sa invaliditetom i verifikaciju onih znanja i vještina koje su dobivene informalno, tu vrstu obrazovanja financira Služba za zapošljavanje. Kada osobe žele stjeći neki drugi oblik obrazovanja, sami moraju financirati takve programe, ili to mogu učiniti poslodavci, Institucije za zapošljavanje ili drugi ⁴⁹.

Prema članku 44. Zakona o obrazovanju odraslih Zeničko – dobojskog kantona iz 2014. godine, u proračunu Kantona omogućuju se sredstva kako bi se mogli podmiriti troškovi osnovnog obrazovanja odraslih za one osobe koje najmanje godinu dana prije nego što se raspisao javni poziv, imaju prebivalište u Zeničko – dobojskom kantonu. Također, u proračunu Kantona se mogu omogućiti sredstva kako bi se podmirili troškovi programa srednjoškolskog obrazovanja onih odraslih osoba koje su završile samo osnovnu školu. Mogu se financirati i neki drugi programi obrazovanja u skladu s Planom obrazovanja odraslih⁵⁰. U skladu sa planom obrazovanja odraslih mogu biti dodjeljena sva sredstva iz proračuna Kantona koja su planirana u proračunima ministarstava ili kao prenositelji iz kojih se obrazovanje financira. To može biti također i za osposobljavanje i usavršavanje odraslih osoba kako bi se zaposlile ili za razvijanje kompetencija zaposlenih osoba⁵¹.

Prema članku 66. Zakona Bosansko – podrinjskog kantona Goražde iz 2015. godine, onim odraslim osobama koje duže od godinu dana imaju prebivalište u ovom Kantonu, može biti financirano stjecanje osnovnog obrazovanja iz proračuna Kantona i sredstava od strane donatora. Nadalje, osobe koje imaju najviše završen četvrti stupanj obrazovanja a nalaze se na popisu nezaposlenih osoba Službe za zapošljavanje mogu biti od strane Službe upućene na programe obrazovanja odraslih koji su javno priznati. Nadalje, osobe mogu biti upućene na osposobljavanje

⁴⁹ Zakon o obrazovanju odraslih Unsko-sanskog kantona (2021). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_USK.pdf , pristupljeno 04.03.2023.

⁵⁰ Zakon o obrazovanju odraslih Zeničko-dobojskog kantona (2014). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/ZDK_-_Zakoni_i_propisi/ZDK_-_Zakon_o_obrazovanju_odraslih.pdf , pristupljeno 04.03.2023.

⁵¹ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o obrazovanju odraslih Zeničko – dobojskog kantona (2018). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/ZDK_-_Zakoni_i_propisi/ZDK_-_Zakon_o_izmjenama_i_dopunama_Zakona_o_obrazovanju_odraslih.pdf , pristupljeno 04.03.2023.

osobe s invaliditetom ili na testiranje znanja i vještina koje su se stekle neformalno. Ovakve troškove će financirati Služba za zapošljavanje. Prema članku 71, troškovi obrazovanja odraslih koji nisu pokriveni javnim sredstvima, mogu financirati poslodavci, polaznici programa, pravne ili fizičke osobe, Službe za zapošljavanje ili posebni projekti. Nadalje, prema članku 73 projekti osposobljavanja i obrazovanja odraslih u Kantonu mogu biti sufinancirani iz Proračuna Kantona do 20% pod uvjetom da je iz sredstava Europske Unije financirana većina projekta⁵².

Prema članku 31. Zakona o obrazovanju odraslih Zapadno – hercegovačke županije iz 2015. godine, sredstva za podmirenje troškova programa osnovnog obrazovanja omogućuju se iz Proračun Zapadnohercegovačkog Kantona. Ovo se odnosi na sve osobe do 18. godine života, a koje najmanje godinu dana imaju prebivalište u spomenutom Kantonu. Prema članku 33, ukoliko je novac potreban za projekte vezane za programe obuke obrazovanja odraslih, Zapadnohercegovački Kanton može financirati dio, i to uz odobrenje Ministarstva financija Županije, ali ako je iz sredstava Europske Unije financirana velika većina projekta⁵³.

Prema članku 55 Zakona o obrazovanju odraslih Tuzlanskog kantona iz 2015. godine, iz proračuna Kantona se izdvajaju sredstva kako bi se izvodili programi osnovnog obrazovanja odraslih koje izvode javne institucije. Također se iz proračuna Županije izdvajaju sredstva za programe srednjoškolskog obrazovanja za one osobe koje imaju završeno samo osnovno obrazovanje. Financirati se mogu i neki drugi programi obrazovanja u skladu s Planom obrazovanja. Prema članku 53, osobe koje imaju najviše završen četvrti stupanj obrazovanja a nalaze se na popisu nezaposlenih osoba Službe za zapošljavanje mogu biti od strane Službe upućene na programe obrazovanja odraslih koji su javno priznati. Nadalje, osobe mogu biti upućene na osposobljavanje osobe s invaliditetom ili na testiranje znanja i vještina koje su se stekle neformalno. Ovakve troškove će financirati Služba za zapošljavanje. Ukoliko osoba želi

⁵² Zakon o obrazovanju odraslih Bosansko – podrinjskog Kantona Goražde (2015). Preuzeto s [https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BPKG - Zakoni i propisi/Zakon o obrazovanju odraslih BPKG.pdf](https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BPKG_-_Zakoni_i_propisi/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_BPKG.pdf) , pristupljeno 04.03.2023.

⁵³ Zakon o obrazovanju odraslih Zapadnohercegovačke županije (2015). Preuzeto s [https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/ZHZ - Zakoni i propisi/Zakon o obrazovanju odraslih ZHZ.pdf](https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/ZHZ_-_Zakoni_i_propisi/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_ZHZ.pdf) , pristupljeno 04.03.2023.

stjeći neki drugi oblik osposobljavanja i obrazovanja odraslih, to mogu financirati poslodavci, polaznici programa, pravne ili fizičke osobe ili Službe za zapošljavanje⁵⁴.

Prem članku 59 Zakona o obrazovanju odraslih Kantona Sarajevo iz 2015. godine, onim osobama koje žele stjeći osnovno obrazovanje odraslih, a imaju prebivalište u Kantonu Sarajevo, to može biti omogućeno sredstvima iz proračuna Kantona Sarajevo, Institucija za zapošljavanje, jedinica lokalne samouprave, pojedinaca, poslodavaca i drugih. Služba za zapošljavanje može financirati obuku priznatih programa obrazovanja odraslih, obuku osoba sa invaliditetom, verifikaciju znanja i vještina koje su stečene informalno i to onim osobama koje su na popisu nezaposlenih osoba Službe za zapošljavanje, završile su najviše četvrti stupanj obrazovanja, a upućene su na obuke od strane Službe. Ako osoba želi stjeći neki drugi oblik obrazovanja odraslih, sama mora financirati program obrazovanja, ili to može učiniti njen poslodavac, služba za Zapošljavanje ili druga pravna i fizička lica. Prema članku 60, u proračunu Kantona mogu se izdvojiti sredstva za troškove izvođenja programa srednjoškolskog obrazovanja odraslih koji imaju završenu samo osnovnu školu. Mogu se izdvojiti sredstva i za druge programe obrazovanja u skladu s Planom obrazovanja⁵⁵.

Prema članku 33 Zakona o obrazovanju odraslih Kantona 10 iz 2016. godine, polaznici obrazovanja odraslih, poslodavac kod kojeg je polaznik zaposlen, Služba za zapošljavanje ili neki drugi izvori financiraju pohađanje programa obrazovanja odraslih⁵⁶. Besplatno pohađanje osnovnog obrazovanja odraslih ovim Zakonom nije uređeno. Na taj način se krše osnovna ljudska prava, a to je pravo na osnovno obrazovanje, što je propisano 1948. godine Poveljom UN (Tubić, 2019).

Prema članku 41 Zakona o obrazovanju odraslih Srednjobosanskog kantona iz 2017. godine, financiranje osnovnog obrazovanja odraslih osigurava proračun Kantona za one koji imaju

⁵⁴ Zakon o obrazovanju odraslih Tuzlanskog kantona (2015). Preuzeto s [https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/TK - Zakoni i propisi/TK - Zakon o obrazovanju odraslih.pdf](https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/TK_-_Zakoni_i_propisi/TK_-_Zakon_o_obrazovanju_odraslih.pdf), pristupljeno 04.03.2023.

⁵⁵ Zakon o obrazovanju odraslih Kantona Sarajevo (2015). Preuzeto s [https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/KS - Zakoni i propisi/Zakon o obrazovanju odraslih KS.pdf](https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/KS_-_Zakoni_i_propisi/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_KS.pdf), pristupljeno 04.03.2023.

⁵⁶ Zakon o obrazovanju odraslih Kantona 10 (2016). Preuzeto s [https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Zakon o obrazovanju odraslih - K10.pdf](https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_-_K10.pdf), pristupljeno 04.03.2023.

prebivalište u tom Kantonu u vremenskom razdoblju od najmanje godinu dana prije nego što se raspisao javni poziv. Nadalje, iz proračuna Kantona se izdvajaju sredstva za program srednjoškolskog obrazovanja odraslih kako bi osobe koje imaju završenu samo osnovnu školu mogle steći prvo zanimanje. Mogu se financirati i neki drugi programi obrazovanja prema Planu obrazovanja odraslih⁵⁷.

Prema članku 53 Zakona o obrazovanju odraslih Hercegovačkog neretvanske županije iz 2018. godine, financiranje programa osnovnog obrazovanja odraslih se izdvaja iz proračuna Županije. Osobe moraju imati prebivalište u Kantonu minimalno godinu dana prije nego što se raspisao javni poziv. Odrasle osobe koje imaju završenu samo osnovnu školu, mogu pohađati programe srednjoškolskog obrazovanja a to će se osigurati sredstvima iz proračuna Kantona. Također, iz proračuna Kantona se mogu izdvojiti sredstva i za druge programe obrazovanja u skladu sa Planom obrazovanja odraslih.⁵⁸

Prema članku 57 zakona o obrazovanju odraslih u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine iz 2018. godine, one odrasle osobe koje imaju prebivalište u Brčko distriktu, a žele steći osnovno obrazovanje za odrasle, sredstva se osiguravaju iz proračuna Brčko distrikta, poslodavaca, pojedinaca, Službe za zapošljavanje ili drugih izvora. Služba za zapošljavanje financira i programe obrazovanja odraslih, obuke osoba sa invaliditetom i verifikaciju znanja i vještina koje su se informalno stekle, i to za osobe koje su na popisu nezaposlenih ljudi pri Službi za zapošljavanje a imaju završen najviše četvrti stupanj obrazovanja. Ukoliko osoba želi steći neki drugi oblik obrazovanja, sama mora financirati troškove programa, ili to mogu učiniti poslodavci, službe za zapošljavanje ili neke druge pravne i fizičke osobe. Prema članku 58, u proračunu Brčko Distrikta BiH postoji mogućnost osiguranja sredstava za troškove izvođenja programa srednjoškolskog

⁵⁷ Zakon o obrazovanju odraslih Srednjobosanskog kantona (2017). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_-_SBK.pdf , pristupljeno 04.03.2023.

⁵⁸ Zakon o obrazovanju odraslih Hercegovačko-neretvanskog kantona (2018). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_-_HNK.pdf , pristupljeno 04.03.2023.

obrazovanja odraslih. Mogu se financirati i drugi programi obrazovanja u skladu s Planom obrazovanja⁵⁹.

Prema članku 51 zakona o obrazovanju odraslih Posavske županije iz 2019. godine, Službe za zapošljavanje će financirati sljedeće. Ukoliko osobe koje imaju završen najviše četvrti stupanj obrazovanja, a nalaze se na popisu nezaposlenih osoba Službe za zapošljavanje te su na prijedlog te Službe upućene na pohađanje programa, obuku osoba sa invaliditetom i verifikaciju vještina i znanja koje su se stekle informalno. Ukoliko osoba želi steći neki drugi oblik obrazovanja, sama mora financirati taj program, ili to može biti od strane Službe za zapošljavanje, poslodavca ili drugih fizičkih i pravnih osoba⁶⁰.

Iz navedenih Zakona o obrazovanju odraslih zaključujemo da u Zakonu o obrazovanju odraslih Republike Srpske nije detaljno navedeno na koji način se financira osnovno i srednje obrazovanje odraslih, a za Posavski Kanton nije navedeno financiranje osnovnoškolskog obrazovanja odraslih. Također, u Zapadnohercegovačkom Kantonu besplatno osnovno obrazovanje odraslih može se omogućiti sredstvima iz proračuna samo osobama do 18. godine života, za srednjoškolsko obrazovanje nije navedeno, dok u Kantonu 10 nije omogućeno besplatno pohađanje osnovnog obrazovanja odraslih.

Prema izvještaju o finansijskoj statistici obrazovanja su navedeni izvori sredstava financiranja za četiri razine obrazovanja a to su predškolski odgoj i obrazovanje, osnovno obrazovanje, srednje obrazovanje, visoko obrazovanje, a peta razina je navedena kao “neraspoređeno”⁶¹. Ne postoji informacija o sredstvima koja su uložena u obrazovanje odraslih u BiH, te je razmatrajući proračun teško razumjeti koji iznos se ulaže u to. Problem je i to što ne postoje javni natječaji od strane nadležnih ministarstava za nepovratna sredstva ili fondovi za projekte (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

⁵⁹ Zakon o obrazovanju odraslih Brčko distrikta (2018). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BD_-_Zakoni_i_propisi/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_BD.pdf, pristupljeno 04.03.2023.

⁶⁰ Zakon o obrazovanju odraslih Posavske Županije (2019). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_PK.pdf, pristupljeno 04.03.2023.

⁶¹ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. Demografija i socijalne statistike. Finansijska statistika obrazovanja. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/EDU_06_2018_Y1_0_BS.pdf, pristupljeno 05.06.2023.

Prije desetak godina je u Federaciji Bosne i Hercegovine bio iznimno mali broj polaznika osnovnog obrazovanja odraslih jer su osobe koje su željele naknadno stjeći osnovno obrazovanje, imale financijske teškoće. Tu se najčešće radilo o nezaposlenim osobama ili osobama iz ruralnih sredina a koje pripadaju socijalno ugroženim kategorijama. Primjerice, Republika Srpska je Zakonom o obrazovanju odraslih omogućila polaznicima besplatno stjecanje osnovnog obrazovanja odraslih. Bez obzira na to, bio je nizak broj polaznika obrazovanja odraslih a razlog je što su tek od 2011./2012. godine dvije osnovne škole, specijalizirana organizacija za obrazovanje odraslih te privatna srednja škola na teritoriji Banjalučkog područja dobile dozvolu za provođenje naknadnog osnovnog obrazovanja. Također, dvije godine prije toga nije bilo odobrenih organizatora za provođenje osnovnog obrazovanja odraslih (Leho, 2012).

Danas, u Republici Srpskoj obrazovanje odraslih rijetko financiraju kompanije, a češće sami polaznici ili Zavod za zapošljavanje (Uremević i Tatarević, 2020). Primjerice, Zavod za zapošljavanje je dopustio kroz Program obuka, dodatnih obuka i prekvalifikacija provedbu Akcijskog plana za zapošljavanje za 2019. godinu (Isanović, Hadžiomerović, Pfanzelt i Pfanzelt, 2022). Nadalje, što se tiče Federacije Bosne i Hercegovine, Federalna služba za zapošljavanje i kantonalne službe za zapošljavanje provode mjere aktivne politike zapošljavanja. Ove mjere su usmjerene na poslodavce, nezaposlene osobe te studente, a odnose se na pomoć pri zapošljavanju i pohađanju stručnog osposobljavanja (ILO, 2021).

Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti je u 2021. godini počelo realizaciju projekta pod nazivom “Potpora programima obuke, strukovnog osposobljavanja i usavršavanja odraslih osoba s fokusom na žene radi lakše integracije na tržište rada” (MFT, 2021). U okviru njega su provedeni projekti kao što su “Praktična obuka, stručno osposobljavanje i usavršavanje žena u oblasti profesionalnog krojenja i kuhanja radi lakše integracije na tržište rada” u Tuzli, zatim projekat pod nazivom “Virtualno poduzećem edukacijski alat za stručno osposobljavanje žena i njihovo lakše integriranje na tržište rada” u Mostaru, i drugi.⁶² ILO, Europska komisija, DVVI su međunarodni donatori koji financiraju dosta programa obrazovanja odraslih u sklopu formalnog obrazovanja. Škole za stručno obrazovanje i obuku ili pedagoški zavodi su partneri u provedbi ovih programa. Na ovaj način polaznici mogu besplatno pohađati obuku a nastavnici dobiti dodatne kvalifikacije

⁶² Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. Rezultati javnog poziva – oblast osnovnog i srednjeg obrazovanja za 2021. godinu. Preuzeto s <http://www.fmon.gov.ba/Obavjest/Pregled/659>, pristupljeno 25.03.2023.

(Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Ipak, aspekt financiranja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini se od prošle godine pogoršao. Prema informacijama Nahle – Centra za edukaciju i istraživanje, to je iz razloga što je vlada promijenila prioritete te zbog nedostatka finansijskih sredstava. Također, s obzirom da postoji djelomični interes međunarodnih donatora za financiranje obrazovanja odraslih i da je financiranje nestabilno, teško je planirati obrazovanje. Čini se da su veće šanse da će donatori financirati obrazovanje odraslih ranjivih skupina (EAEA, 2022).

Sljedeće istraživanje prikazuje realno stanje financiranja obrazovanja odraslih. U anketnom istraživanju koje je provedeno za studiju o učenju i obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini sudjelovalo je 58 organizacija koje su vezane za područje obrazovanja odraslih. Tom anketom su se dobile informacije o tome kako su se u prethodne tri godine financirao 231 program obrazovanja odraslih. Većinu tih programa polaznici financiraju sami (68%), dok je 6% financirano iz proračuna, Službi za zapošljavanje, općina ili uz pomoć ministarstava obrazovanja. Takvi programi vezani su za formalno osnovno obrazovanje i srednje obrazovanje koje se odvija u državnim ili privatnim školama za obuku i za stručno obrazovanje. Naime, informacije ukazuju na to da donatori financiraju 17%, a poduzeće 9% programa. Primjerice, nevladine organizacije organiziraju program učenja prve pomoći te program pisanja i provedbe projekata Europske Unije. Međutim, troškovi takvih programa se podmiruju iz javnog proračuna, putem odziva na pozive za projektne prijedloge u općinama. U principu, u 73% slučajeva polaznici moraju financirati obuke te programe stručnog obrazovanja, a službe za zapošljavanje, poduzeća ili donatori financiraju ostale programe. Kad se radi o privatnim ustanovama, programe obrazovanja odraslih u 93% slučajeva trebaju financirati sami, dok službe za zapošljavanje i donatori financiraju ostalo (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Vlada Bosne i Hercegovine bi trebala razviti dugoročnu strategiju obrazovanja odraslih. Ta strategija bi sadržavala i financiranje pružatelja usluga neformalnog obrazovanja (EAEA, 2022).

5.5. Pružatelji usluga i programi obrazovanja odraslih

Ustanove, organizacije te ostali pravni subjekti mogu biti organizatori obrazovanja odraslih. Važno je da ispunjavaju uvjete za obavljanje djelatnosti koje su propisali nadležni organi. Organizator obrazovanja ima mogućnost realiziranja programa obrazovanja odraslih pod sljedećim uvjetima. Potrebno je da je njegova djelatnost obrazovanja registrirana i da su ispunjeni

normative i standardi u smislu higijenskih, tehničkih, kadrovskih, prostornih, materijalnih i drugih uvjeta. Ti potrebni uvjeti za realizaciju programa su utvrdile nadležne vlasti Bosne i Hercegovine (EURYDICE, 2021b). Potvrda koja se izdaje nakon završetka obuke bi mogla biti priznata javno ukoliko je program cjeloživotnog učenja odobrilo nadležno ministarstvo obrazovanja (Ćurković, 2017).

U Bosni i Hercegovini su ranije postojali centri za obrazovanje i obuku odraslih u kojima su se mogle steći diplome iz velikog broja zanimanja. U ovim centrima je postojao brzi tempo u prelaženju obrazovnih program, stoga su ovi centri bili upitnog kvaliteta (Isanović, Hadžiomerović i Mavrak, 2015). Iako se pružatelji usluga obrazovanja odraslih upisuju u javne registre, precizan broj institucija te organizacija za obrazovanje odraslih je teško procijeniti. Međutim, Ured DVVI-a procjenjuje da je više od 150 institucija te organizacija u Bosni i Hercegovini do sada akreditirano od strane nadležnih ministarstava. Postoje stroga pravila od strane predstavnika obrazovnih vlasti za upisivanje institucije ili organizacije u registar. Iz tog razloga se pružatelji usluga susreću sa preprekama te zahtijevaju sređivanje zakonskih odredbi (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Međutim, pandemija COVID-19 je utjecala na to da se smanji broj pružatelja, a zbog ulaganja u tehnološki razvoj su se povećali i troškovi učenja (EAEA, 2022).

U Bosni i Hercegovini postoje formalni i neformalni programi obrazovanja. Formalni programi obrazovanja odraslih se odnose na pohađanje osnovnog i srednjeg obrazovanja, dokvalifikacije, prekvalifikacije, usavršavanja i osposobljavanja te se nakon završetka istih izdaje javna isprava odnosno diploma. Za razliku od formalnih programa, kada polaznici završe neformalni program obrazovanja odraslih, a provjere se njihova znanja, vještine i sposobnosti, oni dobivaju uvjerenje koje nije javno priznato. Ukoliko se znanja, vještine i sposobnosti ne provjere nakon završenog programa, polaznici mogu dobiti potvrdu da su sudjelovali u tom programu (EURYDICE, 2017). Međutim, izazov predstavlja to što postojeći Zakoni o obrazovanju odraslih nisu usklađeni s dokumentom "Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini" u smislu definiranja formalnih i neformalnih programa obrazovanja odraslih. Također, neusklađenost postoji i s načinom donošenja te izvođenja ovih programa (Miljković i Tubić, 2019).

Zakonodavni okvir za razvoj obrazovanje odraslih postoji te on omogućava povećavanje ponude te potražnje na tržištu. Organizatori obrazovanja odraslih na tržištu mogu biti komercijalne i nekomercijalne organizacije, ali vrlo malo informacija postoji o tome na koji način privući odrasle osobe kako bi sudjelovale u programima obrazovanja odraslih te što ih najviše zanima. Također

se vrlo malo zna postoji li se razlika između mlađih osoba i starijih osoba, kakve promocije na njih utječu, i sl. (Berberović & Čerkez, 2022).

U Bosni i Hercegovini se obrazovanjem, obukom i osposobljavanjem bave državne i privatne obrazovne ustanove (Isanović, Hadžiomerović i Mavrak, 2015). Dok državne ustanove imaju prostorije za realizaciju praktičnih sati te su u njima zaposleni profesori koji realiziraju redovnu nastavu, one imaju jedan izazov a to je što njihov rad ovisi o javnom proračunu, dok privatne ustanove nemaju taj izazov. Treba osigurati zajednički sustav osiguranja kvaliteta kako bi se mogao na jednostavniji način pratiti rad privatnih pružatelja usluga iz razloga što su neke privatne škole zatvorene a uzrok tome je što nije postojala primjena standarda kvaliteta (Isanović, Hadžiomerović i sur., 2022).

Pružatelji usluga obrazovanja odraslih mogu biti obrazovne ustanove u sustavu redovnog – formalnog obrazovanja, specijalizirane ustanove za obrazovanje odraslih, centri za obrazovanje odraslih, gospodarske komore, poslodavci, centri za učenje stranih jezika, poduzetnici i obrtnici, sindikalne organizacije, centri za informacijsko – komunikacijske tehnologije, obuku i razvoj ljudskih resursa, kulturno – obrazovni centri, zavodi i službe za zapošljavanje, centri i organizacije za stručno usavršavanje (EURYDICE, 2021b). Također, pružatelji usluga mogu biti vjerske institucije te organizacije civilnog društva (Isanović, Hadžiomerović i Mavrak, 2015).

Pružatelj usluga može biti i Agencija za državnu službu. Misija ove agencije je realizirati proces zapošljavanja i organizirati stručna usavršavanja državnih djelatnika⁶³.

I naposljetku, pružatelji usluga mogu biti sveučilišta za treću životnu dob, ustanove za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, ustanove za smještaj i brigu o osobama sa posebnim potrebama, radnička, narodna te otvorena sveučilišta, javne agencije, javna poduzeća, auto škole, centri za informiranje, za savjetovanje i vođenje karijere, penološke ustanove i druge ako ispunjavaju uvjete koji su propisani (EURYDICE, 2021b).

Putem internetskih stranica nije moguće pristupiti većini registara pružatelja usluga obrazovanja odraslih jer nije svim zakonima o obrazovanju odraslih propisano da treba biti moguće javno pristupiti registru. Međutim, postoji informacija da Registar Ministarstva obrazovanja Kantona Sarajevo ima 27 pružatelja usluga koji su registrirani. Nadalje, Registar Ministarstva obrazovanja

⁶³ Agencija za državnu službu Bosne i Hercegovine. O Agenciji. Preuzeto s <https://www.ads.gov.ba/hr/about-us>, pristupljeno 07.08.2023.

Tuzlanskog kantona ima 44 pružatelja usluga te 26 programa koji su javno priznati, a Registar Ministarstva obrazovanja Republike Srpske ima čak 725 programa (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

U Bihaću je 2019. godine na dvanaestom sastanku kontakt osoba za obrazovanje odraslih u organizaciji DVV Internationala i Ministarstva obrazovanja, znanosti i kulture te sporta Unsko – sanskog kantona najavljeno sljedeće. Uvodi se Informacijski sustav za kontrolu obrazovanja i monitoring – ISKOOM surađujući sa nadležnim ministarstvima obrazovanja⁶⁴. ISKOOM je online platforma putem koje se mogu vidjeti programi obrazovanja odraslih te organizatori obrazovanja odraslih, a uvodi se u četiri kantona a to su Unsko – Sanski kanton, Kanton Sarajevo, Bosansko – podrinski kanton Goražde, Zeničko – dobojski kanton te u Brčko distriktu⁶⁵.

Što se tiče programa obrazovanja odraslih, u okviru studije o učenju i obrazovanju odraslih, rezultati su pokazali sljedeće. Najviše je programa stručnog obrazovanja i to 80%, zatim 15% je programa stručnog usavršavanja dok je 5% programa za stručno usavršavanje i blagostanje. Neformalno obrazovanje u Bosni i Hercegovini sadržava veliki broj programa kao što su kemija, poduzetništvo i pravo koji se najmanje provode, a najviše se realiziraju programi ekonomije, zdravstvene zaštite, inženjerstva i ugostiteljstva (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Naime, CEI Nahla – Centar za edukaciju i istraživanje ima plan što se tiče povećanja programa. Ovaj centar želi uložiti napore kako bi postojalo više programa iz područja zdravih stilova života, zdravstvene zaštite i životnih vještina (EAEA, 2022).

Oblici obrazovanja su drugačiji u svakoj administrativnoj jedinici, Primjerice, u Unsko – sanskom kantonu programi formalnog obrazovanja odraslih se realiziraju kroz redovnu nastavu, konsultativno – instruktivnu nastavu, online nastavu, praktični rad te druge primjerene načine nastave (Zakon o obrazovanju odraslih Unsko – sanskog kantona, 2021, čl. 40). Prema ostalim Zakonima o obrazovanju odraslih, u drugim administrativnim jedinicama se provodi i dopisno – konzultativna nastava, otvorena nastava, telenastava i multimedijaska nastava.

⁶⁴ DVV International. Kontakt osobe za obrazovanje odraslih predstavile ostvareni napredak i ključne izazove u obrazovanju odraslih u 2019. Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/novosti/clanak/translate-to-bosnian-contact-persons-for-adult-education-presented-the-progress-achieved-in-ae-in-2019-and-discussed-key-challenges> , pristupljeno 17.08.2023.

⁶⁵ ISKOOM – Informacioni Sistem za Kontrolu Obrazovanja Odraslih i Monitoring. Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/projekti/informacioni-sistem-za-obrazovanje-odraslih>, pristupljeno 10.04.2023.

5.6. Participacija stanovništva u obrazovanju odraslih i prepreke za sudjelovanje

Popis stanovništva Bosne i Hercegovine iz 2013. godine je pokazao da je od ukupnog broja starijih od deset godina, nepismenih čak 89 794 osoba, ili 2,82%. Od toga je 2,63% u Federaciji Bosne i Hercegovine, 2,83% u Brčko Distriktu, a 3,17% u Republici Srpskoj. Muškaraca je 0,8%, a žena 4,8% sagledavajući ukupan broj nepismenih osoba. Bosna i Hercegovina ima najveći broj nepismenih ljudi, u usporedbi sa susjednim državama i to sagledavajući posljednji popis stanovništva, Srbija ima 1,96% nepismenih, Crna Gora ima 1,5% nepismenih a Hrvatska 0,8% nepismenih.⁶⁶ Krajem siječnja ove godine je u Bosni i Hercegovini bilo 365.072 nezaposlenih ljudi, prema evidenciji zavoda i službi za zapošljavanje. To je 1.749 više nezaposlenih osoba za razliku od prošlog mjeseca. U Federaciji Bosne i Hercegovine je povećana nezaposlenost za 0,16% (448 osoba), u Republici Srpskoj je povećana za 580 osoba ili 0,9%. Nadalje, u Brčko Distriktu je povećana za 772 osobe, ili 14,82%⁶⁷. Pozitivan primjer predstavlja grad Goražde u kojem je skoro 10% osoba sudjelovalo u programima obrazovanja odraslih, a ovi programi su vjerojatno uspješni iz razloga što postoji partnerstvo između stručnih škola, preduzeća te civilnog i javnog sektora. S obzirom da je u prošlosti bila velika nezaposlenost, uspostavilo se ovo partnerstvo. Međutim, to partnerstvo postoji i danas iako je Kanton Goražde postao kanton koji ima najmanji postotak nezaposlenih ljudi (Avdagić & Čerkez, 2020).

Za kvalitetan obrazovni sustav Bosne i Hercegovine postoji potreba za stalnom profesionalizacijom i unaprjeđivanjem znanja. Razlog tome je što u raznim područjima postoji ubrzan znanstveni i tehnički razvoj. Također, država treba ići u korak sa drugim zemljama (Herić & Grgić, 2008). U Bosni i Hercegovini veliki izazov predstavlja pratiti i analizirati participaciju stanovništva u programima obrazovanja odraslih. Negativna strana je i ta što Bosna i Hercegovina nije učesnik OECD-ovog programa međunarodnog procjenjivanja kompetencija odraslih – PIAAC. Također, ne postoji sustav praćenja obrazovanja odraslih realiziran od strane vlasti,

⁶⁶ Klix.ba (2019). Obrazovanje odraslih postaje strateško u BiH – put do više zaposlenih i manje nepismenih. Preuzeto s <https://www.klix.ba/vijesti/bih/obrazovanje-odraslih-postaje-stratesko-u-bih-put-do-vise-zaposlenih-i-manje-nepismenih/191016082>, pristupljeno 11.04.2023.

⁶⁷ GOSPODARSKA DIPLOMACIJA. Vanjska politika u službi gospodarskog napretka Hrvatske. Raste broj nezaposlenih u BiH. Preuzeto s <https://mvep.gov.hr/vijesti-225662/raste-broj-nezaposlenih-u-bih/254025>, pristupljeno 11.06.2023.

međutim ISKOOM predstavlja korak naprijed za statističko praćenje (Isanović, Hadžiomerović i sur., 2022).

Kada govorimo o sudjelovanju osoba u obrazovanju odraslih, Bosna i Hercegovina jako zaostaje za zemljama Europske Unije. Naime, u Europi je u 2019. godini pet puta više ljudi sudjelovalo u cjeloživotnom učenju za razliku od Bosne i Hercegovine (ETF, 2020). Što se tiče konkretnih podataka vezanih za participaciju stanovništva u obrazovanju odraslih, u razdoblju od 01. veljače do 31. ožujka 2017. godine je u Bosni i Hercegovini prvi put provedena Anketa o obrazovanju odraslih putem koje se željelo ispitati koliko su osobe od 25. do 64. godine sudjelovale u svim oblicima cjeloživotnog učenja. Naime, godinu dana prije provedbe ankete je 8,7% ispitanika sudjelovalo u formalnom i/ili neformalnom obrazovanju, a 91,3% nije sudjelovalo ni u formalnom ni u neformalnom obrazovanju. Dok je 2,2% osoba sudjelovalo u formalnom obrazovanju, 6,9 % je sudjelovalo u neformalnom obrazovanju te 74,7% njih je željelo stjecati znanje kroz informalno učenje ⁶⁸. Za razliku od Bosne i Hercegovine, u Europskoj Uniji je u dobi od 25.-64. godine čak 43,7% njih sudjelovalo u formalnom ili neformalnom obrazovanju u 2016. godini, što se, u odnosu na 2011. godinu, povećalo za 3,5% (EUROSTAT, 2021). Nadalje, u Bosni i Hercegovini je samo 9,8% osoba u dobi od 25.-64. godine izjavilo da je 12 mjeseci prije istraživanja dobilo besplatne informacije o mogućnostima učenja (EURYDICE, 2021a).

Tablica 3. Stopa sudjelovanja u obrazovanju i učenju prema spolu ⁶⁹

	Formalno obrazovanje	Neformalno obrazovanje	Informalno učenje
Ukupno	2,2	6,9	74,7
Muški	2,2	7,1	74,5
Ženski	2,1	6,7	74,9

⁶⁸ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018a). Demografija i socijalne statistike – Anketa o obrazovanju odraslih. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2018/EDU_02_2017_Y1_0_BS.pdf, pristupljeno 13.04.2023.

⁶⁹ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018a). Demografija i socijalne statistike – Anketa o obrazovanju odraslih. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2018/EDU_02_2017_Y1_0_BS.pdf, pristupljeno 13.04.2023.

Iz *tablice 3.* možemo vidjeti da u formalnom obrazovanju sudjeluje 2,2 % muškaraca, a žena 2,1%. U neformalnom obrazovanju sudjeluje 7,1% muškaraca, dok žena sudjeluje 6,7%. U informalnom učenju sudjeluje 74,5% muškaraca, dok je 74,9% stopa sudjelovanja žena.

Tablica 4. Stopa sudjelovanja u neformalnom obrazovanju prema starosnoj dobi⁷⁰.

	Neformalno obrazovanje
25 – 34 godine	16,6%
35 – 54 godine	7,3%
55 – 64 godine	2,6%

Iz *tablice 4.* vidljivo je da u dobi od 25.-34. godine 16, 6% osoba sudjelovalo u neformalnom obrazovanju, u dobi od 35.-54. godine 7,3% osoba, a u dobi od 55.-64. godine 2,6% osoba .

Nadalje, istražena je i stopa sudjelovanja u obrazovanju odraslih prema završenom obrazovanju.

Tablica 5. Stopa sudjelovanja u obrazovanju odraslih prema završenom obrazovanju ⁷¹.

	formalno	neformalno
Osnovno obrazovanje te nedostatak osnovnog obrazovanja	Informacije nisu dostupne	0,9%
Srednje obrazovanje	2,3%	5,3%
Visoko obrazovanje	5,7%	26,6%

⁷⁰ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018a). Demografija i socijalne statistike – Anketa o obrazovanju odraslih. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2018/EDU_02_2017_Y1_0_BS.pdf, pristupljeno 13.04.2023.

⁷¹ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018a). Demografija i socijalne statistike – Anketa o obrazovanju odraslih. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2018/EDU_02_2017_Y1_0_BS.pdf , pristupljeno 13.04.2023.

Iz *tablice 5.* zaključujemo da ne postoje podaci o odraslima sa osnovnim obrazovanjem ili sa onima sa manje od osnovnog obrazovanja koji su sudjelovali u formalnom obrazovanju. Osoba s navedenim obrazovanjem je 0,9% sudjelovalo u neformalnom obrazovanju. Osobe sa srednjim obrazovanjem je 2,3% sudjelovalo u formalnom te 5,3% u neformalnom obrazovanju. Kada govorimo o osobama s visokim obrazovanjem, njih 5,7% je sudjelovalo u formalnom, a 26,6% u neformalnom obrazovanju.

Tablica 6. Stopa sudjelovanja u informalnom učenju – prema načinu učenja te završenoj školi. ⁷²

	Osnovno obrazovanje i niže	Srednje obrazovanje	Visoko obrazovanje
Učenje od člana obitelji, prijatelja ili kolega	53,5	59,8	64,5
Učenje iz štampanih materijala	28,0	46,2	70,2
Učenje pomoću kompjutera	15,4	42,4	72,4
Učenje pomoću radia, televizije ili videa	65,9	69,4	65,5
Učenje prilikom obilazaka muzeja i drugih područja te prilikom posjeta centara za učenje	1,6	8,6	35,6

⁷² Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018a). Demografija i socijalne statistike – Anketa o obrazovanju odraslih. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2018/EDU_02_2017_Y1_0_BS.pdf, pristupljeno 13.04.2023.

Iz *tablice 6.* vidljivo je osobe sa visokim obrazovanjem više koriste mogućnosti informalnog učenja za razliku od osoba sa srednjim obrazovanjem ili osnovnim obrazovanjem i nižim. Razlike nisu velike jedino u smislu učenja pomoću radija, televizije i videa, jer je stopa sudjelovanja osoba s osnovnim obrazovanjem i nižim 65,9%, osoba sa srednjim obrazovanjem 69,4 %, a osoba s visokim obrazovanjem 65,5%.

Što se tiče stope učešća u obrazovanju odraslih prema statusu zaposlenosti, 14,3% zaposlenih sudjeluje u obrazovanju odraslih, 4,3% nezaposlenih sudjeluje u obrazovanju odraslih, a 1,2% je neaktivnih ljudi⁷³. Informacija vezana za učešće nezaposlenih i neaktivnih ljudi je alarmantna. S obzirom na to da njihove vještine i znanja nisu relevantni na tržištu rada, ova neaktivnost im predstavlja prepreku kako bi se profesionalno razvijali (DVV, 2021).

Postavlja se pitanje koje su prepreke u participaciji stanovništva u obrazovanju odraslih. Kod onih osoba koje su navele da su željele više sudjelovati u obrazovanju, najčešća prepreka su bili visoki troškovi i to 39,7 %, preklapanje termina s obvezama i to 39,8%, zatim obiteljske obveze 40,6% te drugi osobni razlozi (51,1%). Prepreke koje su još navedene su udaljenost i to 22,3%, zdravstveni problemi ili neprimjerene godine da bi se sudjelovalo u obrazovanju 21,2%. Ono što predstavlja prepreke u sudjelovanju odraslih u obrazovanju odraslih su i manjak podrške od poslodavaca i to 18,9%, zatim nisu zadovoljavali uvjete za pohađanje 6,0%, programi koji nisu prikladni – 4,9%, nepristupačnost kompjuteru ili nedostatak interneta 4,6%, te negativno prethodno iskustvo u obrazovanju 2,4%⁷⁴.

⁷³ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018a). Demografija i socijalne statistike – Anketa o obrazovanju odraslih. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2018/EDU_02_2017_Y1_0_BS.pdf , pristupljeno 13.04.2023.

⁷⁴ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018a). Demografija i socijalne statistike – Anketa o obrazovanju odraslih. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2018/EDU_02_2017_Y1_0_BS.pdf , pristupljeno 13.04.2023.

6. KOMPARATIVNA ANALIZA OBRAZOVANJA ODRASLIH U REPUBLICI HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI

6.1. Povijesni razvoj obrazovanja odraslih

Počeci obrazovanja odraslih u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini se razlikuju. U Hrvatskoj početak obrazovanja odraslih možemo povezati sa 15. stoljećem i osnivanjem obrtničkih cehova (Petričević, 2012). U Hrvatskoj se 19. stoljeće veže za razvitak obrazovanja odraslih s obzirom na Ilirski pokret kroz koji se osnovala Matica Ilirska (1839.), kasnije Matica hrvatska (Pongrac, 2004). U Hrvatskoj se naznake obrazovanja odraslih mogu uočiti već u 15. stoljeću, a određeni počeci se vežu za razdoblje 30-tih godina 19. stoljeća. Za razliku od Hrvatske, u Bosni i Hercegovini se počeci obrazovanja odraslih javljaju u drugoj polovini 17. stoljeća, dok kao organizirana aktivnost djeluje od početka 20. stoljeća (Mavrak, 2004).

Dok su u Hrvatskoj već u 19. stoljeću osnovana prosvjetna društva, knjižnice i čitaonice te škole za žensku i mušku omladinu, postojalo je obrazovanje poljoprivrednika i žena (Klapan, 2004), u Bosni i Hercegovini su u 20. stoljeću osnovane kulturne i obrazovne ustanove (Mavrak, 2004). Te ustanove su Gajret, Napredak, Prosvjeta i Radničko društvo Proleter (Samolovčev, 1963), a u njima su se održavala predavanja, tečajevi te seminari (Mavrak, 2004). U 20. stoljeću, točnije 1926. godine je osnovana Dopisna škola u Sarajevu koja je nudila tečajeve (Samolovčev, 1963). U Hrvatskoj se u 19. stoljeću osnivaju čitaonice (Klapan, 2004), dok se u Bosni i Hercegovini u drugoj polovini 17. stoljeća javljaju prve narodne čitaonice (Samolovčev, 1963).

U Hrvatskoj su se ranije otvorile škole i društva, već u 19. stoljeću, u Bosni i Hercegovini se to dogodilo u 20. stoljeću, stoga je u tom segmentu bila korak naprijed za razliku od Bosne i Hercegovine.

U Bosni i Hercegovini u početku 20. stoljeća dolazi do osnivanja knjižnica, čitaonica, održavanja javnih predavanja (Samolovčev, 1963), međutim još uvijek nema opismenjavanja ljudi, a u Hrvatskoj je tada naglasak na opismenjavanju odraslih ljudi stoga su Zagrebački akademikari 1905. godine osnovali Društvo hrvatskih sveučilišnih građana za poučavanje alfabeta (Pongrac, 2004). Ovo razdoblje se veže i za Pučko otvoreno učilište koje je osnovano 1907. godine od strane dr. Alberta Bazale (Klapan i Živčić), a potom su takve ustanove otvorene u nekoliko gradova u Hrvatskoj (Nikić, 2005). Također, u Hrvatskoj su Seljačka sloga, Seljačko kolo, Kulturno društvo

Napredak i Hrvatsko pedagoški književni zbor” udruženja i organizacije koje su jako bitne za otvaranje knjižnica i čitaonica, za organizacije priredbi, kulturnih i zabavnih susreta (Klapan, 2004). Također je otvoreno i Seljačko sveučilište 1928. godine, po uzoru na visoke narodne škole u Danskoj (Maić, 2017), a tada je to bila jedina ustanova u kojoj su poljoprivrednici mogli steći temeljitije obrazovanje (Pongrac, 2004).

Nadalje, u Bosni i Hercegovini su prije Drugog svjetskog rata građani višeg socioekonomskog statusa poznavali dobro njemački te francuski jezik stoga su tim jezicima bili pisani prvi izvori iz područja andragogije (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Bila je razvijena mreža institucija za obrazovanje odraslih, primjerice centri za stručno obrazovanje i obuku djelatnika u gospodarstvu (Hošo, 2007). Za razliku od Bosne i Hercegovine, u maloj prednosti je Hrvatska jer je u njoj prije drugog svjetskog rata bio veliki broj ustanova za obrazovanje odraslih koje ne samo što su širile znanstvena znanja već i kulturne te obrazovne aktivnosti (Pongrac, 2004). Iako, izazov je bio prekid rada Seljačkog sveučilišta (Maić, 2017).

U vrijeme drugog svjetskog rata u Hrvatskoj aktivnosti u ustanovama za obrazovanje odraslih stagniraju te se obustavlja rad (Lavrnja i Pongrac), ali pozitivno iz tog razdoblja je to što se potiče izdavanje udžbenika i enciklopedija (Maić, 2017). Hrvatska je nakon Drugog svjetskog rata bila dijelom Jugoslavije te je u tim godinama je naglasak bio na opismenjavanju, političkom obrazovanju i stjecanju stručnih kvalifikacija. Narodna sveučilišta za organizaciju kulturnih i obrazovnih programa se otvaraju u svim većim gradovima Hrvatske (Matijević, 2018). Također, potiče se opće formalno i u večernjim školama strukovno skraćeno obrazovanje. Počinje uspostavljanje veza sa zemljama Zapada stoga stručnjaci borave u drugim državama, nabavlja se strana literature iz andragogije, strani stručnjaci za obrazovanje odraslih rade u Hrvatskoj (Klapan, 2004). Za razliku od Hrvatske, gdje je poslije Drugog svjetskog rata naglasak bio na pismenosti građana, otvaranju narodnih sveučilišta, formalnom obrazovanju, stručnim kvalifikacijama, večernjim školama te širenju mreže stručnjaka obrazovanja odraslih, u Bosni i Hercegovini se također otvaraju narodna te radnička sveučilišta, ali je veći naglasak na medijima, kinima, večernjima školama i seminarima. Ovo nas navodi na zaključak da su i u Bosni i Hercegovini postojale aktivnosti za potrebe građana, a razlike između ove dvije države su zapravo organizacijskog tipa. Sustav obrazovanja odraslih Hrvatske se malo više brinuo o formalnom obrazovanju i proširenju mreže stručnjaka. Za razliku od Hrvatske, u Bosni i Hercegovini je više naglasak na neformalnom i informalnom obrazovanju.

U Hrvatskoj se razdoblje od sredine 50 – tih do 1965. godine smatra “zlatnim razdobljem” razvoja andragoške teorije i prakse (Kušić, Vrcelj, & Zovko, 2016). Za razliku od Hrvatske, u Bosni i Hercegovini je razdoblje između 1955. – 1990. godine zlatno doba andragoškog rada (Mavrak, 2004). U Hrvatskoj dolazi do razvoja formalnog i neformalnog obrazovanja odraslih (Klapan, 2004), te dolazi do širenja mreže ustanova za obrazovanje odraslih i sustavnog obrazovanja andragoga nakon 1958. godine te je tada osnovana Škola za andragoške kadrove (Maić, 2017). Također, tada je izdan časopis “Andragogija” te je pokrenuta biblioteka “Obrazovanje odraslih” (Klapan, 2004). U Zagrebu, Rijeci te Zadru se krajem 50-ih i početkom 60-tih uvode predavanja te katedre andragogije (Kušić, Vrcelj, & Zovko, 2016). U Bosni i Hercegovini, točnije u Sarajevu, 1970-ih godina je uveden predmet andragogija (Mavrak, 2004). Za razliku od Hrvatske, u Bosni i Hercegovini do tog razdoblja nema izdavanja časopisa, sustavnog obrazovanja andragoga. Međutim, u Bosni i Hercegovini se obrazovna reforma dogodila 1958. godine, a tom reformom osnovne škole dobijaju mogućnost provođenja osnovnog obrazovanja odraslih, zatim puno je detaljnije opisan sustav općeg, stručnog i kulturnog obrazovanja (Šuvar, 1982).

U Bosni i Hercegovini su nove reforme su se provele 1970-ih godina, a tad su ugašeni radnička i narodna sveučilišta zbog osnivanja sustava tehničkog i stručnog obrazovanja (Isanović, Hadžiomerović, 2018). U novoj reformi je fokus bio na boljem povezivanju škole i poduzeća. Ta poduzeća su financijski doprinijela kako bi zaposlenici mogli pohađati programe obrazovanja odraslih. Težilo se da obuka i obrazovanje bude obvezno svim ljudima te da u obrazovanje budu uključeni svi zaposleni ljudi (Šuvar, 1982). Također, reforma nije bila uspješna, nije se pronašlo rješenje za veliku nezaposlenost te za problem neusklađenosti kvalifikacija građana i zahtjeva tržišta rada. Negativno je i to što se nije razvijalo stručno obrazovanje (Isanović, Hadžiomerović, 2018). Za razliku od Bosne i Hercegovine gdje je prva reforma bila 1958., a druga 1970. godine, u Hrvatskoj je reforma bila 1974. godine te se dogodilo slično kao u Bosni i Hercegovini a to je da je narodnim i radničkim sveučilištima zabranjeno provoditi formalno obrazovanje. Novom reformom su ukinute i više škole, a od 1965. – 1978. se smanjio broj radničkih sveučilišta. Također, studentske demonstracije su jako utjecale na obrazovanje odraslih. U Hrvatskoj je obrazovanje odraslih opstajalo zbog andragoških kadrova koji su bili marljivi i zbog fleksibilnog neformalnog obrazovanja (Pongrac, 2004). Kada je 70-tih nastupila društvena kriza, nekoliko desetaka tisuća ljudi odlazi iz zemlje, sve se manje ulaže u obrazovanje, ukida se obrazovanje

alfabeta i polupismenih radnika. Bez obzira na sve, Škola za andragoške kadrove bilježi velike uspjehe (Lavrnja & Pongrac, 2001).

U Hrvatskoj je razdoblje od 1880. do 1990. poznato po krizi, a formalno i neformalno obrazovanje stagnira. Jedino za što je postojao interes su učenje stranih jezika i kompjuterske vještine. Od 1990. godine je obrazovanje odraslih u drugom planu, zbog promjena društvenog sustava i političkog ustroja, a čiji je uzrok rat (Klapan, 2004). Međutim, obrazovanje odraslih je imalo pokušaje opstajanja bez obzira na sva negativna dešavanja. Aktualne su tri vrste obrazovanja a to su formalno, neformalno i informalno obrazovanje, a naročiti interes je bio za formalno obrazovanje koje se odvijalo u školama i putem tečajeva (Lavrnja & Pongrac, 2001). Ustanove koje su postojale su bile srednje strukovne škole, pučka otvorena učilišta i visoka učilišta (Petričević, 2012), dok su čak 324 ustanove izvodile verificirane oblike obrazovanja odraslih (Maić, 2017). U najvećim otvorenim te narodnim sveučilištima je bila veća ponuda programa, dok je u drugim znatno manja a negativno je što su polaznici morali plaćati sve troškove. Također, nisu postojale škole i tečajevi za polupismene i nepismene (Lavrnja & Pongrac, 2001), zatim zatvoren je Zavod za andragogiju u Otvorenom Sveučilištu te su bile teškoće pri objavljivanju knjiga i stručnih časopisa, a to se vidi po tome što je časopis Andragogija prestao izlaziti 1990., a 1995. godine je prestao izlaziti i drugi časopis s kojim se pokušavala održati tradicija časopisa Andragogija (Žiljak, 2018). Prestankom rata, širilo se obrazovanje za hobi aktivnosti, obrazovanje treće životne dobi te informalno obrazovanje, međutim veliki problem predstavlja siromaštvo i velika nezaposlenost (Lavrnja & Pongrac, 2001). S obzirom na okolnosti, sustav obrazovanja odtašlih je usmjeren na rad s izbjeglicama i sa žrtavama rata (Klapan & Lavrnja, 2004).

Dakle, u Hrvatskoj je u razdoblju od 1980. - 1995. godine bilo teškoća u području obrazovanja odraslih. Tokom rata je bilo pokušaja opstajanja, međutim veliki je problem bila ponuda programa u narodnim sveučilištima, pitanje financiranja obrazovanja odraslih, nepostojanje tečajeva za polupismene i pismene (Lavrnja i Pongrac, 2001). Izazov je bio i zatvaranje Zavoda, te nemogućnost objavljivanja časopisa (Žiljak, 2018). Međutim, bilo je ustanova za pohađanje formalnog i neformalnog obrazovanja, postojale su srednje strukovne škole, visoka učilišta te pučka otvorena učilišta (Petričević, 2012). U Bosni i Hercegovini je rat trajao od 1991. do 1995. godine koji je snažno utjecao na obrazovanje odraslih, a jedine institucije koje su provodile određene aktivnosti su bile organizacije civilnog društva i nevladine organizacije (Mavrak, 2004). Polaznici su mogli pohađati tečajeve iz informatike, strane jezike te umjetničke radionice. Za

razliku od Hrvatske, gdje je od 1991. do 1995. bilo formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja, u Bosni i Hercegovini u razdoblju od 1990. godine do 2000. godine nema nikakvih aktivnosti koje su formalno definirane već su terapeutskog i humanitarnog karaktera. Organizacije civilnog društva su nudile neformalne programe bez davanja certifikata (Isanović, Hadžiomerović, 2018).

U Hrvatskoj početak 21. stoljeća predstavlja suvremenu faza razvoja obrazovanja odraslih (Kušić, Vrcelj, & Zovko, 2016), počinje izgradnja novog općeg sustava, strukovnog, visokog i obrazovanja odraslih te Hrvatska počinje s procesom ulaska u Europsku Uniju (Žiljak, 2018). Značajne događaje predstavljaju donošenje zakonskog i institucionalnog okvira. Povjerenstvo za obrazovanje odraslih je osnovano 2004. godine, zatim 2006. godine je osnovana Agencija za obrazovanje odraslih. Nadalje, zakon o obrazovanju odraslih je donesen 2007. godine, a iste godine je osnovano Vijeće za obrazovanje odraslih te Agencija za strukovno obrazovanje i Agencija za obrazovanje odraslih koje su se kasnije spojile u jednu Agenciju (Kušić, Vrcelj, & Zovko, 2016). Nadalje, sa donošenjem strategije razvoja obrazovanja u Hrvatskoj 2001. godine, obrazovanje odraslih postaje dio cjeloživotnog učenja (Klapan & Lavrnja, 2004). Novi Zakon o obrazovanju odraslih je donesen 2021. godine te se tada dogodilo nekoliko promjena, jedna od njih je uvođenje vaučera.

U Bosni i Hercegovini početkom 2000-ih godina postoje težnje napretka Bosne i Hercegovine prema europskim integracijama (Isanović, Hadžiomerović, 2018). Zatim, Bosanski kulturni centar Sarajevo i DVV International – Ured za Bosnu i Hercegovinu su uspostavili časopis Obrazovanje odraslih koji se objavljuje od 2001. godine a u kojem se može pročitati o obrazovanju odraslih, obuci te učenju odraslih (Avdagić i Čerkez, 2020). Međutim, tek 2009. godine je usvojen zakon o obrazovanju odraslih. Nadalje, 2014. godine su usvojeni dokumenti značajni za obrazovanje odraslih i prema kojima je cjeloživotno učenje prihvaćeno (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Postoje razlike u sustavu obrazovanja odraslih od početka 21. stoljeća između ove dvije države. Dok je cjeloživotno učenje u Hrvatskoj prihvaćeno 2001. godine, u Bosni i Hercegovini se to dogodilo tek 2014. godine. Nadalje, u Bosni i Hercegovini je uspostavljen časopis Obrazovanje odraslih tek 2001. godine, dok je u Hrvatskoj izdan 1958. godine.

Tablica 7. Zaključak o povijesnom razvoju u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

	Početak obrazovanja odraslih	Razdoblje zlatnog razvoja	Veći broj ustanova, veći broj škola	Razdoblje rata	Oporavak sustava obrazovanja odraslih	Uspostava zakonodavnog okvira obrazovanja odraslih
Republika Hrvatska	<ul style="list-style-type: none"> 15.st. osnivanje obrtničkih cehova 19.st. Ilirski pokret 	Od 1950-1965. god.		Od 1991. – 1995. god.	Brzo	2007. godina
Bosna i Hercegovina	<ul style="list-style-type: none"> 17. st. Od početka 20.st. obrazovanje odraslih djeluje kao organizirana aktivnost 	1955.-1990. god.		Od 1991. – 1995. god.	Sporije	2009. godina (samo za Republiku Srpsku)

6.2. Institucije nadležne za obrazovanje odraslih

Institucionalni okvir obrazovanja odraslih Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine se dosta razlikuje jer je u Bosni i Hercegovini sustav decentraliziran, dok je u Hrvatskoj centraliziran. Dok su u Hrvatskoj za obrazovanje odraslih na razini države odgovorni Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Hrvatski sabor, Vlada Republike Hrvatske, Hrvatski zavod za zapošljavanje (Petričević, 2012), u Bosni i Hercegovini je upravljanje drugačije. Što se tiče upravljanja obrazovanja na državnoj razini u Bosni i Hercegovini, za to je odgovorno Ministarstvo civilnih poslova i Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. U sklopu Ministarstva civilnih poslova postoji Sektor za obrazovanje unutar kojeg se obavljaju poslovi vezani za zakonske te podzakonske akte, pripremaju se informacije o zakonima i provođenju strateških i drugih dokumenata, o implementaciji Kvalifikacijskog okvira u BiH⁷⁵. Od nedavno u sklopu Ministarstva civilnih poslova postoji i odjel za obrazovanje odraslih (EAEA, 2022). Nadalje, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje ima obvezu pratiti kvalitetu i standarde srednjeg stručnog obrazovanja te obrazovanja odraslih (Tubić, 2019). Kao što je već navedeno, u Hrvatskoj postoji Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Ovo Ministarstvo provodi upravni nadzor nad ustanovama za obrazovanje odraslih (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021), te je najvažnije ministarstvo koje je nadležno za obrazovanje (MZO, 2013). Drugo tijelo koje je važno su Sektorska vijeća. Ona predstavljaju savjetodavna tijela i skrbe o razvoju ljudskih potencijala u skladu s potrebama tržišta rada u sklopu pojedinih sektora. Daju i preporuke Nacionalnom vijeću o upisnoj politici, upisnim kvotama i financiranju kvalifikacija iz javnih izvora (Zakon o izmjenama i dopuni zakona o hrvatskom kvalifikacijskom okviru, 2021).

U Bosni i Hercegovini, dakle, postoje dva tijela koja su odgovorna za upravljanje obrazovanjem na državnoj razini. Međutim, izazov je taj što postoji decentralizacija sustava. U Federaciji Bosne i Hercegovine svaki kanton ima svoju nadležnost za upravljanje obrazovanjem (Tubić, 2019). Primjerice, u Federaciji Bosne i Hercegovine je Ministarstvo obrazovanja i nauka institucija koja snosi odgovornost za sve razine obrazovanja i za sve obrazovne aktivnosti (Ćurković, 2017). Postoje i pedagoški zavodi koji se nalaze u sedam kantona Federacije Bosne i Hercegovine,

⁷⁵ Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Sektor za obrazovanje (2023). Preuzeto s <http://www.mcp.gov.ba/Content/Read/obrazovanje-po%C4%8Detna#displayed>, pristupljeno 14.08.2023.

međutim u pet kantona se bave područjem obrazovanja odraslih (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

Za razliku od Federacije Bosne i Hercegovine, u Republici Srpskoj se Ministarstvo za obrazovanje i kulturu bavi upravnim i drugim stručnim poslovima vezanim za predškolsko, osnovno, srednjoškolsko i visoko obrazovanje a omogućava i cjeloživotno učenje (Zakon o republičkoj upravi Republike Srpske, 2022). U sklopu ovog Ministarstva postoji i Zavod za obrazovanje odraslih kao upravna jedinica. Nadležan je za stručne, upravne i druge poslove u području obrazovanja odraslih (Ćurković, 2017), a ima dva izazova a to su finansijski nedostaci i ograničenje ljudskih resursa (Miljković i Tubić, 2019).

I naposljetku, u Brčko Distriktu je na centralnoj razini glavno upravljačko tijelo za obrazovanje Odijeljenje za obrazovanje (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022), a obveza mu je provođenje zakona i propisa institucija i tijela Bosne i Hercegovine te Distrikta nadležnih za obrazovanje (APOSO, 2014). Pedagoška institucija postoji u sklopu Odijeljenja za obrazovanje a ova institucija osim što provodi stručni te pedagoški nadzor, bavi se izradom programa obrazovanja odraslih ⁷⁶.

Dakle, u Bosni i Hercegovini postoji potpuna podijeljenost kad se radi o sustavu obrazovanja odraslih, za razliku od Hrvatske gdje je sustav obrazovanja odraslih centraliziraniji.

Što se tiče samih Agencija, u Republici Hrvatskoj postoji Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih koja nadzire stručni rad ustanova za obrazovanje odraslih (MZO, 2013). Osim toga, daje stručno mišljenje na predložene programe u području obrazovanja odraslih, statistički prati te promovira obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje, bavi se usavršavanjem zaposlenih osoba u sustavu obrazovanja odraslih (Živčić, 2015). Vizija Agencije je i prohodan, fleksibilan i dostupan sustav strukovnog obrazovanja i obrazovanja odraslih⁷⁷. Ova Agencija je poznata i po tome što je nositelj projekta Promocija cjeloživotnog učenja (PCU), a provodio se od 2016. do 2019. godine a ovim projektom se željelo promovirati važnost cjeloživotnog učenja te obrazovanja odraslih. Ova Agencija je organizirala čak 90 događanja promocije cjeloživotnog

⁷⁶ Vlada Brčko Distrikta BiH. Odjel za obrazovanje. Preuzeto s <http://ob.bdcentral.net/Content/Read/pedagoska-institucija?lang=hr> , pristupljeno 05.08.2023.

⁷⁷ Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih.n.d.O nama. Preuzeto s <https://www.asoo.hr/o-agenciji/o-agenciji/o-nama/> , pristupljeno 30.05.2023.

učenja ⁷⁸. Poznata je i po organiziranju Tjedna cjeloživotnog učenja a zamisao je informirati građane o mogućnosti sudjelovanja u cjeloživotnom učenju te ih motivirati (Pervan, 2019). Agencija je poznata i po provođenju programa Curriculum GlobALE (Dijanošić i Popović). Važno je spomenuti i Agencija za mobilnost i programe EU (AMPEU) koja potiče mobilnost na europskom obrazovnom prostoru i uključenjem u programe Europske Unije kako bi se razvilo strukovno obrazovanje odraslih, a širi i informacije o rezultatima programa cjeloživotnog učenja (MZO, 2013). Za razliku od Hrvatske, u Bosni i Hercegovini, nema institucije koja širi rezultate programa cjeloživotnog učenja.

U Bosni i Hercegovini postoji Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, koja, između ostalog, prati koliko je kvalitetno i kakvi su standardi srednjeg stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih (Tubić, 2019). Agencija se nalazi u Mostaru, a u Sarajevu te u Banja Luci se nalaze dvije područne jedinice, a njihov odjel se bavi razvijanjem stručnog obrazovanja i obuke, razvijanja obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja ⁷⁹. Značajna je i po tome što je odredila koje osobe će biti kontakt osobe kako bi se implementirao EPALÉ te Europska agenda za obrazovanje odraslih (Fatić, 2016). Europskom agendom za obrazovanje odraslih se želi promovirati koncept cjeloživotnog učenja (Despotović, 2017).

Dok se u Hrvatskoj Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih bavi obrazovanjem odraslih na razini cijele države, i Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje u Bosni i Hercegovini to nastoji učiniti, međutim u Banja Luci se nalaze područne jedinice koje se direktnije bave obrazovanjem odraslih, dok su Agencije u Sarajevu i Mostaru nadležne za druga područja. S obzirom da se područne jedinice nalaze u Republici Srpskoj koja predstavlja poseban entitet postavlja se pitanje koliko aktivnosti Agencije imaju utjecaja na cjelokupan sustav obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. S obzirom na to da je Agencija partnerska organizacija EPALÉ, te da je Agencija provodila projekt Europska agenda za učenje odraslih, može se zaključiti da širi aktivnost obrazovanja odraslih na regionalnoj razini.

Nadalje, u Hrvatskoj se Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih bavi određenim aspektima sustava obrazovanja odraslih kojima se Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje u Bosni i Hercegovini ne bavi. To su nadzor nad stručnim radom ustanova za

⁷⁸ Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Promocija cjeloživotnog učenja. Preuzeto s <https://www.asoo.hr/projekti-i-suradnja/esf-projekti/promocija-cjelozivotnog-ucenja/>, pristupljeno 15.07.2023.

⁷⁹ Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. O Agenciji. Preuzeto s <https://aposo.gov.ba/hr/o-agenciji/#misiija-vizija>, pristupljeno 15.03.2023.

obrazovanje odraslih (MZO, 2013), promoviranje obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja, statističko praćenje, usavršavanje zaposlenih u sustavu obrazovanja odraslih (Živčić, 2015). Ono što je Agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih u Hrvatskoj te Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje u Bosni i Hercegovini zajedničko je praćenje sustava strukovnog obrazovanja.

U Bosni i Hercegovini postoji DVV International čiji se ured od 2000. godine nalazi u Sarajevu. U prvim godinama su aktivnosti bile usmjerene na upoznavanju javnosti sa andragoškom misli, promoviranju obrazovanja odraslih, povećanju ponude obrazovanja, a težilo se i tome da ova organizacija ostvari suradnju sa bitnim institucijama (Avdagić i Čerkez, 2020). Danas ova organizacija ima fokus na poticanju zapošljavanju, na podizanju svijesti o obrazovanju odraslih u BiH, o podržavanju marginaliziranih grupa društva⁸⁰. Posebno je značajno što je DVV počeo sa radom pet godina nakon rata u Bosni i Hercegovini kada su mnoge aktivnosti u području obrazovanja stagnirale te na taj način pokrenuo aktivnosti u području obrazovanja odraslih. Stoga možemo reći da, na neki način, DVV ima djelovanje koje Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje nema u toj mjeri. Velika uloga DVVI-a je u području razvijanja zakonodavstva na svim razinama vlasti u BiH. Važan podatak je i da surađuje sa Ministarstvom civilnih poslova, Ministarstvom obrazovanja Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstvom obrazovanja Republike Srpske, ministarstvima obrazovanja u kantonima i Odjelom za obrazovanje u okviru Vlade Brčko Distrikta te mnogim drugim školama, sveučilištima i organizacijama. Ovo nam ukazuje na važnost i jačinu DVVI-a u Bosni i Hercegovini koji može biti od značaja i za buduće korake u rješavanju problematike zakonodavstva.

⁸⁰ DVV International – Ured za BiH. Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/dvv-international/dvv-international-ured-za-bih>, pristupljeno 28.05.2023.

Tablica 8. Zaključak o institucijama nadležnim za obrazovanje odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

	Centralizacij a Sustava obrazovanja odraslih	Upravljanje obrazovanj em	Zastupanje i promoviranj e ustanova	Časopisi	Služba za zapošljavanj e
<i>Republika Hrvatska</i>	Centraliziran	MZO, ASOO, Hrvatski Sabor, Vlada, Hrvatski zavod za zapošljavanje	Hrvatsko andragoško društvo, Zajednica ustanova za obrazovanje odraslih	Andragoški glasnik (Hrvatsko Andragošk o društvo)	Hrvatski zavod za zapošljavanje
<i>Bosna i Hercegovin a</i>	Decentraliziran	Ministarstvo civilnih poslova, Agencija za predškolsko, osnovno, srednje obrazovanje	DVV	Obrazovanj e odraslih (DVV)	Agencija za rad i zapošljavanje

6.3. Zakonodavni okvir obrazovanja odraslih

Republika Hrvatska i Bosna i Hercegovina imaju drugačiji sustav upravljanja, dok je Hrvatska centralizirana država, Bosna i Hercegovina je decentralizirana država. U Hrvatskoj postoji 21 županija, a Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta, a to su entitet Federacije Bosne i Hercegovine, entitet Republike Srpske te Brčko Distrikt te je samim tim sustav obrazovanja odraslih u ovoj državi jako različit. U Hrvatskoj je zakon o obrazovanju odraslih na razini cijele države a Bosni i Hercegovini postoji veliki broj zakona o obrazovanju odraslih, za svaku administrativnu jedinicu posebno.

Što se tiče nekih naznaka zakonske regulative obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj, ona je vezana za 20. stoljeće. Počela je 1919. godine međutim tek deset godina kasnije, 1929. godine je donesen Zakon o narodnim školama. Činilo se da je obrazovanje odraslih na taj način u pravnom smislu riješilo svoj status, no to nije bio slučaj (Lavrnja & Pongrac, 2001). Nadalje, reguliranje osnovnog obrazovanja odraslih zakonskim okvirom je bilo 1964. godine, potom prošireni zakon 1974. godine, 1980. godine Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju i 2008. godine Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Strugar, 2018). Ipak, 2004. godine je od strane Vlade Republike Hrvatske donešena Strategija obrazovanja odraslih pa tada obrazovanje odraslih postaje dio obrazovnog sustava kojem je temelj cjeloživotnog učenje. Unutar njega se zahtijeva priznavanje znanja, vještina i sposobnosti koje su se stekle neformalnim i informalnim učenjem (Šutalo, 2006).

Dok u Hrvatskoj možemo vidjeti naznake zakonskog okvira već 1919. godine, potom reguliranje osnovnog obrazovanja odraslih 1964. godine, a obrazovanje odraslih kao dio obrazovnog sustava 2004. godine, u Bosni i Hercegovini se tek 2003. godine spominje obrazovanje odraslih i to u Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH. Prema tom zakonu se obrazovanje odraslih uključuje profesionalnu obuku, dokvalifikacije, prekvalifikacije te druge aktivnosti koje omogućuju cjeloživotno učenje a detaljnije će biti regulirano zakonima kantona, entiteta te Brčko Distrikta BiH (FMON, 2003: čl. 20). Što se tiče zakonske regulative, u Hrvatskoj je 2007. godine donesen Zakon o obrazovanju odraslih, dok je u Bosni i Hercegovini dvije godine poslije, točnije 2009. godine donesen Zakon o obrazovanju odraslih ali ne na državnoj razini, već samo u Republici Srpskoj. Zakon o obrazovanju odraslih Unsko – Sanskog kantona je donesen 2013. godine, Zakon o obrazovanju odraslih Zeničko – dobojskog kantona 2014. godine, te ostali Zakoni

u godinama koje slijede. Primjerice, Zakon o obrazovanju odraslih Posavskog kantona je donesen tek 2019. godine.

Kad u nekoj administrativnoj jedinici nije postojao Zakon o obrazovanju odraslih, zamjenjivali su ga zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju (Isanović Hadžiomerović, 2016). U Hrvatskoj Zakon o obrazovanju odraslih iz 2021. godine razlikuje formalno, neformalno i informalno učenje (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021), a u Bosni i Hercegovini i u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu svi zakoni razlikuju formalno i neformalno obrazovanje, informalno te samostalno učenje odraslih (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Dok je u Hrvatskoj postojao dokument pod nazivom Strategija obrazovanja odraslih donesen 2004. godine te Akcijski plan provedbe Strategije obrazovanja odraslih na osnovu kojeg se može uvidjeti što je obrazovanje odraslih i što su mu načela, u vrijeme donošenja Zakona o obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini nije bila ista politika.

U vrijeme donošenja prvog zakona o obrazovanju odraslih Republike Srpske 2009. godine nije bilo okvira na razini Bosne i Hercegovine koji bi bio od važnosti za donošenje Zakona o obrazovanju odraslih (Tubić, 2019). S obzirom da se nije mogao formulirati okvirni zakon o obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini, nastao je dokument pod nazivom Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini 2014. godine (Isanović Hadžiomerović, 2016) te on predstavlja dogovoreni okvir a njime obrazovne i druge vlasti razvijaju politike te zakonodavstvo u obrazovanju odraslih, a cilj mu je poboljšati te uskladiti obrazovnu i kvalifikacijsku strukturu stanovništva, povećati razinu zaposlenosti (Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, 2014; ALDI & CCI, 2014).

Kada je urađena komparacija Zakona sa dokumentom Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih, utvrdilo se da odstupanja od Principa nisu velika, ali je problem to što su se u nekim administrativnim jedinicama polovično usvojili podzakonski akti, a u nekima nisu nikako. Zakoni koji su donešeni na takav način mogu otežati rad organizatorima obrazovanja odraslih te polaznicima, te stvarati konkurenciju (Miljković i Tubić, 2019), ali pozitivno je što je u nekoliko

administrativnih jedinica počeo proces mijenjanja zakona o obrazovanju odraslih, podzakonskih akata i donošenje relevantnih strategija⁸¹.

U Hrvatskoj postoji ukupno šest pravilnika koji detaljnije uređuju obrazovanje odraslih. Nakon što se usvojio Zakon o obrazovanju odraslih 2021. godine, plan je bio usvajanje pravilnika zbog priznavanja i vrednovanja prethodnog učenja (EURYDICE, 2023b). Do danas su usvojena tri nova pravilnika. To je, prvo, Pravilnik o standardima i normativima za izvođenje programa obrazovanja odraslih. Drugi pravilnik je Pravilnik o načinu vanjskog vrednovanja ustanova za obrazovanje odraslih i skupova ishoda učenja te načinu rada i imenovanja povjerenstva za prigovore na izvješće o vanjskom vrednovanju. Treći pravilnik je Pravilnik o kriterijima za odabir kompetencija potrebnih za rad, za odabir pružatelja usluga i za dodjelu vaučera polaznicima formalnog ili neformalnog obrazovanja odraslih. Za razliku od Hrvatske, u Bosni i Hercegovini postoji veliki broj pravilnika što nije neobično s obzirom da u Bosni i Hercegovini postoji dvanaest administrativnih jedinica. Međutim, prednost u ovom slučaju je za Hrvatsku, jer ovi Pravilnici proširuju odredbe koje postoje u Zakonu o obrazovanju odraslih te ovi Pravilnici vrijede u cijeloj zemlji dok u Bosni i Hercegovini to nije slučaj. Međutim, u Hrvatskoj se još nije donio pravilnik koji je bio planiran.

Kada govorimo o važnim dokumentima Bosni i Hercegovini, u istom razdoblju kada je donesen dokument “Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini”, donesen je i dokument pod nazivom “Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2014. – 2020.”. Uz pomoć ovog dokumenta mogu surađivati institucije, organi i pojedinci na svim razinama vlasti u BiH (Avdagić, 2016).

Zbog usklađenosti zakona o obrazovanju odraslih na nižim razinama obrazovnih vlasti, bilo je obvezno da sve administrativne jedinice svoje zakonodavstvo usklade sa Strateškom platformom. Bez obzira na to, na državnoj razini još uvijek ne postoji okvirni zakon o obrazovanju odraslih (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). S obzirom na to da Strateška platforma

⁸¹ Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine (2023). Informacija o statističkim pokazateljima u obrazovanju za 2022. godinu.

Preuzeto s http://www.mcp.gov.ba/attachments/en_Migrirani_dokumenti/Sektor/Obrazovanje/Obrazovanje-ostalo/Informacija_o_statistickim_pokazateljima_u_obrazovanju_u_BiH_u_2022_godini.pdf

ističe 2020. godine, prema odluci Ministarstva civilnih poslova donijeti će se novi strateški dokument koji će biti uputa za područje obrazovanja odraslih u sljedećih nekoliko godina (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Strateška platforma još uvijek nije donešena. Također, i Nacrt Zakona o principima obrazovanja odraslih u Federaciji Bosne i Hercegovine iz 2014. godine nikada nije usvojen (Isanović Hadžiomerović, 2016).

Nadalje, Osnove kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini predstavljaju dokument iz 2011. godine koji je urađen kao podrška vrednovanju i priznavanju onih kompetencija koje su se stekle neformalnim i informalnim učenjem (CEDEFOP, 2019). Četiri godine poslije je usvojen Akcijski plan za razvoj i provedbu Kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini međutim on do danas nije u potpunosti proveden, a za njegovo povezivanje sa Europskim kvalifikacijskim okvirom treba još rada u tom području (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Dok u Hrvatskoj ne postoje dokumenti koji su trebali biti donešeni ali nisu, ili dokumenti koji nikada nisu usvojeni, u Bosni i Hercegovini to možemo uočiti.

U Hrvatskoj postoji Zakon o hrvatskom kvalifikacijskom okviru a jedan od njegovih načela je izgradnja sustava koje priznaje i vrednuje neformalno i informalno učenje (Zakon o hrvatskom kvalifikacijskom okviru, 2013). Također, postoji i Zakon o strukovnom obrazovanju kojim se propisuje da se ispitima mogu dokazati kompetencije koje su stečene kroz neformalno i informalno učenje (MZO, 2013), te Zakon o agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. U Bosni i Hercegovini ne postoji nijedan ovakav zakon ali u Bosni i Hercegovini postoji dokument “Osnove kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini” iz 2011. godine te se mogu vidjeti sličnosti sa Zakonom o hrvatskom kvalifikacijskom okviru iz Hrvatske što se tiče cilja razvijanja sustava priznavanja prijašnjeg formalnog, neformalnog i informalnog učenja. Međutim, iako ne postoji zakon o strukovnog obrazovanju, postoji Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2007. – 2013. godine te noviji dokument na razini države a to je Poboljšanje kvalitete i važnosti strukovnog obrazovanja i obuke u BiH – na osnovi zaključaka iz Rige – 2021. – 2030. godine.

U Hrvatskoj je bilo potrebno uraditi promjene pa je donesen novi Zakon o obrazovanju odraslih 2021. godine gdje je navedeno da je potrebno poboljšati priznavanje prethodnih znanja i vještina koje su se stekle neformalnim i informalnim učenjem (MZO, 2021). Novim zakonom je došlo do formalnih programa u cilju stjecanja mikro-kvalifikacija ali i boljim instrumentima za priznavanje

prethodnog neformalnog i informalnog učenja (EURYDICE, 2023a). Dakle, navedenim zaključujemo da u još jednom dokumentu, sustav obrazovanja odraslih u Hrvatskoj ide u smjeru priznavanja neformalno i informalno stečenih znanja i vještina dok u Bosni i Hercegovini to nije slučaj.

Što se tiče novijih dokumenata koji su doneseni u Hrvatskoj, postoji Strateški plan za razdoblje 2020.-2022. godine kojemu je cilj razvijanje fleksibilnog i inkluzivnog strukovnog obrazovanja i osposobljavanja, poboljšanje metoda učenja i poučavanja, partnerstva svih subjekata, nastavak financiranja osnovnog obrazovanja odraslih, promocije cjeloživotnog učenja, provođenje projekata (MZO, 2019). Također, postoje još dva dokumenta. Prvi je Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine, a ovim dokumentom se želi poboljšati kvaliteta i relevantnost programa obrazovanja odraslih. Drugi dokument je Strategija digitalne Hrvatske za razdoblje do 2032.godine (EURYDICE, 2023h).

U Bosni i Hercegovini noviji dokument predstavlja “Strategija obrazovanja odraslih u Republici Srpskoj za razdoblje 2021.- 2031., a cilj je unaprjeđivanje sustava obrazovanja odraslih, povećanje zaposlenosti, i drugo⁸². Ova Strategija je vezana samo za Republiku Srpsku, što nije od značaja, jer je to samo dio Bosne i Hercegovine, a u Hrvatskoj se Strateški plan za razdoblje 2020.-2022., Nacionalna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine te Strategija digitalne Hrvatske za razdoblje do 2032. godine odnose na cijelu državu.

Međutim, noviji dokument “Poboljšanje kvalitete i važnosti strukovnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini – na osnovi zaključaka iz Rige – 2021. – 2030. predstavlja korak naprijed jer se njime ukazuje na važnost partnerstva, inovacija u strukovnom obrazovanju i obuci te teži ubrzanju europskog puta Bosne i Hercegovine (MCP, 2021). Međutim, malu prednost dajemo Hrvatskoj jer je vrlo upitno postoje li naznake za obrazovanje odraslih na državnoj razini u Bosni i Hercegovini.

⁸² Vlada Republike Srpske. Obrazovanje odraslih. Preuzeto s <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/Pages/obrazovanjeodraslih.aspx> , pristupljeno 24.05.2023.

Tablica 9. Zaključak o zakonodavnom okviru obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

	Administrativno uređenje	Postojanje Zakona	Novi Zakon o obrazovanju odraslih
Republika Hrvatska	21 Županija	Na razini države	2021.godina
Bosna i Hercegovina	Dva Entiteta i Brčko Distrikt	Za svaku administrativnu jedinicu posebno	2021.godina (samo za Republiku Srpsku)

6.4. Financiranje obrazovanja odraslih

Postoji razlika u politici financiranja obrazovanja odraslih između Hrvatske i Bosne i Hercegovine. U Hrvatskoj se u državnom proračunu osiguravaju sredstva za provedbu osnovnog obrazovanja odraslih te za jednostavnije poslove u zanimanjima, a za provedbu ovih programa se mogu osigurati sredstva i iz drugih izvora (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 1 i 3). Financijska sredstva za provođenje ostalih programa obrazovanja i programa vrednovanja se mogu osigurati u državnom proračunu, proračunima jedinica lokalne i područne samouprave. Financiranje se može ostvariti i od strane poslodavaca, polaznika, pristupnika i drugih izvora, a pozivom ili u obliku vaučera se financijska sredstva dodjeljuju (Zakon o obrazovanju odraslih, čl. 2. i 4). Za razliku od Hrvatske, u Bosni i Hercegovini se također obrazovanje odraslih financira iz proračuna, od strane poslodavaca, polaznika, ali se navode i sredstva Europske Unije (Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini, 2014). U Hrvatskoj postoje dodjeljivanja putem vaučera što u Bosni i Hercegovini nije slučaj. Također, u Zakonu o obrazovanju odraslih iz 2021. godine se ne navodi financiranje putem sredstava Europske Unije. Nadalje, u Hrvatskoj se sredstva za provođenje osnovnog obrazovanja odraslih osiguravaju u državnom proračunu, a analiziranjem zakona o obrazovanju odraslih svih administrativnih jedinica Bosne i Hercegovine smo došli do zaključka da nije u svim administrativnim jedinicama besplatno

osnovno obrazovanje odraslih. Primjerice, u Kantonu 10 nije omogućeno besplatno pohađanje osnovnog obrazovanja odraslih, za Posavski Kanton nije navedeno na koji način se financira osnovno obrazovanje odraslih, a u Zapadnohercegovačkom Kantonu je ono omogućeno samo osobama do 18. godine života. S obzirom na ove informacije, Hrvatskoj možemo dati prednost što se tiče ovog segmenta.

Kad govorimo o nadziranju financiranja programa obrazovanja odraslih koje financira država, za to je u Hrvatskoj nadležno Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Što se tiče nadziranja financiranja ustanova za obrazovanje odraslih, osnivači, tj. jedinice lokalne i područne samouprave su odgovorni, a osnivači nadziru financiranje ukoliko su u pitanju osnivači koji su fizičke ili pravne osobe (EURYDICE, 2023c). Za razliku od Hrvatske, u Bosni i Hercegovini su za obrazovanje odraslih zajedno odgovorne jedinice lokalne samouprave, zaposlenici, poslodavci, udruženja, pojedinci, privredne i stručne asocijacije, naučne institucije i obrazovne institucije. U kantonima je za nadzor nadležno ministarstvo obrazovanja, a u Republici Srpskoj Zavod za obrazovanje odraslih koji provodi stručni i upravni nadzor (EURYDICE, 2018a). U Hrvatskoj postoje određena europska sredstva te natječaji koje objavljuju Ministarstva (Žiljak, 2018). Također, u Hrvatskoj je postojao program pod nazivom “Nacionalni program Za Hrvatsku pismenost: Put do poželjne budućnosti uz Desetljeće pismenosti” (2003. – 2012.) kojim je bilo omogućeno besplatno završavanje osnovnog obrazovanja, putem vaučera. Osoba je mogla sebi odabrati ustanovu i program koji želi pohađati (Strugar, 2018). Korak naprijed za sustav obrazovanja odraslih predstavlja i to što je uvođenjem Zakona o obrazovanju odraslih 2021. počelo financiranje polaznika putem vaučera koje dodjeljuje Hrvatski zavod za zapošljavanje (MZO, 2021). Pozitivno je i to što sve nezaposlene i zaposlene osobe koje imaju navršених 15 godina života mogu koristiti vaučere⁸³. Za razliku od Republike Hrvatske, u Bosni i Hercegovini ne postoje vaučeri te ne postoje javni natječaji objavljeni od strane ministarstava za nepovratna sredstva ili fondovi za projekte koji bi olakšali financiranje obrazovanja odraslih (Isanović, Hadžiomerović i sur., 2022). Čak je i prije desetak godina u Republici Srpskoj bio vrlo mali broj polaznika osnovnog obrazovanja odraslih zbog financijskih teškoća (Leho, 2012). Danas, u Republici Srpskoj obrazovanje odraslih najčešće financiraju polaznici ili Zavod za zapošljavanje (Uremević i

⁸³ Hrvatski zavod za zapošljavanje (2023). O Vaučeru. Preuzeto s <https://vaučeri.hzz.hr/vaučeri-besplatno-stjecanje-vjestina/>, pristupljeno 16.08.2023.

Tatarević, 2020). Pozitivan primjer je to što je Zavod za zapošljavanje dopustio kroz Program obuka, dodatnih obuka i prekvalifikacija provedbu Akcijskog plana za zapošljavanje (Isanović, Hadžiomerović i sur.,2022) a u Federaciji BiH, Federalni zavod za zapošljavanje i kantonalne službe provode određene mjere aktivne politike zapošljavanja a usmjerene su na poslodavce, nezaposlene osobe te studente (ILO, 2021).

Nekoliko važnih projekta je provedeno 2021. godine od strane Federalnog ministarstva obrazovanja i znanosti a odnose na obuke i usavršavanja odraslih osoba (MFT, 2021). Pozitivno je i to što ILO, Europska komisija i DVV financiraju veliki broj programa obrazovanja odraslih u sklopu formalnog obrazovanja (Isanović, Hadžiomerović i sur.,2022). Područje financiranja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini se od prošle godine pogoršalo, a prema Nahli – Centru za edukaciju i istraživanje to je zbog mijenjanja prioriteta od strane Vlade te manjka financijskih sredstava (EAEA, 2022).

Međutim, bez obzira na navedene podatke vezano za financiranje iz javnog proračuna i putem drugih izvora, u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini financiranje obrazovanja odraslih se najbolje ogleda u sljedećim podacima.

Prema podacima ASOO-a, čak 61% polaznika samo financira svoje obrazovanje. Samo 18% financiraju poslodavci, 9% Hrvatski zavod za zapošljavanje, 4% županije, 2% gradovi i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (Pavkov, 2016). Također, podaci iz 2020. godine pokazuju da čak 87% osoba samostalno financira stjecanje srednje stručne spreme, a 89,6% financira svoju prekvalifikaciju (EURYDICE, 2023d). U Bosni i Hercegovini polaznici većinu programa financiraju sami, i to čak 68%, dok je iz proračuna, Službi za zapošljavanje, općina ili ministarstva obrazovanja financirano 6%, donatori 17%, a preduzeće 9%. Programi su vezani za formalno osnovno i srednje obrazovanje a odvija se u privatnim ili državnim školama za obuku i stručno usavršavanje. U 73% slučajeva polaznici financiraju obuke te programe stručnog obrazovanja, a ostale programe službe za zapošljavanje, firme ili donatori (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022)

Tablica 10. Zaključak o financiranju obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

	Osiguranje sredstava za provođenje financiranja obrazovanja odraslih	Provođenje osnovnog obrazovanja odraslih	Način koji polaznici financiraju obrazovanje odraslih	Postojanje vaučera
Republika Hrvatska	-državni proračun -proračun jedinica lokalne i područne samouprave -poslodavci, polaznici, pristupnici	Besplatno	Najčešće samostalno	Da
Bosna i Hercegovina	-proračun -poslodavci -polaznici -sredstva EU	Nije besplatno u svim administrativnim jedinicama	Najčešće samostalno	Ne

6.5. Pružatelji usluga i programi obrazovanja odraslih

U Republici Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini vrijedi isto pravilo vezano za ustanove koje mogu provoditi obrazovanje odraslih i uvjeti za izvođenje programa. U Republici Hrvatskoj one ustanove koje imaju registriranu djelatnost obrazovanja odraslih i ispunjavaju uvjete mogu provoditi obrazovanje odraslih (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 4), a u Bosni i Hercegovini je također važno da je djelatnost obrazovanja registrirana i važno je da ispunjavaju uvjete koje su propisali nadležni organi za obavljanje djelatnosti (EURYDICE, 2021b). Ako ustanova u Republici Hrvatskoj ima namjeru izvoditi program obrazovanja ili program vrednovanja, mora ispunjavati uvjete koji su propisani standardima i normativima za izvođenje programa obrazovanja ili programa vrednovanja. Ispunjeni trebaju biti i materijalni, kadrovski, tehnički, zdravstveni i ekološki uvjeti (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 8). U Bosni i Hercegovini je važno je da

su ispunjeni normativi i standardi u smislu higijenskih, tehničkih, kadrovskih, prostornih, materijalnih te drugih uvjeta (EURYDICE, 2021b). Nadalje, svaka administrativna jedinica ima svoje pravilnike i standarde, što u Hrvatskoj nije slučaj već se pravilnici i standardi odnose na cijelu državu.

U Republici Hrvatskoj je poprilično široka mreža ustanova koje mogu provoditi obrazovanje odraslih. To su ustanove koje su osnovane samo radi obavljanja obrazovanja odraslih, školske ustanove, visoka učilišta, ustanove koje uz obavljanje obrazovanja odraslih, obavljaju i druge djelatnosti (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 4). Također, to mogu biti i centri za obrazovanje u poduzećima, autoškole, sportski klubovi, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Hrvatska zajednica pučkih otvorenih učilišta, Andragoški centar, Hrvatsko andragoško društvo, Hrvatska gospodarska komora, Zajednica ustanova za obrazovanje odraslih, političke stranke, udruge poslodavaca, nevladine organizacije (Kušić, Vrcelj, & Zovko, 2016). Ustanove koje mogu provoditi programe neformalnog obrazovanja su knjižnice, muzeji, centri za kulturu, sindikalne organizacije, udruge povezane s Katoličkom crkvom, neformalni programi koje organiziraju kompanije za svoje zaposlenike (EURYDICE, 2023e). U Bosni i Hercegovini je mreža pružatelja usluga obrazovanja odraslih šira. Sličnost između ove dvije zemlje se ogleda u tome što i u Republici Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini školske ustanove, visoka učilišta, centri za obrazovanje u poduzećima, autoškole, zavodi za zapošljavanje mogu biti pružatelji usluga obrazovanja odraslih.

Kada govorimo o ustanovama obrazovanja odraslih, u Republici Hrvatskoj postoji puno više ustanova koje nude usluge obrazovanja odraslih nego u Bosni i Hercegovini. Davne 1996. godine je bilo 339 nositelja obrazovanja odraslih, 197 javnih i privatnih škola, 79 otvorenih i narodnih sveučilišta, 15 centara za kulturu, 48 javnih i privatnih škola stranih jezika (Petričević, 1997. prema Žiljak, 2018). Taj broj se kasnije povećao, stoga su 2010. godine bile čak 433 ustanove za obrazovanje odraslih (Vinković, Vučić, & Živčić, 2016), a u 2021. godini prema AZUP-u 642 ustanove za obrazovanje odraslih (EURYDICE, 2023e). U Bosni i Hercegovini je znatno manje ustanova za obrazovanje odraslih u usporedbi sa Republikom Hrvatskom. Težak je zadatak procijeniti točan broj, ali prema Uredu DVVI-a u Bosni i Hercegovini postoji više od 150 institucija i organizacija. Vrlo su stroga pravila za upisivanje institucije ili organizacije u registar stoga se pružatelji usluga susreću s preprekama te zahtijevaju središnje zakonske odredbe

(Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Broj pružatelja se smanjio, s obzirom na pandemiju COVID-19, a povećali su se i troškovi učenja (EAEA, 2022).

Prema AZUP-u, u Hrvatskoj se 35% ustanova nalazi u Zagrebu i Splitsko – Dalmatinskoj Županiji. Postavlja se pitanje dostupnosti, pitanje provođenja obrazovnog procesa i kvalitete (Vinković, Vučić, & Živčić, 2016). Dakle, neravnomjerna raspoređenost ustanova u Republici Hrvatskoj predstavlja problem. Izazov je i sustav kvalitete koji nije definiran, a sa kojim bi postojalo kvalitetno obrazovanje koje bi bilo usmjereno na potrebe pojedinca (MZO, 2021). U Bosni i Hercegovini također postoji izazov osiguranja kvalitete. Privatne ustanove, za razliku od državnih ustanova, ne ovise o javnom proračunu, međutim neke privatne škole su zatvorene iz razloga što nije bilo primjene standarda kvalitete (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). U Bosni i Hercegovini je problem i decentralizacija. Primjerice, Kanton Sarajevo ima 27 pružatelja usluga obrazovanja odraslih, Tuzlanski kanton 26 programa, a Republika Srpska čak 725 programa (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). U Hrvatskoj postoji 11 000 programa obrazovanja (MZO, 2021), puno više programa nego u Bosni i Hercegovini.

U Republici Hrvatskoj su ustanove obvezne voditi evidenciju o svakom provedenom skupu ishoda učenja putem NISOO-u, sustava koji sadrži informacije o ustanovama, programima obrazovanja i programima vrednovanja. Sadrži informacije i o polaznicima, pristupnicima, andragoškim voditeljima i nastavnicima u obrazovanju odraslih ali i drugim važnim podacima vezano za stanje i razvoj sustava obrazovanja odraslih (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021: čl. 2). U Bosni i Hercegovini također postoji sličan sustav, pod nazivom ISKOOM – Informacijski sustav za kontrolu obrazovanja i monitoring. Putem njega su pregledno registrirani svi podaci o programima i pružateljima usluga obrazovanja odraslih (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Krajem 2009. godine je počelo vođenje evidencije Andragoškog zajedničkog upisnika podataka – AZUP-a (Vinković, Vučić, & Živčić, 2016), a razvijen je u skladu sa Zakonom o obrazovanju odraslih iz 2007. godine i Pravilnikom o evidencijama u obrazovanju odraslih iz 2008. godine⁸⁴.

Dakle, razvijen je puno ranije nego u Bosni i Hercegovini gdje je to počelo tek 2019. sa ISKOOM sustavom. Sustav NISOO-u Republike Hrvatske je ipak precizniji od sustava ISKOOM u Bosni i Hercegovini s obzirom na nabrojane podatke koje sadrži o sustavu obrazovanja odraslih. Također,

⁸⁴ Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Andragoški zajednički upisnik podataka (AZUP). Preuzeto s <https://www.asoo.hr/obrazovanje/obrazovanje-odraslih/azup/>, pristupljeno 08.06.2023.

ISKOOM se dosad uveo u samo četiri kantona, što predstavlja izazov za pregled obrazovanja odraslih te funkcioniranje obrazovanja odraslih u cijeloj državi.

Programi koji se provode u sustavu obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj su programi obrazovanja i programi vrednovanja (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 10), a u Bosni i Hercegovini postoje formalni i neformalni programi obrazovanja odraslih (EURYDICE, 2017). Razlika je u tome što je program obrazovanja formalni program obrazovanja odraslih s ciljem stjecanja kvalifikacije, a program vrednovanja također formalni program ali se prema njemu vrednuju skupovi ishoda učenja znanja i vještina stečenih neformalnim i informalnim putem (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 2), dok u Bosni i Hercegovini takav program ne postoji. Postavlja se pitanje hoće li se moći i razviti s obzirom na zakonodavni okvir koji ne postoji na državnoj razini.

Kada govorimo o vrsti programa obrazovanja, najviše je programa osposobljavanja i to 53,5% i programa prekvalifikacija je 25,7%. Nadalje, programa usavršavanja je 10%, programa stjecanja srednje stručne spreme 5,5%, programa učenja stranih jezika 2,3%, programa osnovnog školovanja odraslih je 0,9% i 0,4% je programa stjecanja srednje školske spreme i programa niže stručne spreme (ASOO, 2020). Za razliku od Hrvatske, gdje postoje informacije o programima osnovnog školovanja odraslih i srednjeg obrazovanja odraslih što je vrlo važno, za Bosnu i Hercegovinu postoje informacije ali za druge programe. Programa stručnog usavršavanja je 80%, stručnog usavršavanja je 15%, a 5% je stručnog usavršavanja i blagostanja (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Postavlja se pitanje što je sa podacima za pohađanje osnovnog obrazovanja odraslih za Bosnu i Hercegovinu.

Dok su u Republici Hrvatskoj programi najčešće iz područja ekonomije, poslovne administracije i trgovine, geodezije, graditeljstva te uslužnih djelatnosti (ASOO, 2020), u Bosni i Hercegovini, kao i u Hrvatskoj, postoje programi ekonomije i ugostiteljstva koji se najčešće provode. Uz to su najčešće zastupljeni programi zdravstvene zaštite i inženjerstva a najmanje programi kemije, poduzetništva, prava (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Pozitivno je to što CEI Nahla – Centar za edukaciju i istraživanje želi povećati broj programa (EAEA, 2022). Što se tiče samog završetka programa, u Hrvatskoj se pri završetku programa dodjeljuje javna isprava a ustanova je može izdati pod uvjetom da ima rješenje Ministarstva o izvođenju programa obrazovanja ili programa vrednovanja (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 2). U Bosni i Hercegovini polaznik obrazovanja odraslih pri završetku obuke dobiva uvjerenje

koje može biti priznato javno ako je program odobrilo nadležno ministarstvo obrazovanja (Ćurković, 2017).

Oblici nastave koji su zastupljeni u obrazovanju odraslih u Hrvatskoj su redovita nastava, konzultativno – instruktivna nastava, dopisno – konzultativna nastava i nastava na daljinu (Zakon o obrazovanju odraslih, 2021, čl. 11), a u Bosni i Hercegovini su također zastupljeni ovi oblici nastave, međutim provodi se i praktičan rad, otvorena nastava, telenastava i multimedijaska nastava.

Tablica 11. Zaključak o programima i pružateljima obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

	Koje ustanove mogu provoditi obrazovanje odraslih?	Donošenje sustava za podatke o obrazovanju odraslih	Dostupnost ustanova	Novosti	Preporuke
Republika Hrvatska	One koje imaju registriranu djelatnost obrazovanja odraslih i ispunjavaju uvjete	NISOO – 2009. godine	Najveći broj ustanova je u Zagrebu i Splitu	Program vrednovanja skupova ishoda učenja stečenih neformalnim i informalnim putem	-Riješiti dostupnost obr.odr.u većim gradovima -Promocija obrazovanja odraslih
Bosna i Hercegovina	One kojima je djelatnost registrirana, važno je da ispunjavaju uvjete	ISKOOM – 2019.godine	Izazov su razlike u broju programa između administrativnih jedinica	CEI – Nahla želi povećati broj programa	-Urediti zakonodavni okvir na državnoj razini -Promocija obrazovanja odraslih

6.6. Participacija stanovništva u obrazovanju odraslih i prepreke za sudjelovanje

U obje države je veliki broj nezaposlenih ljudi što predstavlja problem. U Hrvatskoj je u 2023. godini čak 111 980 nezaposlenih osoba, a u Bosni i Hercegovini je u istoj godini 365 072 nezaposlenih osoba. Međutim, u Republici Hrvatskoj se taj broj smanjio gledajući podatke od 2008. do 2022. godine. Bosna i Hercegovina ima veliki broj nepismenih ljudi, čak 89 794 osobe, te je to najveći broj nepismenih ljudi uspoređujući je sa susjednim državama. Ovo nam može ukazati na značaj uključivanja nepismenih osoba u formalno obrazovanje odraslih. Nadalje, u Hrvatskoj problem predstavlja to što je prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, veliki postotak nezaposlenih osoba sa završenom samo osnovnom školom, završenom srednjom školom za zanimanja do 3 godine i školama za KV i VKV radnike, srednjom školom za zanimanja u trajanju od 4 i više godina i gimnazijom. Ovo nam također može biti značajan podatak da bi tu skupinu odraslih ljudi trebalo usmjeriti prema obrazovanju odraslih.

U Hrvatskoj problem predstavlja to što ustanove ne prijavljuju polaznike formalnih programa obrazovanja odraslih redovno pa Agencija nema potpuni broj upisanih polaznika (Pavkov, 2015), a u Bosni i Hercegovini je problem praćenje i analiziranje participacije stanovništva u programima obrazovanja odraslih (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022). Hrvatska do 2021. godine nije bila učesnik PIAAC (EURYDICE, 2023f). Prednost u ovom slučaju dajemo Hrvatskoj, s obzirom na to da Bosna i Hercegovina još uvijek nije učesnik ovog programa (Isanović Hadžiomerović, Pfanzelt, & Pfanzelt, 2022).

Za Republiku Hrvatsku postoje podaci od 2007. godine za participaciju stanovništva u obrazovanju odraslih te za 2020. godinu, za razliku od Bosne i Hercegovine gdje ti podaci postoje samo za 2017. godinu. U Hrvatskoj je u 2007. godini vrlo malo osoba, samo 4,5% sudjelovalo u oblicima formalnog obrazovanja, 18,4% neformalnom obrazovanju te 44,6% informalnom obrazovanju (Pavkov, 2015). Prema anketi radne snage, 2012. godine je vrlo nizak udio osoba koje sudjeluju u obrazovanju, usavršavanju ili osposobljavanju, samo 2,4% (MZO, 2013). U programima obrazovanja odraslih je u 2013. godini sudjelovalo 2.04 % osoba, a u 2014. godini 1,46% osoba (Pavkov, 2015). Hrvatska se nalazi na dnu ljestvice Europske Unije prema podacima iz 2015. godine. U starosnoj dobi od 25 do 64 godine, osobe koje su sudjelovale u usavršavanju ili obrazovanju je 3,1% (ASOO, 2017). U 2017. godini je provedeno detaljnije istraživanje o

participaciji stanovništva u obrazovanju odraslih od strane Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Cilj je bio utvrditi koliko osoba od 25.-64. godine sudjeluje u obrazovanju odraslih, međutim većina sudionika programa formalnog i neformalnog obrazovanja su osobe do 40 godina. Polaznici su većinom zaposlene osobe, osobe iz urbane sredine, osobe sa školskom spremom višom od srednjoškolskog stupnja. Rezultati su pokazali da je 34% građana u dobi između 25 i 64 godine sudjelovalo u programima formalnog i neformalnog obrazovanja odraslih. U programima formalnog obrazovanja je sudjelovalo 6,4%, neformalnog obrazovanja 31,6% , a 68,8% informalnog učenja (ASOO, 2017). U Bosni i Hercegovini je u 2017. godini prvi put provedena Anketa o obrazovanju odraslih a njome se željelo ispitati koliko su osobe u dobi od 25 – 64 godine sudjelovale u formalnom, neformalnom i informalnom učenju. Za razliku od Hrvatske, u Bosni i Hercegovini je manje osoba sudjelovalo u formalnom obrazovanju i to 2,2 %, u neformalnom obrazovanju također manje osoba, samo 6,9%, a u informalnom obrazovanju 74,7%.⁸⁵. Dakle, u informalnom obrazovanju je sudjelovao malo veći postotak osoba nego u Hrvatskoj, gdje je sudjelovanje 68,8% (ASOO, 2017).

U Bosni i Hercegovini ne postoje informacije za osobe s završenim osnovnim obrazovanjem te nedostatkom osnovnog obrazovanja o sudjelovanju u formalnom obrazovanju. Također, vrlo malo osoba sa završenim osnovnim i srednjim obrazovanjem sudjeluje u neformalnom obrazovanju. Također, veći je postotak osoba sa završenim visokim obrazovanjem koji sudjeluju u informalnom učenju od onih sa osnovnim obrazovanjem i nižim te srednjim obrazovanjem.⁸⁶ Vrlo je malo i zaposlenih koji sudjeluju u obrazovanju odraslih (samo 14,3%), nezaposlenih je samo 4,3%, a neatkivnih 1,2% (DVV, 2021).

Što se tiče prepreka u participaciji stanovništva u obrazovanju odraslih, u obje zemlje su navedene neke slične prepreke. Primjerice, u Hrvatskoj i za formalne i za neformalne programe su to visoki troškovi, obiteljske obveze, udaljenost, zdravstveni problemi. U Bosni i Hercegovini se također navode te prepreke. Međutim, u Hrvatskoj se navode pojava drugih prioriteta u životu,

⁸⁵ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018a). Demografija i socijalne statistike – Anketa o obrazovanju odraslih. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2018/EDU_02_2017_Y1_0_BS.pdf , pristupljeno 13.04.2023.

⁸⁶ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018a). Demografija i socijalne statistike – Anketa o obrazovanju odraslih. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2018/EDU_02_2017_Y1_0_BS.pdf , pristupljeno 13.04.2023.

poslovne obveze, zakašnjelost s prijavom, nedovoljna informiranost za formalne programe, dok za neformalne programe se navode također pojava drugih prioriteta te poslovne obveze. U Bosni i Hercegovini se navode još i manjak podrške poslodavaca, nezadovoljenje uvjeta za pohađanje programa, osobni razlozi, neprikladni programi, nepristupačnost internetu, negativno iskustvo u obrazovanju (ASOO, 2017; Anketa o obrazovanju odraslih, 2018).

Na to hoće li se pojedinac uključiti u neki oblik obrazovanja odraslih u velikoj mjeri utječe društvo i okolina. Ta dva faktora utječu na to koliko će pojedinac biti motiviran i koliko će potrebu imati sudjelovati u oblicima obrazovanja odraslih. S obzirom na to da društvo šalje poruke kroz medije, događaje i sl., a te poruke imaju razne oblike, pojedinac po tome prosuđuje smisao uključivanja u neki oblik obrazovanja odraslih te prosuđuje hoće li mu se to financijski isplatiti (Pavkov, 2015).

Tablica 12. Zaključak o participaciji stanovništva u obrazovanju odraslih i preprekama za sudjelovanje u obrazovanju odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

Republika Hrvatska	Promovirati cjeloživotno učenje	Istražiti je li se povećalo sudjelovanje osoba u obrazovanju odraslih s obzirom na vaučere	Osobe s niskim stupnjem obrazovanja uključiti u formalno obrazovanje	S obzirom na visoke troškove i udaljenost od programa , potrebno je ravnomjernije rasporediti ustanove za obrazovanje odraslih
Bosna i Hercegovina	Promovirati cjeloživotno učenje (veliki broj nepismenih ljudi, veliki broj osoba koje nisu sudjelovale u obrazovanju odraslih)	Urediti područje financiranja – nije u svim administrativnim jedinicama besplatno pohađanje osnovnog obrazovanja odraslih	Istražiti zbog čega mali broj nezaposlenih ljudi sudjeluje u obrazovanju odraslih	Istražiti zbog čega poslodavci ne podržavaju sudjelovanje u obrazovanju odraslih

7. ZAKLJUČAK

Komparativnom analizom prema odabranim relevantnim kriterijima - povijesni razvoj obrazovanja odraslih, institucije nadležne za obrazovanje odraslih, zakonodavni okvir obrazovanja odraslih, financiranje obrazovanja odraslih, programi i pružatelji obrazovanja odraslih, participacija stanovništva u obrazovanju odraslih i prepreke za sudjelovanje, uspoređeni su sustavi obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini radi dobivanja konkretnih informacija o razvitku i trenutnom stanju spomenutih sustava. Slijedom toga, dolazi se do sljedećih zaključaka.

Povijesni razvoj obrazovanja odraslih u Hrvatskoj je počeo puno ranije nego u Bosni i Hercegovini. U Hrvatskoj se osnovao veći broj ustanova za razliku od Bosne i Hercegovine te je veći naglasak bio na opismenjavanju građana. Također, sustav obrazovanja odraslih u Hrvatskoj je poslije rata puno brže napredovao od sustava obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini.

Što se tiče institucija koje su nadležne za obrazovanje odraslih, Hrvatska nema izazov decentralizacije kao Bosna i Hercegovina. U Federaciji Bosne i Hercegovine svaki kanton ima svoje ministarstvo obrazovanja. Također, ne postoji institucija koja širi rezultate programa cjeloživotnog učenja. U Hrvatskoj, primjerice, postoje Sektorska vijeća, savjetodavna tijela, dok toga u Bosni i Hercegovini nema.

Kada govorimo o zakonodavnom okviru obrazovanja odraslih, u Hrvatskoj je zakonodavstvo puno jednostavnije nego u Bosni i Hercegovini. Dok u Hrvatskoj postoji jedan Zakon o obrazovanju odraslih koji vrijedi na razini cijele države, u Bosni i Hercegovini postoji dvanaest Zakona o obrazovanju odraslih što jako utječe na funkcioniranje sustava obrazovanja odraslih.

Financiranje obrazovanja odraslih je u obje zemlje nedovoljno uređeno, međutim prednost možemo dati Hrvatskoj. U Bosni i Hercegovini nije u svim administrativnim jedinicama besplatno osnovno obrazovanje odraslih. Također, u Bosni i Hercegovini se ne prati u dovoljnoj mjeri financiranje i ulaganje u obrazovanje odraslih te se aspekt financiranja u zadnje vrijeme pogoršao. Prema podacima koji postoje, u obje zemlje polaznici većinom sami financiraju obrazovanje odraslih, međutim u Hrvatskoj je došlo do poboljšanja zbog donošenja vaučera.

Kada govorimo o pružateljima i programima obrazovanja odraslih, u obje zemlje vrijedi isto pravilo vezano za ustanove koje mogu provoditi obrazovanje odraslih i uvjete za izvođenje programa. Međutim, u Bosni i Hercegovini je šira mreža ustanova koje mogu provoditi obrazovanje odraslih, ali je u Hrvatskoj puno više ustanova nego u Bosni i Hercegovini. Dostupnost ustanova predstavlja izazov za obje zemlje, konkretno u Bosni i Hercegovini su problem razlike u broju programa između administrativnih jedinica. Hrvatska je u prednosti što se tiče programa vrednovanja skupova ishoda učenja znanja i vještina stečenih neformalnim i informalnim putem. U Hrvatskoj vrlo mali broj ljudi pohađa programe osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja odraslih, što je poražavajući podatak, a za Bosnu i Hercegovinu nema informacija o tome što je također zabrinjavajuće.

Što se tiče participacije stanovništva i prepreka za sudjelovanje, s obzirom na dobivene informacije, jako je važno za obje zemlje u većoj mjeri promovirati cjeloživotno učenje, pogotovo u Bosni i Hercegovini s obzirom na veliku nezaposlenost, veliki broj nepismenih ljudi te veliki postotak osoba koje nisu sudjelovale u obrazovanju odraslih. Također, bilo bi zanimljivo istražiti razlog zbog kojeg nezaposleni ljudi ne sudjeluju u obrazovanju odraslih te stavove poslodavaca prema obrazovanju odraslih. U Hrvatskoj bi bilo potrebno istražiti je li se povećalo sudjelovanje osoba u obrazovanju odraslih s obzirom na donošenje vaučera te bi trebalo riješiti pitanje ravnomjernije rasprostranjenosti ustanova za obrazovanje odraslih. Također, u obje zemlje bi trebalo osobe sa niskim stupnjem obrazovanja uključiti u formalno obrazovanje odraslih jer je to ključ za povratak na tržište rada.

8. POPIS TABLICA

Tablica 1. Nezaposleni građani u Republici Hrvatskoj od 2008. do 2022.godine.....	34
Tablica 2.Prosječan postotak nezaposlenih osoba na HZZO-u prema razini obrazovanja.....	35
Tablica 3.Stopa sudjelovanja u obrazovanju i učenju prema spolu.....	66
Tablica 4. Stopa sudjelovanja u neformalnom obrazovanju prema starosnoj dobi.....	67
Tablica 5.Stopa sudjelovanja u obrazovanju odraslih prema završenom obrazovanju.....	67
Tablica 6.Stopa sudjelovanja u informalnom učenju-prema načinu učenja te završenoj školi.....	68
Tablica 7.Zaključak o povijesnom razvoju u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.....	75
Tablica 8. Zaključak o institucijama nadležnim za obrazovanje odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.....	80
Tablica 9. Zaključak o zakonodavnom okviru obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.....	86
Tablica 10.Zaključak o financiranju obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.....	89
Tablica 11. Zaključak o programima i pružateljima obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.....	93
Tablica 12. Zaključak o participaciji stanovništva u obrazovanju odraslih i preprekama za sudjelovanje u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.....	97

9. LITERATURA

1. Adam, S. & Dželalija, M. (2015). Priručnik za izradu i upotrebu standarda kvalifikacija i zanimanja u Bosni i Hercegovini. Preuzeto s https://www.unsa.ba/sites/default/files/dodatak/2017-12/Prirucnik_BHS.pdf
2. Agencija za državnu službu Bosne i Hercegovine. O Agenciji. Preuzeto s <https://www.ads.gov.ba/hr/about-us>, pristupljeno 07.08.2023.
3. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. O Agenciji. Preuzeto s <https://aposo.gov.ba/hr/o-agenciji/>, pristupljeno 15.03.2023.
4. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018a). Demografija i socijalne statistike – Anкета o obrazovanju odraslih. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2018/EDU_02_2017_Y1_0_BS.pdf, pristupljeno 13.04.2023.
5. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. Demografija i socijalne statistike. Financijska statistika obrazovanja. Preuzeto s https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/EDU_06_2018_Y1_0_BS.pdf, pristupljeno 05.06.2023.
6. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Andragoška usavršavanja. Preuzeto s <https://www.asoo.hr/profesionalni-razvoj/andragoska-usavrsavanja/>, pristupljeno 16.07.2023.
7. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih.n.d. O nama. Preuzeto s <https://www.asoo.hr/o-agenciji/o-agenciji/o-nama/>, pristupljeno 30.05.2023.
8. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Metodologija izrade programa obrazovanja odraslih. Preuzeto s <https://www.asoo.hr/obrazovanje/obrazovanje-odraslih/metodologija-izrade-programa-obrazovanja-odraslih/>, pristupljeno 15.01.2023.

9. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Promocija cjeloživotnog učenja. Preuzeto s <https://www.asoo.hr/projekti-i-suradnja/esf-projekti/promocija-cjelozivotnog-ucenja/>, pristupljeno 15.07.2023.
10. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (2023). Promocija strukovnog obrazovanja i obrazovanja odraslih. Preuzeto s <https://www.asoo.hr/obrazovanje/potpora-sustavu-strukovnog-obrazovanja-i-obrazovanja-odraslih/promocija-strukovnog-obrazovanja-i-obrazovanja-odraslih/>, pristupljeno 15.07.2023.
11. ALDI, & CCI. (2014). Obrazovanje odraslih kao šansa za ubrzanje ekonomskog i socijalnog razvoja Bosne i Hercegovine. Preuzeto s https://www.fli.ba/wp-content/uploads/2016/01/Policy_prijedlog_Obrazovanje-odraslih_Aldi.pdf, pristupljeno 23.01.2023.
12. Anketa o radnoj snazi. Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj u četvrtom tromjesječju 2021. Preuzeto sa: https://podaci.dzs.hr/media/owrdbzps/9-2-6_4_aktivno-stanovnistvo-u-rh-u-cetvrtom-tromjesecju-2021.pdf, pristupljeno 10.02.2023. godine
13. APOSO. (2014). Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2014.-2020. Preuzeto s <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/Strate%C5%A1ka-platforma-razvoja-obrazovanja-odraslih-u-kontekstu-cjelo%C5%BEivotnog-u%C4%8Denja-u-bih-za-razdoblje-2014.-2020..pdf>, pristupljeno 23.02.2023.
14. ASOO. (2009). *Obrazovanje i učenje odraslih u Hrvatskoj: stanje i prijedlozi za poboljšanje politika, zakonodavstva i financiranja*. Zagreb: Projekt CARDS 2004. Preuzeto s https://www.asoo.hr/UserDocsImages/CARDS2004/Obrazovanje%20i%20u%C4%8Denje%20odraslih%20u%20Hrvatskoj_%20stanje%20i%20prijedlozi%20za%20pobolj%C5%A1anje%20politika,%20zakonodavstva%20i%20financiranja.pdf
15. ASOO. (2012). Vodič ustanovama za obrazovanje odraslih: od ideje do javne rasprave. Zagreb: Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih

16. ASOO. (2017). *Obrazovanje odraslih u Hrvatskoj 2017. Rezultati istraživanja*. Zagreb: Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih
17. ASOO. (2020). *Prosječne cijene programa za obrazovanje odraslih za potrebe projekta EPALE. Anketiranje ustanova za obrazovanje odraslih na području Republike Hrvatske*. Preuzeto s https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/asoo_izvjestaj_programi_obrazovanja_za_odrasle.pdf#
18. Avdagić, E. (2014). *STARS - Jačanje kapaciteta obrazovanja odraslih u tehničkim i stručnim školama u BiH*. DVV International, Sarajevo. Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/PUBLIKACIJA_STARS_lat.pdf
19. Avdagić, E. (2016). *Menadžment modeli u organizacijama za obrazovanje odraslih*. Institut za međunarodnu suradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola - DVV International (Ured u Bosni i Hercegovini). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Menad%C5%BEment_modeli_u_organizacijama_za_obrazovanje_odraslih_-_Emir_Avdagi%C4%87.pdf
20. Avdagić, E. & Čerkez, A. (2020). *Obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini - 20 godina podrške DVV Internationala*. Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/materijali/publikacije>
21. Babić, Z., & Tomašević, M. (2021). *Komparativna analiza politika i participacije u cjeloživotnom učenju izabranih zemalja Europske unije i Republike Hrvatske*, *Napredak*, 162 (1-2), 137-166. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/377310>
22. Baketa, N. (2012). *Europeizacija obrazovanja odraslih u Hrvatskoj*. *Andragoški glasnik*, 55-67.
23. Bejaković, P. (2018). *Obrazovanje odraslih kao odrednica zapošljivosti i ublažavanja nezaposlenosti*. U N. Pastuović, & T. Žiljak, *Obrazovanje odraslih. Teorijske osnove i*

- praksa*. (str. 201-221). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Pučko otvoreno učilište Zagreb.
24. Berberović, D. & Čerkez, A. (2022). Stavovi i mišljenja odraslih o elementima promotivnog miksa i promociji programa obrazovanja odraslih. Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Casopis_OO_1_2_2022.pdf
 25. Bosanski i srpski jezik dostupni na platformi EPALE. Preuzeto s <https://aposo.gov.ba/hr/bosanski-i-srpski-jezik-od-sada-dostupni-na-platformi-epale/>, pristupljeno 15.03.2023.
 26. Brčić Kuljiš, M. (2016). Filozofija obrazovanja odraslih. (u zborniku: Brčić Kuljiš, M., Koludrović, M. (ur.). *Stanje i perspektive obrazovanja odraslih u Hrvatskoj*. Split: Filozofski fakultet Split, str. 105-119.
 27. CEDEFOP (2019). BiH European inventory on NQF 2018. Preuzeto s <https://www.cedefop.europa.eu/en/country-reports/bosnia-and-herzegovina-european-inventory-nqf-2014>
 28. CPU (2010). Izvještaj o politikama razvoja ljudskog kapitala u Bosni i Hercegovini. Centar za politike i upravljanje. Preuzeto s <http://www.cpu.org.ba/media/8177/Izvje%C5%A1taj-o-politikama-razvoja-ljudskog-kapitala-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf>
 29. Čale, Z., & Čavar, J. (2007). Agencija za obrazovanje odraslih kao faktor razvoja sustava obrazovanja odraslih. *Andragoški glasnik*, 11 (2), 107-121.
 30. Ćurković, B. (2017). Popis i analiza postojećih strukovnih kvalifikacija u Bosni i Hercegovini. Kvalifikacije za budućnost. Preuzeto s <https://eqf.ba/wp-content/uploads/2019/03/Inventura-i-analiza-postojecih-VET-kvalifikacija-u-BiH.pdf>
 31. Despotović, M. (2017). Unaprjeđenje vještina odraslih. Društveni izazov za Bosnu i Hercegovinu. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. Preuzeto s: <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/Unaprje%C4%91enje-vje%C5%A1tina-odraslih-hrv.pdf>

32. Dijanošić, B. i Popović, K. (2013). Curriculum GlobALE - Program za učenje i obrazovanje odraslih. *Andragoški glasnik*, 17 (31), 101 - 116. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/116175>
33. Dizdar, S. & Isanović, Hadžiomerović, A. (2018). Časopis Obrazovanje odraslih - bibliografska opremljenost i sadržajna analiza objavljenih članaka (2001 - 2017). Preuzeto s https://ccu.bkc.ba/wp-content/uploads/2020/06/Casopis_I_2018-73-100.pdf
34. DVV (2018). Annual Report. Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Annual_Reports/DVVI_JB_2018_e.pdf
35. DVV International. Časopis "Obrazovanje odraslih". Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/projekti/casopis-obrazovanje-odraslih>, pristupljeno 19.02.2023.
36. DVV (2021). Izvještaj: Partnerstvo za budućnost. Preporuke za razvoj institucionalnog partnerstva aktera na polju obrazovanja odraslih u Unsko - sanskom kantonu. Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Projekti_razno/Izvjestaj_USK_Partnerstvo_za_buducnost.pdf
37. DVV International. Kontakt osobe za obrazovanje odraslih predstavile ostvareni napredak i ključne izazove u obrazovanju odraslih u 2019. Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/novosti/clanak/translate-to-bosnian-contact-persons-for-adult-education-presented-the-progress-achieved-in-ae-in-2019-and-discussed-key-challenges>, pristupljeno 17.08.2023.
38. DVV International Overview. Preuzeto s <https://www.dvv-international.de/en/about-us/profile>, pristupljeno 28.05.2023.
39. DVV International - Ured za BiH. Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/dvv-international/dvv-international-ured-za-bih>, pristupljeno 28.05.2023.
40. DVV International. Zakoni i propisi u BiH. Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/materijali/zakoni-i-propisi>, pristupljeno 02.03.2023.

41. EAEA. (2022). Retrieved from Developments: Adult learning is still largely associated with formal education. Preuzeto s https://countryreport.eaea.org/bosnia_and_herzegovina/Bosnia%20and%20Herzegovina%202022/Developments:%20Adult%20learning%20is%20still%20largely%20associated%20with%20formal%20education
42. EAEA. (2022). *Challenges and plans: Promoting adult learning and education for everyone in Bosnia and Herzegovina*. Preuzeto s <https://countryreport.eaea.org/search/Bosnia%20and%20Herzegovina%202022/Challenges%20and%20plans:%20Promoting%20adult%20learning%20and%20education%20for%20everyone%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina>
43. ETF (2020). Education, Training and Employment Developments 2020. European Training Foundation. Preuzeto s https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/document/Country%20Fiche%202020%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20Education%20Training%20and%20Employment%20Developments_0.pdf
44. European Commission (2021). Inicijative za obrazovanje odraslih. Preuzeto s <https://education.ec.europa.eu/hr/education-levels/adult-learning/adult-learning-initiatives>
45. Europska komisija (2022). Komisija započinje s radom na Europskoj godini vještina. Preuzeto s https://croatia.representation.ec.europa.eu/news/europska-godina-vjestina-2023-2022-10-12_hr
46. EUROSTAT (2021). Adult learning statistics - characteristics of education and training. Preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Adult_learning_statistics_-_characteristics_of_education_and_training
47. EURYDICE. (2017). Bosna i Hercegovina. Obrazovanje i obuka odraslih. Preuzeto s <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/bs/national-education-systems/bosnia-and-herzegovina/bosna-i-hercegovinapriznavanje-neformalnog-i>

48. EURYDICE. (2018a). Bosna i Hercegovina: Financiranje obrazovanja i obuke odraslih. Preuzeto s <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/bs/national-education-systems/bosnia-and-herzegovina/bosna-i-hercegovinafinansiranje-obrazovanja-i>
49. EURYDICE (2021a). Adult Education and Training in Europe. Preuzeto s file:///C:/Users/hp/Downloads/adult_education_and_training_in_europe_2020_21.pdf
50. EURYDICE. (2021b). Bosna i Hercegovina: Glavni pružaoci obrazovnih usluga . Preuzeto s <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/bs/national-education-systems/bosnia-and-herzegovina/bosna-i-hercegovinaglavni-pruzaoци-obrazovnih>
51. EURYDICE. (2023a). Ustroj obrazovnog sustava. Preuzeto s <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hr/national-education-systems/croatia/ustroj-obrazovnog-sustava>
52. EURYDICE. (2023b). Priznavanje neformalnog i informalnog učenja . Preuzeto s <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hr/national-education-systems/croatia/priznavanje-neformalnog-i-informalnog-ucenja>
53. EURYDICE. (2023c). Financiranje obrazovanja i osposobljavanja odraslih. Preuzeto s <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hr/national-education-systems/croatia/finansiranje-obrazovanja-i-osposobljavanja-odraslih>
54. EURYDICE. (2023d). Glavne vrste obrazovnih programa. Preuzeto s <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hr/national-education-systems/croatia/glavne-vrste-obrazovnih-programa>
55. EURYDICE. (2023e). Glavni pružatelji obrazovnih usluga. Preuzeto s <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hr/national-education-systems/croatia/glavni-pruzatelji-obrazovnih-usluga>
56. EURYDICE. (2023f). Dosadašnji tijek i prioriteti daljnjeg razvoja. Preuzeto s <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hr/national-education-systems/croatia/dosadasnji-tijek-i-prioriteti-daljnjeg-razvoja>

57. EURYDICE (2023g). Obrazovanje odraslih. Preuzeto s <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hr/national-education-systems/croatia/obrazovanje-odraslih>
58. EURYDICE (2023h). Strategija cjeloživotnog učenja. Preuzeto s <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hr/national-education-systems/croatia/strategija-cjelozivotnog-ucenja>
59. Fatić, A. (2016). Druga međunarodna konferencija. Gradimo mostove u obrazovanju odraslih. Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Casopis_2_2016.pdf
60. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. Rezultati javnog poziva - oblast osnovnog i srednjeg obrazovanja za 2021.godinu. Preuzeto s <http://www.fmon.gov.ba/Obavjest/Pregled/659>, pristupljeno 25.03.2023.
61. FMON (2003). Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. Preuzeto s http://fmon.gov.ba/Upload/Dokumenti/7e1e8c33-c594-4784-817a-e46de79149fa_Okvirni%20zakon%20o%20osnovnom%20i%20srednjem%20obrazovanju%20u%20Bosni%20i%20Hercegovini.pdf
62. FMON (2007). Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini za period 2007. - 2013. Preuzeto s http://fmon.gov.ba/Upload/Dokumenti/9c01ff86-8c29-47c8-8adc-62a467bc5102_Strategija%20razvoja%20stru%C4%8Dnog%20obrazovanja%20i%20obuke%20u%20BiH%20za%20period%202007.-2013.%20godine.pdf
63. GOSPODARSKA DIPLOMACIJA. Vanjska politika u službi gospodarskog napretka Hrvatske. Raste broj nezaposlenih u BiH. Preuzeto s <https://mvep.gov.hr/vijesti-225662/raste-broj-nezaposlenih-u-bih/254025>, pristupljeno 11.06.2023.
64. Gudelj, G. (2004). Obrazovanje odraslih i unapređivanje nastave. U A. Klapan, & M. Matijević, *Obrazovanje odraslih - Ključ za XXI.stoljeće* (str. 63-66). Zagreb: Hrvatsko andragoško društvo.

65. Herić, E., & Grgić, K. (2008). The Development and State of the Art of Adult Learning and Education (ALE) National report of Bosnia and Herzegovina
66. Hodžić, E. (2008). Cjeloživotno učenje u Bosni i Hercegovini, Centar za sigurnosne studije BiH, Sarajevo
67. Hošo, N. (2007). Cjeloživotno učenje kao pretpostavka uspješne tranzicije prema društvu i ekonomiji zasnovanim na znanju. Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Casopis_2_2007.pdf
68. Hrvatska zajednica pučkih otvorenih učilišta (2023). O nama. Preuzeto s <http://www.hzpou.hr/?gid=1>, pristupljeno 14.08.2023.
69. Hrvatski zavod za zapošljavanje. Preuzeto s <https://www.hzz.hr/usluge/publikacije-hzz-a/statisticke-publikacije/#mjesečni-statistički-bilten>, pristupljeno 09.02.2023.
70. Hrvatski zavod za zapošljavanje (2023). O Vaučeru. Preuzeto s <https://vauceri.hzz.hr/vauceri-besplatno-stjecanje-vjestina/>, pristupljeno 16.08.2023.
71. ILO (2021). International Labour Organization. Human Resources Development Convention, 1975 (No. 142), Direct Request (CEACR) - adopted 2019, published 109th ILC session (2021). Preuzeto s https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:13101:0::NO::P13101_COMMENT_ID:2317979
72. Isanović, Hadžiomerović, A. i Mavrak, M. (2015). Stanje obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Gradimo mostove u obrazovanju odraslih. Preuzeto s http://pro.acs.si/documents/gm2015/pdf/GM2015_dr_Mirjana%20Mavrak.pdf
73. Isanović Hadžiomerović, A. (2016). Obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini: stanje i perspektive, Zbornik radova Odsjeka za pedagogiju. *Vol.1, No.1*, str. 319-331. Preuzeto s https://ebooks.ff.unsa.ba/index.php/ebooks_ffunsa/catalog/download/55/54/220?inline=
74. Isanović, Hadžiomerović, A. (2018). In Search of Identity: Adult Education in Bosnia and Herzegovina between the Socialist Legacy and Neoliberal Tendencies", *Studies in Adult Education and Lifelong Learning*, 24 (4), pp. 37-52. Preuzeto s [eva,+Amina+Isanović+Hadžiomerović \(7\).pdf](#)

75. Isanović Hadžiomerović, A., Pfanzelt, A., & Pfanzelt, H. (2022). Studija o učenju i obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: DVV International Bosna i Hercegovina. Dohvaćeno iz https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Publications/Studija_BSC_bosnia_-_BiH.pdf
76. ISKOOM - Informacioni sistem za kontrolu Obrazovanja odraslih i Monitoring. Preuzeto s <https://www.dvv-international.ba/bs/projekti/informacioni-sistem-za-obrazovanje-odraslih>, pristupljeno 10.04.2023.
77. Klapan, A. (2001). Obrazovanje odraslih u Hrvatskoj temeljeno na društvenim promjenama. u: Klapan, A., Pongrac, S. i Lavrnja, I. (2001). *Andragoške teme*. Rijeka: Vlastita naklada.
78. Klapan, A., & Živčić, M. (2011). Andragoški pokreti. *Andragoška profesija i kompetencije stručnjaka u obrazovanju odraslih*, str. 170-183.
79. Klapan, A. (2004). Tendencije razvitka obrazovanja odraslih u Hrvatskoj od polovine 19. stoljeća do osamostaljenja Hrvatske države 1990. godine. U Klapan, A., *Teme iz andragogije*. Rijeka: Vlastita naklada.
80. Klapan, A., & Lavrnja, I. (2004). Obrazovanje odraslih u Hrvatskoj u konceptu cjeloživotnog učenja. U A. Klapan, *Teme iz andragogije*. Rijeka: Vlastita naklada.
81. Klipa, M. (2011). Usporedni prikaz obrazovanja odraslih u zemljama na području bivše Jugoslavije. U M. Matijević, & T. Žiljak, *Andragoška profesija i kompetencije stručnjaka u obrazovanju odraslih*. (str. 184-195). Zagreb: Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih.
82. Klix.ba (2019). Obrazovanje odraslih postaje strateško u BiH - put do više zaposlenih i manje nepismenih. Preuzeto s <https://www.klix.ba/vijesti/bih/obrazovanje-odraslih-postaje-stratesko-u-bih-put-do-vise-zaposlenih-i-manje-nepismenih/191016082>, pristupljeno 11.04.2023.
83. Kukić, S. (2015). Metodologija znanstvenog istraživanja. Sarajevo Publishing
84. Kušić, S., Vrcelj, S., & Zovko, A. (2016). *Didaktičke odrednice obrazovanja andragoga - komparativni pristup*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.

85. Lavrnja, I., & Pongrac, S. (2001). Glavne značajke obrazovanja odraslih u Hrvatskoj do danas. U A. Klapan, S. Pongrac, & I. Lavrnja, *Andragoške teme*. Rijeka: Vlastita naklada.
86. Leho, A. (2012). Naknadno sticanje osnovnog obrazovanja odraslih u BiH. Preuzeto s https://ccu.bkc.ba/wp-content/uploads/2022/04/Casopis_1_2012-Azra-Leho.pdf
87. Maić, Ž. (2017). Razvoj andragoške znanosti. *Život i škola*, XXIII (2), 169 - 180. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/195195>
88. Matijević, M. (2007). Budućnost obrazovanja odraslih - Obrazovanje odraslih za budućnost. *Andragoški glasnik*, 11 (1), str. 7-13.
89. Matijević, M. (2018). Prilog za povijest obrazovanja odraslih u Hrvatskoj. U Pastuović, N. & Žiljak, T., *Obrazovanje odraslih. Teorijske osnove i praksa*. (str. 309-324). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Pučko otvoreno učilište Zagreb.
90. Mavrak, M. (2004). Odgoj i obrazovanje odraslih u BiH, *Obrazovanje odraslih*, IV (2), str. 61-78
91. MCP (2021). Pобољшanje kvalitete i važnosti strukovnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini - Na osnovi zaključaka iz Rige 2021. - 2030. godine. Ministarstvo civilnih poslova. Preuzeto s http://mcp.gov.ba/attachments/hr_Migrirani_dokumenti/Sektor/Obrazovanje/Obrazovanje-strate%20C5%A1ki/KKA_VET_RIGA-HRVATSKA-4.pdf
92. Mentorica. biz. (2021). Cjeloživotno obrazovanje u Hrvatskoj - koliko je zaista aktualno? Preuzeto s <https://mentorica.biz/pitanja-i-odgovori/osnove-poduzetnistva/cjelozivotno-obrazovanje-92/>, pristupljeno 23.01.2023.
93. MFT (2021). Pregled aktivnosti razvojnih partnera. Ministarstvo financija i trezora. Preuzeto s <https://mft.gov.ba/Content/OpenAttachment?id=B35E5F88-9BA2-4397-982C-51828B7A253D&lang=hr>
94. Miljanović, N., & Jaramaz, M. (2016). Stanje i perspektive razvoja obrazovanja odraslih u Crnoj Gori. (u zborniku: Matijević, M., Žiljak, T. (ur). *Komu treba obrazovanje odraslih?* Zagreb: Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, 56-67.

95. Miljković, J. & Tubić, S. (2019). Harmonizacija politika obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini: stanje i perspektive. *Obrazovanje odraslih*. Preuzeto s https://ccu.bkc.ba/wp-content/uploads/2019/11/Casopis_2019_web-17-42.pdf
96. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine (2023). Informacija o statističkim pokazateljima u obrazovanju za 2022.godinu. Preuzeto s http://www.mcp.gov.ba/attachments/hr_Migrirani_dokumenti/Sektor/Obrazovanje/Obrazovanje-ostalo/Informacija_o_statistickim_pokazateljima_u_obrazovanju_u_BiH_u_2022_godini.pdf, pristupljeno 09.08.2023.
97. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Sektor za obrazovanje (2023). Preuzeto s <http://www.mcp.gov.ba/Content/Read/obrazovanje-po%C4%8Detna#displayed>, pristupljeno 14.08.2023.
98. MZOS (2014). Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije "Nove boje znanja". Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta
99. MZOŠ (2002). Projekt hrvatskog odgojno - obrazovnog sustava za 21. stoljeće. Vlada Republike Hrvatske. Ministarstvo prosvjete i športa. Preuzeto s <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/19.%20-%2010.2.a.pdf>
100. MZOŠ (2009). Prijedlog Zakona o Agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Preuzeto s <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/Arhiva//33711-01.pdf>
101. Mužić, V. (1986). Metodologija pedagoškog istraživanja. Svjetlost, Sarajevo
102. MZO. (2013). Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije. Cjeloživotno učenje i obrazovanje odraslih za javnu raspravu. Preuzeto s https://www.asoo.hr/UserDocsImages/TCU%20NSB/2013/Integralno%20CU%20i%20O_za%20javnu%20raspravu.pdf, pristupljeno 09.01.2023.
103. MZO. (2019). Strateški plan za razdoblje 2020. - 2022. Preuzeto s <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/PristupInformacijama/Strateski/Strateski>

%20plan%20Ministarstva%20znanosti%20i%20obrazovanja%20za%20razdoblje%202020-2022..pdf

104. MZO. (2021). Nacrt prijedloga zakona o obrazovanju odraslih. Preuzeto s <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/ObrazovanjeOdraslih/Nacrt%20Prijedloga%20Zakona%20o%20obrazovanju%20odraslih%20-%20Zagreb%20svibanj%202021..pdf>
105. MZO. (2023). *NACIONALNI PLAN RAZVOJA SUSTAVA OBRAZOVANJA ZA RAZDOBLJE DO 2027.GODINE.* Preuzeto s <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/AkcijскиINacionalniPlan/Nacionalni-plan-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2027.pdf>
106. Nikić, G. (2005). Hrvatska bez nepismenih. *Andragoški glasnik*, 9 (2), str. 53 -60
107. Nikolić, G. (2014). Nove tehnologije donose promjene. *Andragoški glasnik*, 18 (2), str. 25-43.
108. Obad, Ž. (2008). Prosvjetno, znanstveno i društveno djelovanje dr. Alberta Bazale. U Matijević, M. (2008). *Nakon sto godina obrazovanja odraslih u Zagrebu.* Andragoški glasnik 12 (2), str. 97- 108. Zagreb: Hrvatsko andragoško društvo
109. Orlović Lovren, Miljković & Tubić (2020). Obuke nastavnika kao doprinos jačanju kapaciteta za razvoj osnovnog obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Casopis_1_2_2020_web.pdf
110. Pastuović, N. (2006). Kako do društva koje uči. *Odgojne znanosti*, 8 (2)(12), 421-441.
111. Pastuović, N. (2018). Konceptualizacija. U N. Pastuović, & T. Žiljak (Ur.), *Obrazovanje odraslih. Teorijske osnove i praksa* (str. 1-50). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Pučko otvoreno učilište Zagreb.
112. Pauković, M., & Bačić, L. (2018). Trend kretanja cjeloživotnog obrazovanja i učenja kao preduvjet stvaranja društva znanja. *Obrazovanje za poduzetništvo*, 8 (2), str. 121-138. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/213873>.

113. Pavkov, M. (2015). Znamo li u Republici Hrvatskoj koliko odraslih osoba zaista sudjeluje u obrazovanju odraslih? Preuzeto s <https://epale.ec.europa.eu/is/node/11101>, pristupljeno 15.05.2022.
114. Pavkov, M. (2016). Pregled sustava obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj. Preuzeto s https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/pregled_sustava_obrazovanja_odraslih_u_republici_hrvatskoj_marija_pavkov.pdf
115. Perin, V., & Terihaj, S. (2019). Cjeloživotno učenje unutar institucije - prikaz slučaja: Hrvatski zavod za zapošljavanje. u: Matijević, M. & Žiljak, T., (ur.). *Komu treba obrazovanje odraslih?*, str. 169-177.
116. Pervan, M. (2019). 13. Tjedan cjeloživotnog učenja - poziv na sudjelovanje. EPALÉ. Preuzeto s <https://epale.ec.europa.eu/hr/content/13-tjedan-cjelozivotnog-ucenja-poziv-na-sudjelovanje>
117. Petričević, D. (2012). *Obrazovanje odraslih*. Zagreb: Iproz.
118. Pongrac, S. (2004). Stoljeće obrazovanja odraslih u Hrvatskoj. U A. Klapan, *Teme iz andragogije*. Rijeka: Vlastita naklada.
119. Pravilnik o javnim ispravama u obrazovanju odraslih, Narodne novine, 129/2008. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_11_129_3707.html
120. Pravilnik o kriterijima za odabir kompetencija potrebnih za rad, za odabir pružatelja usluga i za dodjelu vaučera polaznicima formalnog ili neformalnog obrazovanja odraslih. Narodne novine, 38/2022. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_03_38_471.html
121. Pravilnik o načinu vanjskog vrednovanja ustanova za obrazovanje odraslih i skupova ishoda učenja te načinu rada i imenovanja povjerenstva za prigovore na izvješće o vanjskom vrednovanju, Narodne novine, 19/2023. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_02_19_326.html

122. Pravilnik o sadržaju, obliku te načinu čuvanja i vođenja andragoške dokumentacije, Narodne novine, 129/2008. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_11_129_3709.html
123. Pravilnik o standardima i normativima za izvođenje programa obrazovanja odraslih, čl. 1, Narodne novine, 14/2023. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_02_14_258.html
124. Pregled politika zapošljavanja u BiH za 2021.godinu. Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine. Preuzeto s <http://arz.gov.ba/Dokumenti/default.aspx?id=1030&langTag=bs-BA>, pristupljeno 06.08.2023.
125. Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini (2014). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BiH_-_Principi_i_standardi_u_oblasti_obrazovanja_odraslih_u_BiH.pdf, pristupljeno 04.03.2023.
126. Pučko otvoreno učilište Zagreb (2018). O nama. Preuzeto s <https://www.pou.hr/o-ucilistu/o-nama>, pristupljeno 14.08.2023.
127. Puljiz, I., & Živčić, M. (2009). *Međunarodne organizacije o obrazovanju odraslih*. Zagreb: Agencija za obrazovanje odraslih.
128. Rogić, A. M. (2014). Značenja cjeloživotnog učenja u kontekstu međunarodnih tijela i organizacija. *Acta ladertina*, 11(1), 49-68.
129. Samolovčev, B. (1963). *Obrazovanje odraslih*. Zagreb: Znanje
130. Strugar, V. (2018). Pismenost i osnovno obrazovanje odraslih. U N. Pastuović, & T. Žiljak, *Obrazovanje odraslih. Teorijske osnove i praksa*. (str. 165-183). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Pučko otvoreno učilište Zagreb.
131. Šutalo, V. (2006). Obrazovanje odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja . *Geodetski list* , 51-57.

132. Šuvar, S. (1982). Vizija i stvarnost u socijalističkom preobražaju obrazovanja. Osijek: Pedagoški fakultet
133. Tjedan cjeloživotnog učenja. n.d. Službeno je otvoren 17.Tjedan cjeloživotnog učenja. Preuzeto s <https://www.cjelozivotno-ucenje.hr/sluzbeno-je-otvoren-17-tjedan-cjelozivotnog-ucenja/>, pristupljeno 15.07.2023.
134. Trbojević, F. (2021). Metodologija društvenih istraživanja. Temeljni uvidi (Vesna Lamza Posavec). 31 (1). Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/402184>
135. Tubić, S. (2019). Harmonizacija politika obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Publications/Harmonizacija_politika_OO_u_BiH.pdf
136. UNESCO UIL (2016). Bosnia and Herzegovina RVA country profile in education and training. Preuzeto s <https://uil.unesco.org/document/bosnia-and-herzegovina-rva-country-profile-education-and-training>
137. Uremević, N. & Tatarević, S. (2020). Mogućnosti za poboljšanje obrazovanja odraslih u Republici Srpskoj, 10 (2). *Sportske nauke i zdravlje*. Preuzeto s <https://www.siz-au.com/casopis/mogu%C4%87nosti-za-pobolj%C5%A1anje-obrazovanja-odraslih-u-republici-srpskoj>
138. Vekić, M. (2015). Obrazovanje u novome ruhu: cjeloživotno učenje i obrazovanje odraslih. *Hrvatski jezik: znanstveno - popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*, 2 (3), 5-14. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/172038>
139. Vinković, A., Vučić, M., & Živčić, M. (2016). Prepreke i izazovi obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj. U: Brčić Kuljiš, M. & Koludrović, M., ur. *Zbornik radova znanstveno stručnog kolokvija "Stanje i perspektive obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj"*, Split: Filozofski fakultet
140. Vlada Brčko Distrikta BiH. Odjel za obrazovanje. Preuzeto s <http://ob.bdcentral.net/Content/Read/pedagoska-institucija?lang=hr>, pristupljeno 05.08.2023.

141. Vlada Republike Srpske. Obrazovanje odraslih. Preuzeto s <https://www.vladars.net/sr-sp-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/Pages/obrazovanjeodraslih.aspx>, pristupljeno 25.05.2023.
142. Zajednica ustanova za obrazovanje odraslih (2023). O nama. Preuzeto s <http://www.zuoorh.hr/o-nama/>, pristupljeno 30.05.2023.
143. Zakon o Agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Narodne novine 24/10 (2010).
144. Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, Narodne novine, 22/13, 41/16, 64/18, 47/20, 20/21 (2013).
145. Zakon o izmjenama i dopuni Zakona o hrvatskom kvalifikacijskom okviru (2021). Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_02_20_442.html
146. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o strukovnom obrazovanju, NN, 69/2022. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_06_69_1024.html
147. Zakon o obrazovanju odraslih, Narodne Novine, 7/07, 107/07, 24/10 (2007).
148. Zakon o obrazovanju odraslih (2021). Narodne Novine. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_12_144_2460.html
149. Zakon o obrazovanju odraslih Bosansko - podrinjskog kantona Goražde (2015). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BPKG_-_Zakoni_i_propisi/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_BPKG.pdf
150. Zakon o obrazovanju odraslih Brčko Distrikta (2018). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/BD_-_Zakoni_i_propisi/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_BD.pdf
151. Zakon o obrazovanju odraslih Hercegovачko - neretvanskog kantona (2018). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_-_HNK.pdf

152. Zakon o obrazovanju odraslih Kantona Sarajevo (2015). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/KS_-_Zakoni_i_propisi/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_KS.pdf
153. Zakon o obrazovanju odraslih Kantona 10 (2016). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_-_K10.pdf
154. Zakon o obrazovanju odraslih Posavske Županije (2019). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_PK.pdf
155. Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srpske (2021). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/RS_-_Zakon_o_obrazovanju_odraslih.pdf, pristupljeno 04.03.2023.
156. Zakon o obrazovanju odraslih Srednjobosanskog kantona (2017). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_-_SBK.pdf
157. Zakon o obrazovanju odraslih Tuzlanskog kantona (2015). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/TK_-_Zakoni_i_propisi/TK_-_Zakon_o_obrazovanju_odraslih.pdf, pristupljeno 04.03.2023.
158. Zakon o obrazovanju odraslih Unsko-sanskog kantona (2021). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_USK.pdf, pristupljeno 04.03.2023.
159. Zakon o republičkoj upravi Republike Srpske (2022). Preuzeto s <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-republickoj-upravi.html>

160. Zakon o obrazovanju odraslih Zapadnohercegovačke županije (2015). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/ZHZ_-_Zakoni_i_propisi/Zakon_o_obrazovanju_odraslih_ZHZ.pdf, pristupljeno 04.03.2023.
161. Zakon o obrazovanju odraslih Zeničko - dobojskog kantona (2014). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/ZDK_-_Zakoni_i_propisi/ZDK_-_Zakon_o_obrazovanju_odraslih.pdf, pristupljeno 04.03.2023.
162. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o obrazovanju odraslih Zeničko - dobojskog kantona (2018). Preuzeto s https://www.dvv-international.ba/fileadmin/files/bosnia-and-herzegovina/Documents/ZDK_-_Zakoni_i_propisi/ZDK_-_Zakon_o_izmjenama_i_dopunama_Zakona_o_obrazovanju_odraslih.pdf, pristupljeno 04.03.2023.
163. Zakon o strukovnom obrazovanju (2009). Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_652.html
164. Žiljak, T. (2006). Cjeloživotno učenje i politika uključivanja. *Andragoški glasnik*
165. Žiljak, T. (2018). Obrazovanje odraslih u Hrvatskoj nakon 1990.godine. U N. Pastuović, & T. Žiljak, *Obrazovanje odraslih. Teorijske osnove i praksa.* (str. 325-357). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Pučko otvoreno učilište Zagreb.
166. Žiljak, T. (2018). Politike obrazovanja i učenja odraslih. U Pastuović, N. & Žiljak, T. (Ur.), *Obrazovanje odraslih. Teorijske osnove i praksa.* (str. 357-406). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Pučko otvoreno učilište Zagreb.
167. Žiljak, T. (2018). Politike obrazovanja odraslih. U N. Pastuović, & T. Žiljak (Ur.), *Obrazovanje odraslih. Teorijske osnove i praksa.* (str. 357-406). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Pučko otvoreno učilište Zagreb.

168. Živčić, M. (2015). Sustav obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj. Preuzeto s http://pro.acs.si/documents/gm2015/pdf/GM2015_mag_Mile_Zivcic.pdf, pristupljeno 09.01.2023.